

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MOĞOLLARDA ÇEYİZ VE MEHİR GELENEĞİ

Dilan GÜL

**KASIM-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MOĞOLLARDA ÇEYİZ VE MEHİR

Dilan GÜL

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR**

Diğer Jüri Yeleri

Dr. Öğr. Üyesi Nihal GEZEN Doç. Dr. Osman KARLANGIÇ

**KASIM-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Dilan GÜL tarafından hazırlanan “Moğollarda Çeyiz ve Mehir” adlı tez çalışması 21/11/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç Dr. Osman KARLANGIÇ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Nihal GEZEN

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Dilan GÜL
21/11/2025

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MOĞOLLARDA ÇEYİZ VE MEHİR

Dilan GÜL

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR

2025, 65 sayfa

Bu çalışma, Ortaçağ Moğol toplumlarında evlilik kurumunun iki temel unsuru olan çeyiz ve mehir uygulamalarını hem bozkır örf hukukunun geleneksel yapısı hem de İslâm hukuku çerçevesindeki dönüşümüyle birlikte incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, Moğol evlilik ekonomisinde yer alan maddi yükümlülüklerin tarihsel kökenlerini, toplumsal işlevlerini ve siyasî anlamlarını ortaya koymak; bu unsurların İlhanlılar döneminde nasıl yeni bir senteze dönüştüğünü göstermektir.

Çalışmada ilk olarak Moğolların evlilik yapısı, kadının aile ve toplum içindeki konumu, örf hukuku kapsamında şekillenen kalın (bridewealth) geleneği ve bu geleneğin evlilik ittifakları içindeki yeri ele alınmıştır. Kalının sadece ekonomik bir ödeme değil, aynı zamanda kabileler arası barışın, siyasal bağlılıkların ve güç ilişkilerinin bir göstergesi olduğu tespit edilmiştir. Temücin-Börte evliliği ve siyah samur kürk gibi örnekler, erken dönem Moğol dünyasında evlilikle birlikte gerçekleşen mal aktarımının sembolik ve politik boyutunu ortaya koymaktadır.

İslâm'ın kabulüyle birlikte Moğol toplumunun evlilik pratiğine yeni bir unsur olarak mehir dâhil olmuş ve mehir, kadının şahsî mal varlığı üzerinde hak sahibi olmasını sağlayan vazgeçilmez bir hukukî güvence niteliği kazanmıştır. Bu süreçte örfî kalın ile şer'î mehir uygulamasının birbirini dışlamadığı, aksine İlhanlı Devleti başta olmak üzere İslâmlaşmış Moğol hanlıklarında birlikte yürütüldüğü görülmüştür. Hanedan evlilikleri üzerinden incelenen mehir miktarları, dönemin ekonomik yapısına, siyasî dengelerine ve saray kadınlarının statüsüne dair kapsamlı veriler sunmaktadır. Özellikle II. Bülûğân Hatun'a verilen olağanüstü yüksek mehir, İlhanlı sarayında kadınların siyasî ve ekonomik etkisini güçlendiren önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır.

Araştırmada hem klasik kronikler hem de modern tarihçilik çalışmaları değerlendirilmiş, evlilik ekonomisinin bozkır gelenekleriyle İslâm hukukunun birleştiği noktalar analiz edilmiştir. Bulgular, çeyiz ve mehirin Moğol toplumlarında yalnızca ekonomik birer evlilik unsuru olmadığını; diplomatik ilişkilerin, toplumsal hiyerarşinin, kadın statüsünün ve kültürel sürekliliğin şekillenmesinde belirleyici rol oynadığını göstermektedir. İlhanlı dönemi üzerinden görülen örf-şer'î sentez, Moğol-İslâm toplumlarının özgün evlilik modelini anlamada temel bir örnek sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeyiz, Mehir, Moğollar, Kalın, İlhanlılar

ABSTRACT

MASTER THESIS

DOWRY AND BRIDEWEALTH PRACTICES IN MONGOL SOCIETY

Dilan GÜL

Batman University Graduate Education Institute

Department of Medieval History

Advisor: Dr. Öğr Üyesi Ercan GÖRDEGİR

2025, 65 Pages

This study examines the practices of dowry and mahr within the marital structure of Medieval Mongol societies, focusing on their historical, social, and legal dimensions. The primary aim of the research is to analyze the origins, functions, and transformations of material obligations within marriage, and to explore how these practices were redefined under the influence of Islamic law during the Ilkhanid period. The study first investigates the traditional Mongol marriage system, the position of women within the family and society, and the structure of the kalın (bridewealth), an essential customary institution. It is observed that kalın was not merely an economic payment but also a mechanism that reinforced inter-tribal alliances, secured political loyalty, and reflected the groom's social prestige. Examples such as the marriage between Temüjin and Börte, and the prestigious sable fur presented during this union, indicate that material exchanges in early Mongol marriages possessed both symbolic and political value.

The integration of the Islamic concept of mahr into Mongol marital practices constitutes the second focal point of the study. Mahr, a compulsory Islamic legal requirement ensuring the woman's personal property, coexisted with the customary kalın tradition in Islamized Mongol polities such as the Ilkhanate. The amounts and nature of mahr granted to royal women reveal much about the economic structure of the period and the political significance of women in the court. Notably, the exceptionally high mahr given to Ilkhanid queen Buluqan underscores the economic and diplomatic influence held by elite women within the Ilkhanid palace.

Primary sources such as The Secret History of the Mongols, Rashid al-Din's Jami' al-Tawarikh, and Juvayni's Tarikh-i Jahan-gusha were examined alongside modern scholarship. The findings demonstrate that dowry and mahr in Mongol societies functioned not merely as material components of marriage but as multifaceted mechanisms shaping social hierarchy, diplomatic relations, cultural continuity, and the status of women. The coexistence of customary and Islamic legal practices during the Ilkhanid era reveals a distinctive synthesis characteristic of Mongol-Islamic marital institutions.

Keywords: Dowry, Ilkhanids, Kalın, Mahr, Mongols

ÖN SÖZ

Bu tezin ortaya çıkmasında katkısı olan tüm kişi ve kurumlara en içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Öncelikle, araştırma sürecimin her aşamasında bana yol gösteren, akademik birikimi, titizliği ve sabrı ile bu çalışmanın şekillenmesinde büyük pay sahibi olan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR'e şükranlarımı sunuyorum. Kendisi, sadece bilimsel rehberliği ile değil, aynı zamanda motivasyonumu yüksek tutan yapıcı geri bildirimleri, hoşgörüsü ve anlayışı ile bu çalışmayı tamamlamamda en büyük destekçim olmuştur. Araştırma konusunun seçimi, literatür taraması ve metodolojik çerçevenin oluşturulmasında bana sağladığı vizyon, bu tezin akademik niteliğini büyük ölçüde zenginleştirmiştir.

Ayrıca, tez sürecinde bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, eleştirileri ve önerileri ile çalışmamı geliştirmeme yardımcı olan jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Nihal GEZEN ve Doç. Dr. Osman KARLANGIÇ'a teşekkür ederim. Kütüphane taramaları, arşiv çalışmaları ve saha araştırmaları sırasında desteğini esirgemeyen Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü personeline ve Tarih Ana Bilim Dalı'ndaki meslektaşlarıma da minnettarım.

Bu süreçte manevi desteğini her zaman hissettiğim aileme, sabırları ve anlayışları için teşekkür ederim. Zaman zaman karşılaştığım zorlukları aşmamda yanımda olan dostlarımdan moral desteği, bu çalışmanın tamamlanmasında büyük önem taşımıştır. Son olarak, bu çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olan ve bana ilham veren tüm tarihî kaynaklara ve geçmişin hikâyelerini bugüne taşıyan araştırmacılara teşekkür ederim.

Dilan GÜL

BATMAN- 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
EKLERİN LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
1.GİRİŞ	1
1.1. Moğolların Genel Tarihi	1
1.2. Genel Hatlarıyla Moğollarda Çeyiz ve Mehir Geleneği	6
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI	8
3.YÖNTEM	11
3.1. Araştırma Yaklaşımı ve Tasarımı	11
3.2. Veri Toplama Süreci	11
3.3. Yöntemsel Yaklaşım.....	12
3.4. Verilerin Analizi	12
3.5. Literatürle İlişki ve Yöntemin Gerekçesi.....	13
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	14
4.1. Ortaçağda Moğol Kadınının Yeri ve Moğollarda Evlenme Geleneği	14
4.1. Moğollarda evlenme geleneği.....	17
4.1.1. Kız çocuklarının evlenmeye teşvik edilmesi	17
4.1.2. Kız isteme geleneği.....	19
4.1.3. Damat adaylığı	19
4.1.4. Evlilik öncesi düğünlerin hediyeleşmesi	20
4.1.5. Kız uğurlama.....	23
4.1.6. Diğer önemli gelenekler.....	25
4.2. Ortaçağ Moğollarında Çeyiz Geleneği	33
4.2.1. Cengiz Han devrinde Moğol devletinde çayizin kurumsallaşması.....	35
4.2.1.1.Cengiz Han döneminde çeyiz geleneğinin uygulama örnekleri	37
4.2.2. Cengiz Han döneminde çeyiz ve kalın ilişkisi.....	39
4.2.3. Cengiz Han sonrası çeyizin dönüşümü	40
4.2.4. İlhanlılar döneminde çeyiz geleneği	42
4.2.5. İlhanlılarda çeyiz: saray gelinlerinden örnekler.....	44
4.2.5.1. Abla Hatun'un evliliği ve Fars çeyizi	44
4.2.5.2. Maria Hatun örneğinde Çeyiz.....	45
4.2.5.3. Kocaçin Hatun'un örneğinde çeyiz	45
4.2.5.4. Dünya Hatun örneğinde çeyiz.....	46
4.3. Moğol Devletlerinde Kalın/Mehir Geleneği	46

4.3.1. Mehir ve kalın uygulamasının tarihsel temelleri ve ortaçağ moğol toplumundaki yeri	46
4.3.1.1. Mehirin en eski kökenleri	47
4.3.1.2. Kalın geleneğinin bozkır kökenleri.....	48
4.3.2. Kalının sosyoekonomik yapısı ve döngüsellığı	48
4.3.3. Cengiz Han yasaları çerçevesinde moğollarda kalın	49
4.3.4. Moğollarda müslümanlaşma ve İlhanlı Devletinde mehir uygulaması	51
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	53
5.1. Sonuç	53
5.2. Öneriler	56
KAYNAKLAR	60
EKLER	66

EKLERİN LİSTESİ

EK-1 Cengiz ve Börte Ucin	66
EK-2 Gazan Han ve İlhanlı hatunlarının ziyafetlerini gösteren bir minyatür	67
EK-3 Başı buktatlı Bulugan ve İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın	68
EK-4 Gazan Han'ın cenaze merasimi	69
EK-5 Satı-Bek Hatun'un kendi adına bastırıldığı para	70
EK-6 İlhanlı Hükümdarları Listesi	71
EK-7 13. Yüzyıl Moğolları siyasi haritası	72

KISALTMALAR

Bkz.:	Bakınız
Çev.:	Çevirmen
DİA:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DTCF:	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Haz.:	Hazırlayan
M.:	Miladi
ö.:	ölüm
s.:	sayfa
S.:	Sayı
Terc.:	Tercüme
Yy:	Yüzyıl

1.GİRİŞ

1.1. Moğolların Genel Tarihi

Moğollar XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde dünya siyasi dengelerini alt üst edebilecek bir güç olarak tarih sahnesine çıktı. Gerçek adı Temuçin olan Cengiz Han, sıkı disiplin altında yetiştirdiği ordularıyla Merkit, Nayman, Katagin, Kongirat, Kereyit ve Tangut gibi komşu boylarla savaşarak kısa sürede büyük bir imparatorluk kurdu. 1206 yılında Onon Nehri kıyısında düzenlenen kurultayda Büyük Han ilan edilen Cengiz Han, hâkimiyetini Kuzey Çin ovalarına kadar genişleterek batıya yöneldi. Bu süreçte Harzemşah Devleti'nin tedbirsiz politikaları neticesinde, Çin'den Harzem'e ve Kırım'a kadar olan topraklar Moğol egemenliğine girdi. Cengiz Han'ın 1227 Ağustos'unda vefatıyla geride, Pasifik Okyanusu'ndan Hazar Denzine kadar uzanan, Büyük İskender'in imparatorluğundan dört, Roma İmparatorluğundan iki kat büyük bir devlet bırakılmış olsa da halefleri döneminde Moğol devleti sınırları daha da genişleyerek iki katına çıktı (May, 2021, s.51, s.79; Kafalı, 1993, s.89, s.367, s.369).

1227-1241 yılları arasında hüküm süren Ögeday döneminde, Moğol İmparatorluğu'nun genişlemesi, Çin'in önemli bir bölümünü ve Kore'yi de içine alarak devam etti. Bu süreçte Curmagun komutasındaki birlikler, batıya doğru ilerleyerek İran ve Azerbaycan'da Moğol varlığını yeniden hissettirdi. Aynı dönemde Cengiz Han'ın torunu Batu'nun liderliğindeki ordular, Doğu ve Orta Avrupa'ya doğru ilerlerken ciddi bir direnişle karşılaşmadan hâkimiyeti pekiştirdiler. Ögeday'ın ölümünden sonra, Moğol Devleti'nin yönetiminde bir süre Töregene Hatun (1241-1246) nâibe olarak görev aldı; ardından Güyük Han (1246-1248) tahta geçti. Batu ile olası mücadele hazırlıkları içinde beklenmedik şekilde vefat eden Güyük Han'ın ardından, 1251'de Mengü Han devleti devraldı. Mengü Han, kurultayda aldığı kararla Çin'in tamamının fethinde kardeşi Kubilay'a, batı topraklarını ele geçirmede ise diğer kardeşi Hülâgû'ya görev vererek, devletin coğrafi genişlemesinde kilit bir rol oynadı. Bu gelişmeler, Orta ve Yakın Doğu'nun siyasi seyrinde önemli dönüm noktalarına işaret etmiştir (Reşidüddin, 2013 Abul'l Farac, 1999, s.553; Özgüdenli, 2000, s.26).

Hûlâgû'nun batı seferi, İslam dünyasının siyasi dengesinde köklü değişikliklere neden oldu. Sefer sırasında, uzun yıllardır bölge devletleri tarafından ele geçirilemeyen İsmaililerin kalesi Alamut da dâhil olmak üzere stratejik kale ve şehirler fethedildi. Bu fetihler, Tebriz merkezli İlhanlı Devleti'nin kuruluş sürecini hızlandırdı; sonrasında Bağdat'ın alınması ise Abbasi Halifeliği'nin sonunu getirdi. Hûlâgû, elde ettiği bu başarılarla İslam dünyasına büyük darbe indirirken, sonrasında dikkatini Mısır Memlûkları'na çevirdi. 1260 yılında gerçekleşen Ayn-ı Calut savaşında Memlûklar'ın beklenmedik zaferi, Moğol ilerleyişinin durdurulmasına yol açtı. Bu yenilginin ardından Moğollar, Suriye'nin büyük bir bölümünden çekilse de İran, Azerbaycan ve Anadolu gibi bölgelerde varlıklarını sürdürmeye devam ettiler. Ayn-ı Calut mahlubiyeti Moğolları İslam dünyası ile yeni diplomasi ilişkilerine yönlendirdi (Gördeğir, 2018, s.106–118; Gördeğir, 2019a, s. 33-55; Gördeğir, 2019b, s. 215–225; Gördeğir, 2020; Gördeğir, 2021). XIII. yüzyıl ortalarından XIV. yüzyıl ortalarına kadar, İlhanlılar ile Memlûklar arasında Orta Doğu'da süregelen rekabet, özellikle Anadolu gibi stratejik tampon bölgelerde derin izler bıraktı (Kanat, 2001, s.35; Gezen, 2023a, s.86; Gezen, 2023b, s.49-66).

Hûlâgû, Cengiz Han'ın evlatlarından biri olan Tuluy'un Kereyit kabilesine mensup Sorgagtani adlı hatunundan dünyaya gelmiştir. Çocukluk ve şehzadelik dönemine dair sınırlı bilgilere rağmen, Hûlâgû'nun Moğol İmparatorluğu'nun batı topraklarını ele geçirme görevini üstlenmesiyle, devletin bu coğrafyadaki kaderi çizilmeye başlanmıştır. Mengü Han döneminde Hûlâgû, batıya yönelik seferiyle 600 bini aşkın kişilik kuvvetiyle bölgeye çıkarak, Moğol ordusunun beşte biri büyüklüğündeki bu kuvveti kullanmış, Orta Doğu ve çevresinde siyasi ve kültürel değişimlere yol açmıştır (Yuvalı, 1998, s.473; Spuler, 2011, s.1011, 59; Yuvalı, 1017, s.132).

Hûlâgû sefer öncesi, Baydu ve Curmagun Noyanlar gibi liderlerin hazırlıkları – otlak ve yaylaların korunması, köprülerin inşası, lojistik desteğin sağlanması gibi – Moğol ordusunun bölgeye girişi için kritik bir zemin hazırlamıştır (Reşidüddin,2013, s.14). 1253 yılında başlayan sefer, çeşitli bayram ve merasimlerin yarattığı aksaklıklar nedeniyle beklenen sonuca ulaşmadan önce kesintiye uğrasa da Hûlâgû kararlı adımlarıyla 1255 tarihinde Semerkant'a varmış; yerel hâkimlerin direnci kırılınca Semerkant, Herât, Erran ve Şirvan kentleri Moğol hâkimiyetine girmiştir. Hûlâgû, özellikle stratejik öneme sahip Alamut Kalesi'nin alınmasını hedefleyerek, dönemin Alamut sahibi Hürşah'a haber gönderip, korku, tehdit ve vaat yöntemleri kullanmış;

Hürşah'ın teklifi reddetmesinin ardından kaleyi kuşatarak 1256 yılında ele geçirmiştir. Bu fetih, Hûlâgû'nun bölgedeki güç ve nüfuzunu perçinlemiş; Alamut'un fethi sonrasında, halifeyle yapılan yazışmalar giderek sertleşerek, Abbasi Halifeliği'nin sarsılmasına zemin hazırlamıştır (Reşidüddin,2013, s.21-25; Müstevfi, 2018, s.478; Yuvalı, 1998, s.473).

Hûlâgû'nun fetihleri sonrasında, onun bölgedeki egemenliğini pekiştiren politikaları, Hûlâgû'nun memleketinde kalıcı etkiler bırakmasına ve bölge siyasi haritasında yeni çizgilerin oluşmasına neden olmuştur. Mısır Memlûk Devleti'ne yönelik düzenlenen seferler, ancak 1260'da Ayn-ı Calut zaferiyle son bulmuş; Moğol orduları, Suriye ve Mısır'da kalıcı hâkimiyet kuramayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır (Cüveyni, 1998, s.170, s.176; Süyûtî, 2005, s.432-434; Tağrıberdi, 2013, s.83; Yuvalı, 2017, s.172-177; Roux, 2001, s.340).

Hûlâgû'nun fetihleri sonrasında, İlhanlı Devleti'nin tarihi, Cengiz Han'ın evlatlarından gelen ve devletin çeşitli reformlarına imza atan hükümdarlarla şekillenmeye başladı.

Hülagü Han'ın batı seferleriyle bölgedeki fetihlerini tamamlamasının ardından, İlhanlı Devleti'nin temelleri hızla atılmaya başlanmış; bu süreç, Moğol ordusunun fetihlerinin getirdiği geniş coğrafyanın yönetiminde yeni düzenlemeler ve reformlarla şekillenmiştir. Hülagü Han'ın başarısı, bölgedeki siyasi boşluğu doldurmak amacıyla gelen haleflerde farklı yönetim anlayışlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Hülagü'nun ölümünden sonra, oğlu Abâkâ Han 1265 yılında tahta geçerek ilk kez merkezi otoriteyi pekiştirme yönünde adımlar atmıştır. Abâkâ Han döneminde, fethedilen toprakların idaresinde kurumsallaşma çabaları hız kazanmış, ancak aynı zamanda devlet içindeki hanedan mücadeleleri ve sınır anlaşmazlıkları da dikkat çekici hale gelmiştir. Abâkâ Han'ın saltanatında, özellikle Altın Ordu ve Memlûk Devleti ile yaşanan çekişmeler, İlhanlıların batıdaki konumunu sürekli tartışma konusu yapmıştır (Reşidüddin, 2013, s.71, s.75; Erdem, 1997, s.106, s.107; Müstevfi, 2018, s.489).

Abâkâ Han'ın devleti yönetmeye çalıştığı dönemde, dış siyaset kapsamında Hristiyan devletlerle dostane ilişkiler kurma çabaları ön plandaydı. Bu politikaların uygulanması sırasında iç kademelerde yaşanan çekişmeler ve vezirler arasındaki anlaşmazlıklar, merkezi otoritenin zayıflamasına yol açtı. Bu durum, devleti daha sonraki devirlerde reform ve yeniden yapılandırma ihtiyacına zorladı.

Abâkâ Han'ın ardından gelen dönemde, Ahmed Teküdar'ın saltanatı öne çıkmaktadır. Ahmed Teküdar, devleti yönetirken İslam dinini benimsemiş; bu hamlesi hem iç siyasette hem de dış ilişkilerde yeni bir yön çizmiş, özellikle Mısır ve Memlûk Devleti ile ilişkilerin yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Teküdar, barış temelli girişimler içinde bulunmaya çalışsa da çevresindeki Moğol beyleri ve özellikle ülke içindeki muhafazakâr unsurların tepkileriyle karşılaşmış; bu durum, iç istikrarsızlık ve sınır çekişmelerini beraberinde getirmiştir (Yuvalı, 2017, s.227; Spuler, 2011, s.84; Togan, 1981, s.223-225).

Ahmed Teküdar döneminin ardından, Argûn Han'ın tahta geçmesiyle İlhanlı Devleti'nin siyasi yapısında yeni bir döneme girilmiştir. Argûn Han hem iç yönetimde hem de dış ilişkilerde daha kararlı bir duruş sergilemeye çalışmış; ancak devletteki hanedan içi çekişmeler, eski vezir çevreleri ile yaşanan anlaşmazlıklar ve yönetsel zorluklar, onun döneminde de siyasi istikrarı tam anlamıyla sağlayamamıştır. Argûn Han, önemli devlet adamlarıyla iş birliği yaparak bir yandan merkezi otoriteyi pekiştirmeyi, diğer yandan ise bölgedeki rakip güçlere karşı Hristiyan dünyasıyla ittifak kurma çabası içine girmiştir. Bu politikaların uygulamasında yaşanan sıkıntılar hem devletin askerî gücünde hem de ekonomik kaynaklarında düşüşe neden olmuştur (Reşidüddin, 2013, s.148; Spuler, 2011, s.89-90; Yuvalı, 2017, s.244).

Argûn Han'ın hükümdarlığının ardından Geyhatu Han devralmıştır. Geyhatu Han'ın dönemi, İlhanlı Devleti'nin malî ve askerî politikalarında önemli reform denemelerinin yapıldığı bir dönem olarak öne çıkar. Geyhatu Han, "Çav" adlı kâğıt para uygulaması gibi ekonomik reform girişimleriyle devlet yapısını modernize etmeye çalışmış; ancak bu uygulamalar beklenen etkiyi yaratamamış, aksine ticarete aksamalara ve halk arasında hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Hanedan üyeleriyle yaşanan anlaşmazlıklar ve savurganlık, Geyhatu Han'ın yönetimindeki merkezi otoritenin zayıflamasına neden olmuş; nihayetinde, 24 Mart 1295 tarihinde şehzade Baydu'nun önderliğinde gerçekleşen isyan sonucunda Geyhatu Han, tahtı bırakmak zorunda kalmış ve hayatına son vermiştir (Müstevfi, 2018, s.486; Yuvalı, 1996, s.44).

Geyhatu Han'ın ölümünün ardından, Baydu Han kısa sürede tahta geçerek devlette yeni bir denge arayışına girmiştir. Baydu Han'ın döneminde, merkezi otoritenin yeniden tesisi ve hanedan içindeki çekişmelerin giderilmesi için çeşitli girişimler yapılmıştır. Baydu Han'ın yönetiminde de özellikle Emir Tuğaçar'ın atanması, Gazan Mahmud ile başlayan taht mücadelesi ve eski vezir çevreleri arasındaki anlaşmazlıklar,

devletin iç siyasetinde sürekli bir çalkantıya yol açmıştır. Baydu Han, düşmanlarına karşı sert önlemler alırken, devletin sınırlarını koruma ve merkezi otoriteyi sağlama çabaları da zorluklarla karşılaşmıştır (Spuler, 2011, s.102-103).

Gazan Han'ın devralmasıyla İlhanlı Devleti yeni bir reform sürecine girmiştir. Gazan Han, kardeşi Olcaytu'nun reformlarını devam ettirme ve devletin huzurunu sağlama amacıyla önemli adımlar atmış; ancak 1304 baharında aniden rahatsızlanıp vefat etmesi, devlette yeni bir boşluk yaratmıştır. Gazan Han'ın döneminde yapılan reformlar, merkezi otoritenin güçlendirilmesi yönünde önemli denemeler olsa da devletteki mevcut çekişmeler ve dış baskılar, reformların tam olarak hayata geçmesine engel olmuştur (Müstevfi, 2018, s.490; May, 2021, s.354). Gazan Han'ın ölüm haberinin alındığı an, sonraki yönetim devirleri ve halefler arasında yaşanacak siyasi mücadelelerin habercisi olmuş, İlhanlı Devleti'nin çalkantılı tarihi yeni başlıklarla devam etmiştir.

Olcaytu Han, Gazan Han'ın sağladığı reform atmosferini devam ettirmek ve devlette huzur ile istikrarı yeniden tesis etmek amacıyla 1304 yılında tahta geçmiştir. Tahta geçişinin ardından, devletin idarî ve askerî yapısını güçlendirmek için önemli adımlar atmış; yeni başkent Sultâniye'yi 1307'de kurarak merkezi yönetimi pekiştirmeye çalışmıştır. 1310 yılında Şiîliği kabul eden Olcaytu Han, bu dinî tercihle hem iç siyasette hem de dış ilişkilerde farklı aktörlerle yeni bir denge kurmayı hedeflemiştir.

Olcaytu Han'ın saltanatında, dış alanda Memlûklerle yürütülen seferler önemli yer tutarken, erzak sıkıntıları ve salgın hastalıklar gibi lojistik sorunlar, askerî harekâtların planlandığı şekilde sonuçlanmasına engel olmuştur. Özellikle Anadolu'da yaşanan kargaşa, Karaman Beyliği'nin 1314'te Moğol hâkimiyetine karşı başkaldırısı gibi yerel isyanların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Devletin iç idaresinde ise, İlhanlı vezirleri Reşidüddin ve Taceddin Alishah arasında süregelen anlaşmazlıklar, yönetimdeki zafiyetleri gözler önüne sermiştir. Olcaytu Han, bu iç çekişmeleri dengelemek amacıyla, Moğol geleneklerine uygun olarak oğlu Ebu Said Bahadır'ı Horosan'a vali tayin etmiş ve güvenilir bir yardımcı olarak Emir Sevinç'i yanına almıştır. Ne var ki, yaşanan askerî başarısızlıklar, idarî çekişmeler ve iç huzursuzlukların yanı sıra, Olcaytu Han'ın sağlığında meydana gelen ciddi sorunlar, onun saltanatını kısa sürede sonlandırmıştır. Bir av esnasında ani hastalanan Olcaytu Han, 14 Aralık 1316 tarihinde henüz 36 yaşında vefat edince, devlette büyük bir boşluk oluşmuş; babalık vasiyetleri, önceden oluşturulan reform beklentilerinin ne kadar kırılğan olduğunu göstermiştir (Spuler, 2011, s.119, s.127; Spuler, 2011, s.130-131).

Olcaıtu Han'ın vefatının ardından, yerine 1317'de oğlu Ebu Said Bahadır'ın geçmesi, İlhanlı Devleti'nde yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir. Ebu Said Bahadır Han'ın saltanatı, babasının başlattığı reformların ve merkezi otoritenin yeniden inşasının devamı niteliğinde değerlendirilmiştir. Yeni hükümdar, babasının vasiyetleri doğrultusunda devletin idarî, askerî ve ekonomik alanlarda yeniden yapılandırılmasına yönelik girişimlerde bulunmuş; ancak bu çabalar, önceki dönemlerde oluşan derin hanedan içi çekişmeler ve yerel güçlerin direnişiyile gölgelendirilmiştir.

Ebu Said Bahadır Han'ın yönetiminde, merkezi otoriteyi güçlendirme ve idarî modernizasyon çabaları ön plandaydı. Devletin mali yapısını ve askerî disiplinini yeniden oturtmaya yönelik reform girişimleri, karşılaşılan iç ve dış baskılar nedeniyle beklenen düzeye ulaşamamıştır. Devlet içerisindeki çeşitli unsurlar, merkezi yönetimin zayıflığını kullanarak özerklik talep etmiş; bu durum, Ebu Said Bahadır'ın reform girişimlerinin uygulanmasını güçleştirmiştir. Ayrıca, bölgedeki stratejik çıkar çatışmaları, özellikle yerel beyliklerin ve diğer Moğol şube devletlerinin etkisi, Ebu Said Bahadır Han'ın siyasal ortamını sürekli bir belirsizlik ve rekabet içinde bırakmıştır.

Sonuç olarak, Ebu Said Bahadır Han'ın döneminde, babasının bıraktığı reform mirasının devam ettirilmeye çalışılması, İlhanlı Devleti'nin daha istikrarlı bir yapıya kavuşması yönünde umutlar uyandırır da süregelen iç çekişmeler ve dış baskılar bu çabaların tam manasıyla gerçekleşmesini engellemiştir. Bu devir, devlette merkezi otoritenin yeniden inşası ve modern yönetim tekniklerinin uygulanması konusunda önemli dersler barındırırken, aynı zamanda İlhanlı Devleti'nin sonraki yıkılış sürecine de zemin hazırlayan karmaşık politik dinamikleri gözler önüne sermektedir.

1.2. Genel Hatlarıyla Moğollarda Çeyiz ve Mehir Geleneği

Moğol topluluklarının sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını anlamada evlilik kurumunun yeri ve işleyişi hayati bir öneme sahiptir. Bu bağlamda çeyiz verme pratiği, eski Moğolların dünürlük geleneğinin ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmakta ve toplumun çeşitli kesimleri arasında farklı biçimlerde uygulanmaktadır. Kız gelin giderken ailesi tarafından sağlanan; binek hayvanı, mal-mülk, eşya, köle ve cariye gibi unsurlar, çeyizin sadece maddi bir değer ifade etmediğini, aynı zamanda aileler arası sosyal ilişkilerin, ekonomik stratejilerin ve güç dengelerinin de yansıması olduğunu göstermektedir. Ortaçağ Moğollarının saray evlilikleri de çok yönlü amaçlarla

gerçekleştirilmekteydi (Ekinci, & Gördegir, 2024, s. 297–308; Gördegir, 2019b, s. 1324–1340; Gördegir, 2020b; Gördegir, 2025, 27–43).

XIII. yüzyıl Moğol toplumunda çeyiz uygulamasının özellikle zengin ve soylu kesimler arasında yaygın olması, bu geleneğin toplum içindeki hiyerarşik yapıyı pekiştiren ve evlilik ittifaklarının kurulmasında önemli bir rol oynayan bir uygulama olduğunu ortaya koyar. Çeyiz, sadece evlilikle sınırlı kalmayıp, ailelerin toplumsal statülerini ve ekonomik güçlerini sergileme aracı haline gelmiştir. Bu durum Moğol evlilik kurumunun işleyişine ve toplumsal ilişkilerin şekillenmesine dair daha geniş bir tartışmanın kapılarını aralamaktadır.

Bu tezde Moğollar arasında çeyiz verme geleneğinin tarihsel kökenleri, uygulanış biçimleri ve toplumsal yapının dönüşümündeki rolü ele alınacaktır. Ayrıca çeyiz uygulamasının kadınların toplumsal konumunu, aileler arası ilişkilerin dinamiklerini ve ekonomik stratejilerin evlilik kurumuna yansımalarını irdelemek amaçlanmaktadır. Araştırmanın temel soruları, çeyiz uygulamasının hangi sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlara yanıt verdiği; hangi değer sistemleri ve güç ilişkileriyle şekillendiği ve bu uygulamanın tarihsel süreç içinde nasıl evrildiği üzerine odaklanacaktır.

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

Moğol toplumunun evlilik ve aile yapısına dair gelenekleri, İslam öncesi Türk kültürüyle gösterdiği çarpıcı benzerlikler sayesinde, sadece Moğolların sosyal organizasyonunu anlamakla kalmayıp, aynı zamanda bozkır medeniyetlerinin ortak kültürel zeminini de gözler önüne sermektedir. Bu benzerlikler; dilsel, ritüelistik ya da hukuki düzlemde değil, aynı zamanda evliliğe dair yapıların şekillenmesinde temel rol oynayan kurumlar olan çeyiz (*ber, belge*) ve mehir (*meyer*) uygulamalarında da açık biçimde hissedilmektedir. Binlerce yıllık bir tarihî ve kültürel sürekliliğin parçası olan bu gelenekler, sadece bireysel ya da ailevi düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal iktidarın kurulması, meşruiyetin sağlanması ve siyasi birlikteliğin tesis edilmesinde de vazgeçilmez unsurlar olarak işlev görmüştür. Bu nedenle Moğol evlilik geleneklerine ilişkin tarihî veriler, sadece Moğol tarihi açısından değil, aynı zamanda Türk-Moğol kültürel sürekliliğinin izlerini süren çalışmalar bakımından da hayati önemdedir.

XIII. yüzyıldan itibaren dünya tarihinde benzersiz bir iz bırakan Moğol İmparatorluğu, sadece askeri fetihleriyle değil, siyasi ve toplumsal yapısıyla da çok sayıda farklı medeniyetin dikkatini çekmiş ve bu çerçevede geniş bir literatür oluşmuştur. Moğollarla temas hâlinde olan Arap, Fars, Çinli, Latin, Ermeni ve Süryani müellifler; bu toplumun yönetim biçimi, evlilik pratikleri, toplumsal rolleri ve ritüellerine dair çeşitli düzeylerde bilgi aktarmışlardır. Bu kaynakların çoğu doğrudan çeyiz ve mehir geleneklerine odaklanmasa da, dönemin hanedanlar arası evliliklerine ve sosyal ilişkiler ağına ışık tutan anlatımlarıyla, ilgili uygulamaların tarihî bağlamını anlamada son derece kıymetlidir.

Moğolların kendi iç dünyalarından doğan ve 1240 yılında Herlen Nehri kıyısında yazıya geçirilen *Mongyol-un niyuca tobçıyan* (Moğolların Gizli Tarihi), bu açıdan temel bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Söz konusu eser sadece Temücin'in (Cengiz Han) iktidara yükselişi ve Moğol devletinin kuruluş sürecine dair bilgiler sunmakla kalmaz; aynı zamanda çeyiz, mehir, evlilik akdi ve bu süreçlerin sosyo-politik anlamları konusunda da zengin etnografik veriler içerir. Eserde Moğol deyimlerinin özgün biçimde kullanılması ve geleneklerin sıkça vurgulanması, Moğol halkının zihinsel dünyası ve değerler sistemi hakkında da önemli ipuçları sunar.

Çin kaynakları, özellikle Moğol kabilelerinin sosyal yapısına ve evlilik bağlamında çeyiz ve mehirin işlevine dair bilgileri içeren bir başka değerli külliyatı

oluşturmaktadır. *Yuan-Shih*, Chao-hung'un *Menda bei-lu* adlı eseri ve Shao Hung, Peng Da Ya, Xiu Ting gibi yazarların kaleme aldığı diplomatik raporlar, Moğol toplumunun iç örgütlenmesini, hânedanlar arası evliliklerin diplomatik sonuçlarını ve bu evliliklerde çeyiz-mehir gibi maddi unsurların kullanım biçimlerini gözlemleyebilme imkânı tanır.

Ötemiş Hacı'nın *Çengiz-Nâme* adlı eseri, hem tarihî hem de sosyo-kültürel çözümlemelere imkân sağlayan yapısıyla çeyiz ve mehirin, özellikle hanedanlar arasında yapılan stratejik evliliklerde nasıl bir diplomatik araç olarak kullanıldığını ayrıntılı biçimde işler (Topçî, 2008). Temücin'in evlilikleri üzerinden çizilen siyasi harita, sadece akrabalık bağı kurmakla kalmaz; aynı zamanda bu bağın ekonomik, sembolik ve meşruiyet temelli yönlerini de barındırır.

Avrupalı seyyahların ve misyonerlerin kaleme aldığı eserler de Moğol toplumuna dair dış gözlemler sunar. Dominiken keşişi Plano Carpini (2000), Fransisken rahibi Ruysbroeckli Willem (2010), Marco Polo (2003; 2015) ve Simon adlı misyonerin gözlemleri (2006), Moğol sarayında evliliklerin taşıdığı siyasi ve ekonomik ağırlığı, bu evliliklerde mehirin bedeli olarak sunulan nesnelerin anlamını ve saray protokolü içerisinde bu geleneklerin nasıl yapılandığını detaylı biçimde aktarır. Marco Polo'nun evlilik törenlerine dair tasvirleri, çeyiz taşıma merasimlerinin niteliğini gözler önüne sererken; Splitli Toma ve Matthaei Parisiensis gibi tarihçilerin kronikleri ise, aristokrat evliliklerinde çeyiz ve mehirin simgesel rolünü tanımlar (Özcan, 2012, s. 427–458).

Süryani ve Ermeni vakayinameleri ise, Moğollar ile Hristiyan hanedanlar arasında yapılan evliliklerde çeyiz ve mehirin, sadece dini ya da siyasi değil, aynı zamanda kültürel bir temsil gücü olduğunu göstermektedir. Genceli Kiragos (2009), Müverrih Vardan (1937), Aknerli Grigor (2007) ve Gregory Abûl-Farac (1999) gibi yazarların aktardıkları, Moğol aristokrasisinin bölgesel hanedanlarla kurduğu akrabalık ilişkilerinde çeyiz ve mehirin maddi olduğu kadar sembolik birer unsur olarak da işlevselleştiğini ortaya koymaktadır. A. G. Galstyan'ın çalışmaları (2005), bu uygulamaların Ermeni hanedan kültürüyle nasıl iç içe geçtiğini göstermesi bakımından ayrıca dikkate değerdir.

İslam coğrafyasında kaleme alınmış klasik kaynaklar, Moğol evlilik kurumunu anlamada vazgeçilmez bir konumdadır. Ata Melik Cüveynî'nin *Tarih-i Cihângüşâ* (Cüveynî, 1999; Bilgin, 1997; Köprülü, 1979; Togan, 1985; Şeşen, 1988) ve Reşîdüddîn Fazlullâh'ın *Câmiu't-Tevârîh* (1983; 1998; 2013; Özgüdenli, 2008) adlı eserleri, Moğol sarayında çeyiz ve mehirin ekonomik ve siyasi fonksiyonlarını açık biçimde ortaya koyar.

Mehirin bir malî yükümlülük olmasının ötesinde, hanedanın itibarı ve karşı tarafa verilen değerin sembolü olduğuna dair anlatılar bu kaynaklarda sıkça vurgulanır.

Abdullah Kâşânî'nin *Târîh-i Olcaytu* (1969; Örs, 1992), Şerefüddîn Vassâf'ın *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf* (1383/2004; Özgüdenli, 2020), Hamdullâh Müstevfi Kazvînî (2018), Benâketî (1343/1969), İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr (1985), İbn Tagrıberdî (2013) gibi müellifler ise, İlhanlı döneminde çeyiz ve mehirin diplomatik protokoller içerisindeki yeri, bu pratiklerin sosyal sınıflar arası farklılaşması ve kadınların toplumsal temsili bağlamında nasıl işlev kazandığına dair zengin bir arka plan sunmaktadır. İbn Battûta'nın seyahatnamesi (2010) gibi metinlerde ise, bu uygulamaların gündelik hayattaki yansımalarına ve Moğol kadınının toplumsal konumuna dair ayrıntılar yer almaktadır.

Anadolu sahasındaki Selçuklu-Moğol ilişkilerini belgeleyen kaynaklarda da çeyiz ve mehirin, sadece ev içi kurumsal bir gelenek olarak değil, aynı zamanda siyasi ilişkileri şekillendiren bir araç olarak kullanıldığı görülür. İbn Bibi'nin *El-Evâmirü'l-Alâiyye* (1996; Özaydın, 1999) ve Aksarayî'nin *Müsâmeretü'l-Ahbâr* (2000), Moğol-Selçuklu evliliklerinde çeyiz ve mehirin taşıdığı siyasi mesajlar ve bu uygulamaların yerel güç dengelerine etkisi bakımından önemlidir.

Bu kapsamlı literatür taraması, Moğol çeyiz ve mehir geleneğinin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümü, çeşitli kaynak türleri aracılığıyla çok yönlü bir biçimde ortaya koymaktadır. Farklı coğrafi ve kültürel ortamlarda kaleme alınmış birincil ve ikincil kaynaklar, bu geleneklerin sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda sosyal yapı, iktidar ilişkileri ve diplomatik pratiklerdeki belirleyici rolünü görünür kılmaktadır. Bu yönüyle çeyiz ve mehir, Moğol toplumunda sadece bir evlilik geleneği değil, aynı zamanda tarihî hafızayı ve siyasi düzeni şekillendiren köklü bir kültürel mirasın ifadesi olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir.

3.YÖNTEM

Bu çalışma, Ortaçağ Moğol toplumunda çeyiz (çeyiz) ve mehir (kalın) kurumlarının toplumsal, ekonomik, hukuki ve diplomatik işlevlerini tarihsel bağlamda analiz etmeyi amaçlayan nitel bir araştırmadır. Çalışma sürecinde tarih biliminin klasik yöntemleri; belgesel tarama, metin çözümlemesi, karşılaştırmalı tarihsel analiz ve tarihsel sosyoloji yaklaşımı bir arada kullanılmıştır. Araştırmanın yöntemi, hem tarih yazımı hem de kültürel antropoloji disiplinlerinden yararlanılarak yapılandırılmış; veriler, hem birincil hem de ikincil kaynaklardan sistematik biçimde derlenmiştir.

3.1. Araştırma Yaklaşımı ve Tasarımı

Bu tez, betimleyici ve yorumlayıcı bir tarih çalışması olarak kurgulanmıştır. Moğol tarihinin XIII–XIV. yüzyıllarına odaklanan araştırma, dönemin siyasi, toplumsal ve kültürel yapısını “evlilik kurumu” ekseninde yeniden anlamlandırmayı hedeflemektedir. Çeyiz ve mehir kavramları sadece aile içi geleneksel uygulamalar olarak değil, aynı zamanda devletlerarası diplomasi, iktidar yapısı ve toplumsal hiyerarşinin belirleyicisi olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda araştırma, disiplinlerarası bir perspektifle yürütülmüş; tarihsel kaynak çözümlemesi, sosyo-ekonomik veri incelemesi ve kültürel sembol analizi yöntemleri eşgüdüm içinde kullanılmıştır.

3.2. Veri Toplama Süreci

Moğol tarihine ilişkin temel kronikler ve çağdaş anlatılar (örneğin *Moğolların Gizli Tarihi*, Reşîdüddin'in *Câmi'ü't-Tevârih*'i, Cüveynî'nin *Târîh-i Cihângüşâ'sı*, Abû'l-Farac Tarihi, Aksarayî'nin *Müsâmeretü'l-Ahbâr*'ı, İbn Bibi'nin *El-Evâmirü'l-Alâiyye'si*) incelenmiştir. Bu eserlerde yer alan çeyiz, mehir, kadın statüsü ve evlilikle ilgili bölümler tespit edilerek konuya ilişkin içerik çözümlemesi yapılmıştır.

Modern tarih araştırmaları, sosyolojik ve antropolojik incelemelerden oluşan literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Özellikle Jean-Paul Roux, David Morgan, Bertold Spuler, Ahmet Kafalı, İsmail Aka ve modern dönem Türk araştırmacıların çalışmaları, karşılaştırmalı analizde temel başvuru kaynakları olmuştur.

Arkeolojik bulgular, görsel malzemeler, müze katalogları ve modern istatistiksel dönüşümler (örneğin mehirin ekonomik değeriyle ilgili tahmini hesaplamalar) yardımcı veri seti olarak kullanılmıştır.

3.3. Yöntemsel Yaklaşım

Araştırmada tarihsel analitik yöntem temel alınmıştır. Öncelikle kaynaklarda geçen kavramlar (ör. *kalın*, *çeyiz*, *ince*, *incü*, *gelin geliri*) kavramsal düzeyde tanımlanmış, ardından bu kavramların dönemin sosyal ilişkiler sistemindeki işlevleri çözümlenmiştir. Elde edilen veriler kronolojik düzende sınıflandırılmış ve Moğol toplum yapısının geçirdiği sosyo-politik dönüşümler dikkate alınarak yorumlanmıştır.

Çalışmada ayrıca karşılaştırmalı tarihsel analiz tekniği kullanılarak, İslâmî mehir geleneği ile Türk-Moğol *kalın* anlayışı arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirlenmiştir. Bu sayede İlhanlı dönemi örneğinde görülen kültürel sentez, hem İslâm hukukunun hem de bozkır gelenek hukukunun (Yasa) ışığında değerlendirilmiştir.

Ek olarak, toplumsal cinsiyet perspektifi araştırmanın alt yöntemlerinden biri olarak benimsenmiş, Moğol kadının evlilikteki konumu ekonomik ve sembolik boyutlarıyla analiz edilmiştir. Kadının üretim, mülkiyet ve siyasal temsildeki yeri, çeyiz ve mehir aracılığıyla toplumsal statüye dönüşen bir unsur olarak incelenmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Kaynaklardan elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Verilerin tematik olarak kodlanmasında dört ana eksen belirlenmiştir:

- a. Ekonomik boyut: Çeyiz ve mehirin üretim, mülkiyet ve servet aktarımı bağlamındaki işlevleri.
- b. Sosyolojik boyut: Aile yapısı, kabileler arası ilişkiler, evlilik ittifaklarının sosyal anlamı.
- c. Kültürel boyut: Ritüeller, semboller, geleneksel uygulamalar ve kutsal anlam dünyası.
- d. Politik boyut: Hanedan evlilikleri, diplomatik mehir anlaşmaları ve güç ilişkileri.

Bu dört eksen, hem yazılı kaynaklardan hem de tarihsel bağlamdan elde edilen verilerle karşılaştırılarak sentezlenmiştir. Bulgular, modern tarih yazımında kullanılan *eleştirel tarihçilik* ilkeleriyle yeniden yorumlanmıştır.

3.5. Literatürle İlişki ve Yöntemin Gerekçesi

Çalışma, Ortaçağ tarihçiliğinde sıklıkla göz ardı edilen “gündelik yaşam tarihi” ve “mikro tarih” yaklaşımlarını da içermektedir. Bu yönüyle, klasik siyasal tarih anlayışının ötesine geçilerek, birey ve aile düzeyindeki toplumsal ilişkiler tarihsel analizin merkezine yerleştirilmiştir.

Ayrıca, antropolojik ve sosyolojik yöntemlerle desteklenen bu tarihsel yaklaşım, Moğol toplumunun ekonomik ve kültürel yapısını daha bütüncül biçimde anlamayı mümkün kılmıştır.

Bu yöntem, sadece tarihî olayları aktarmayı değil, aynı zamanda bu olayların ardındaki toplumsal dinamikleri açıklamayı hedeflemiştir. Böylelikle, Moğol evlilik sisteminin çok katmanlı yapısı ritüel, hukuk, iktisat ve siyaset boyutlarıyla disiplinlerarası bir analizle ortaya konulmuştur.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Ortaçağda Moğol Kadınının Yeri ve Moğollarda Evlenme Geleneği

Ortaçağ dünyasında kadın, çoğu medeniyetin toplumsal yapısında ikincil konumda bulunmuş; siyasal karar süreçlerinden, ekonomik tasarruflardan ve askeri faaliyetlerden büyük ölçüde dışlanmıştır. Ancak Moğol toplumu, bu genel çizginin dışında, kadın-erkek ilişkilerinde dikkate değer bir eşitlik anlayışı sergilemiştir. Cengiz Han'ın kurduğu devletin sosyal düzeninde kadın, sadece ev içi rollerle sınırlanmamış; siyaset, savaş, diplomasi ve üretim gibi alanlarda da aktif bir unsur olarak görülmüştür. Kadın, devletin sürekliliğinde ve toplumsal denge içinde vazgeçilmez bir yapı taşı olarak kabul edilmiştir (Tansü & Yücel, 2024, s. 487).

Bu eşitlikçi yaklaşımın kökeni, Moğol toplumunun tarih öncesi mitolojik evrenine uzanır. Rivayete göre Moğol soyunun başlangıcı, Alan-Kowa adlı bir kadının doğaüstü bir biçimde hamile kalmasına dayandırılır. Alan-Kowa'nın bedenine gökten inen bir ışığın nurunun girmesiyle üç çocuğu olur ve bu çocuklardan biri Cengiz Han'ın atası kabul edilir. Böylece Moğol halkı, kendi hanedanlık meşruiyetini bir kadının doğurganlığına, kutsallığına ve tanrısal seçilmişliğine bağlamıştır (Ögel, 2010, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 488). Bu anlatı, kadın figürünü sadece biyolojik değil, aynı zamanda ruhani bir varlık olarak da yüceltmıştır. Moğol kadını bu yönüyle “yaratıcı dişil güç”ün temsilcisi olmuştur.

Alan-Kowa'dan sonra tarih sahnesine çıkan Numolon Hatun, Moğol kadın kimliğinin “akıl, cesaret ve liderlik” niteliklerini somutlaştıran ilk örneklerdendir. Numolon Hatun'un sadece bir eş değil, ekonomik işleyişi yöneten bir idareci olduğu, ordunun ve kabilesinin üretim faaliyetlerini koordine ettiği aktarılmaktadır (Farrokhi, 2021, s. 312, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 488). Bu örnekler, Moğol toplumunda kadının hem kutsal hem de pragmatik bir statü kazandığını; yani kadınlık olgusunun mistik bir anlamla birlikte yönetsel sorumlulukları da içerdiğini gösterir.

Moğol kadınının güçlü konumu, Cengiz Han'ın annesi Höelün Hatun'un kişiliğinde de somutlaşmıştır. Cengiz Han çocuk yaşta babasını kaybettikten sonra kabilesi tarafından dışlanmış; ancak annesinin azmi, dirayeti ve örgütleyici gücü sayesinde hayatta kalmıştır (Kafalı, 1993, s. 367–368, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 487). Bu deneyim, Cengiz Han'ın kadınlara duyduğu saygının temellerini oluşturmuştur.

Onun döneminde kadın, sadece erkeğin eşi değil, devletin bir paydaşı olarak görülmüş; yasalarla korunmuş, sosyal ve ekonomik hayatta aktif kılınmıştır.

Cengiz Yasası olarak bilinen “Yasa”nın hükümleri, Moğol kadınının hukuki statüsünü anlamak açısından son derece önemlidir. Yasaya göre “erkekler savaşta iken, kadınlar onların görevlerini üstlenmekle yükümlüdür” (Subaşı, 2022, s. 6, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 488). Bu madde, kadının sadece ev işlerinden değil, erkeğin toplumsal ve ekonomik sorumluluklarından da pay aldığını açıkça göstermektedir. Kadın, hem üretimde hem de yönetimde aktif bir unsurdur. Ayrıca Cengiz Han, kadının onurunu korumayı bir devlet ilkesi hâline getirmiştir. Kadına yönelik her türlü cinsel saldırı ölümle cezalandırılmış, fiziksel şiddet uygulayan erkekler ağır para cezalarına çarptırılmıştır (Melekzade, 1967, s. 180, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 488). Bu düzenlemeler, Moğol toplumunda kadının sadece bir “aile unsuru” değil, korunması gereken bir “hak öznesi” olduğunu ortaya koyar.

Toplumda çok eşlilik (poligami) yaygın olmakla birlikte, ilk eş her zaman saygıdeğer bir konumda tutulmuştur. Eşler arasındaki statü farkını belirleyen “ulu kadın”, “büyük hatun” veya “birinci eş” gibi unvanlar bulunmaktaydı (Dağdeviren, 2017, s. 1, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 488). Bununla birlikte, çocuklar arasında hiçbir ayırım yapılmazdı; hangi anneden doğarsa doğsun, her çocuk aynı miras hakkına sahipti (Vladimirtsov, 1995, s. 84, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 488). Bu anlayış, ataerkil hiyerarşinin kadın üzerinden çocuklara yansımaları önlemiş, ailenin bütünlüğünü korumuştur.

Moğol evlilik kurumunun bir diğer özelliği, siyasi diplomasi aracı olarak kullanılmasıydı. Cengiz Han, kızlarını çevre kabilelerle evlendirerek siyasi ittifaklar kurmuş; bu sayede hem iç güvenliği sağlamış hem de devletin nüfuz alanını genişletmiştir (Subaşı, 2022, s. 8, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 488). Bu tür evliliklerde çeyiz, sadece mal varlığı değil, siyasi bir bağın sembolüydü. Moğol toplumunda çeyiz, kadının ailesinin itibarıyla orantılı olarak belirlenir; mehir ise kadının evlilik sonrası güvencesi olarak kabul edilirdi. Böylece kadın, evlilik birliğinde ekonomik bir bağımsızlık payına sahip olabiliyordu. Tokuz Hatun örneğinde görüldüğü üzere, hükümdar eşinin kabilesine hürmet göstermek, hem siyasi hem de dini anlamda önemli sonuçlar doğurmuştur. Hülagü Han’ın, Hristiyan olan Tokuz Hatun’un kabilesine destek amacıyla kilise inşa ettirmesi, kadının dini kimliğinin bile devlet politikasını etkileyebildiğini göstermektedir (Fazlullah, 2013, s. 4, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 488).

Kadınların ekonomik yaşamdaki rolleri de son derece genişti. Göçebe yaşamın tüm yükünü kadın taşımaktaydı: çadır kurmak, hayvan sağmak, süt ürünleri yapmak, giyim üretmek, barınmayı düzenlemek tamamen kadının sorumluluğundaydı (Vladimirtsov, 1995, s. 88, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 488). Kadınlar, erkeklerin sefere gittiği dönemlerde evin güvenliğini de sağlıyorlardı (Cüveynî, 2013, s. 89, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 488). Bu durum, kadının sadece ev içi değil, toplumsal savunma sisteminin de bir parçası olduğunu göstermektedir.

Miras ve mülkiyet konularında Moğol kadını erkeklerle eşitti. Eşinin ölümü durumunda kadının mal varlığını yönetme hakkı bulunuyor, hatta gerektiğinde yeniden evlenerek ekonomik statüsünü koruyabiliyordu (Vladimirtsov, 1995, s. 87, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 489). Güyük Han'ın tahta çıkışında kadınlara da erkeklerle eşit biçimde hazine paylaşılması, bu ekonomik eşitliğin devlet politikası hâline geldiğini göstermektedir (Cüveynî, 2013, s. 237, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 490). Kadın, mülk sahibi olabiliyor, ticari faaliyetlerde bulunabiliyor ve miras hakkını özgürce kullanabiliyordu. Bu açıdan Moğol kadını, Ortaçağ Avrupa'sındaki ya da İslam dünyasındaki pek çok kadından daha ileri bir ekonomik özgürlüğe sahipti.

Kadının devlet yönetimindeki rolü de olağanüstüdür. Töregene Hatun'un Ögeday Han'ın ölümünden sonra dört yıl boyunca devlet yönetimini elinde bulundurması (Cüveynî, 2013, s. 228–235, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 489) Moğol siyasi kültüründe kadın liderliğinin kabul gördüğünü kanıtlar. Organa Hatun'un naiplik döneminde kendi adına para bastırması (Üçok, 1965, s. 9, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 489), onun sadece vekil değil, fiilî hükümdar yetkisine sahip olduğunu gösterir. Bu örnekler, Moğol devlet geleneğinde kadının yöneticilik vasfının kurumsallaştığını ortaya koymaktadır.

İbn Battûta'nın gözlemlerine göre, Moğol yönetim belgelerinde “Sultanın ve Hatunların emriyle” ifadesi yer almakta, böylece hükümet kararlarının iki cinsin ortak iradesiyle alındığı ima edilmektedir (İbn Battûta, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 489). Bu ifade, Moğol yönetim anlayışının kolektif bir denge üzerine kurulduğunu, kadınların karar alma süreçlerine etkin biçimde katıldığını açıkça gösterir.

Kadınlar askeri alanda da etkin bir role sahipti. Moğol ordusunda hem hanedan kadınlarının hem de komutan eşlerinin orduları bulunuyordu (Öncel, 2019, s. 16, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 490). Cengiz Han'ın kızı Nişabur Savaşı'nda kendi ordusuyla zafer kazanmış; savaş meydanında gösterdiği kahramanlıkla “kadın savaşçıların lideri”

olarak anılmıştır (Cüveynî, 2013, s. 183, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 490). Bu örnek, Moğol kadınlarının erkeklerle eşit askeri eğitimden geçtiğini ve gerektiğinde komutanlık yapabildiğini gösterir.

Kaynaklarda ayrıca “Ermuk” adıyla anılan özel bir kadın topluluğundan söz edilmektedir. Bu grup, orduda çeşitli görevler üstlenen kadınlardan oluşuyordu. “Ermuk”, bazı kaynaklarda “İramuki” ya da “Armak” olarak geçmekte ve genellikle Hatun’un ordusunda yer alan, yiyecek-içecek işlerinden sorumlu veya casusluk, haberleşme gibi gizli görevlerde bulunan kadınları tanımlamaktadır (Kirmânî, 1327, s. 73–76; Cüveynî, 2013, s. 183; Herevî, 1943, s. 501, aktaran Tansü & Yücel, 2024, s. 491). Bazı “Ermuk” kadınlarının erkek kıyafetleriyle savaşa katıldıkları, at binme ve ok atmada olağanüstü yetenek gösterdikleri de kaydedilmiştir. Bu durum, Moğol kadınının sadece sembolik bir savaşçı değil, fiilî olarak askeri sistemin parçası olduğunu kanıtlar.

Sonuç olarak, Ortaçağ Moğol toplumunda kadının yeri, çağının çok ötesinde bir toplumsal bilinci temsil etmektedir. Kadın; üretimde, yönetimde, hukukta, ekonomide ve orduda erkeğin tamamlayıcısı değil, eşiti olarak konumlandırılmıştır. Bu durum, Moğol devletinin istikrarına da katkı sağlamış, toplumsal dayanışmanın temelini oluşturmuştur. Kadınların özgürlük alanı sadece kişisel değil, kurumsal düzeyde de tanınmıştır. Nitekim Cengiz Yasası, kadının mal, namus ve emeğini güvence altına almış; böylece Moğol toplumu, Ortaçağ dünyasında cinsiyet eşitliğine en çok yaklaşan medeniyetlerden biri olmuştur (Tansü & Yücel, 2024, s. 492).

4.1. Moğollarda evlenme geleneği

4.1.1. Kız çocuklarının evlenmeye teşvik edilmesi

Moğol toplum yapısında evlilik, sadece bireysel ya da ailevi bir birliktelikten ibaret olmayıp, aynı zamanda soyun devamlılığı, toplumsal denge ve kabileler arası ittifakların tesisinde kilit bir rol oynamaktaydı. Bu bağlamda "kız isteme" ritüeli, geleneksel Moğol evlilik pratiğinin ilk ve en önemli adımı olarak kabul edilmiştir. Bu ritüel, çoğunlukla cinsiyetler arası biyolojik olgunlaşmanın fark edilmesiyle gündeme gelirken, aynı zamanda kabileler arası siyasi bağların kurulmasının da bir aracı olarak işlev görmüştür. Erkek çocuklarının askerî ve iktisadî anlamda yurt kurmaya hazır hale gelip gelmediği, kız çocuklarının ise evlenme çağına ulaşmış ulaşmadığı geleneksel Moğol

söyleminde sıkça dile getirilen bir sorunsaldı. Bu bağlamda, Moğollar arasında yaygın olan "Erkek evladım yurdunda mı? Kız evladım büyüdü mü?" şeklindeki ifadeler, evlilik çağının belirlenmesinde toplumsal bilincin ve geleneksel zamanlamanın önemli göstergeleri arasında yer alır. Bu söylem, sadece bireysel ailelerde değil, kabile düzeyinde de soyun devamlılığına verilen önemi yansıtır (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 25; Kalan, 2013, s.274).

Kız isteme süreci, Moğollar arasında toplumsal saygının, geleneksel nezaketin ve kabileler arası protokolün bir gereği olarak şekillenmiştir. *Moğolların Gizli Tarihi*'nde aktarıldığına göre, bu süreci çoğunlukla damat adayının babası veya ağabeyleri üstlenmekteydi. Örneğin, Dobun Mergen'in evliliği sırasında kız isteme görevini Duva Sohor üstlenmiş, Temücin'in (Cengiz Han) Olhonuud boyundan Börte ile evliliğinde ise bu görevi bizzat babası Yesügeyi Bahadır gerçekleştirmiştir. Bu örnekler, kız isteme ritüelinin hanedanın haysiyetini temsil eden üst düzey aile bireyleri eliyle yürütüldüğünü göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bazı durumlarda ise kız isteme süreci, aile üyelerinin değil, bu görev için özel olarak görevlendirilmiş elçilerin aracılığıyla yürütülmekteydi. Bu uygulama, evliliğin sadece iki aile arasında değil, iki boy ya da kabile arasında siyasi bir ittifak olarak değerlendirildiği durumlarda daha yaygındı. Nitekim Moğol toplumunda nişanlı olmayan bir kızın istenmesi, geleneksel normlara uygun bir dünürlük olarak kabul edilirken; evli kadınların ya da cariyelerin zorla alınması gibi vakalar, *Moğolların Gizli Tarihi*'nde örneklerine rastlanmasına rağmen, toplumda meşru bir davranış biçimi olarak görülmemekteydi. Bu bağlamda bazı araştırmacıların Moğollar arasında "kız kaçırma" âdetinin bulunduğu dair ileri sürdüğü görüşler, eldeki tarihî kaynaklar ışığında yeterince ikna edici değildir ve daha ziyade münferit hadiseler bağlamında değerlendirilmelidir. Moğol toplumunda kız isteme sürecinde adayın dış görünüşü, fiziki sağlığı, zekâ seviyesi ve en önemlisi soyu büyük bir titizlikle değerlendirilirdi. Bu durum, *Moğolların Gizli Tarihi*'nde geçen "kızın yüzünün rengi", "yüzü nurlu", "gözü ateşli" gibi tasvirlerden anlaşılmaktadır. Bu tür ifadeler, sadece güzellik betimlemesi değil, aynı zamanda doğurganlık, sağlık ve hanedana layıklık gibi sembolik anlamlar da içermektedir. Bu özelliklerin vurgulanması, evliliğin bireysel mutluluğun ötesinde, sosyal statü ve hanedansal güç ilişkileriyle iç içe geçtiğini göstermektedir (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 24,25; Kalan, 2013, s.274).

4.1.2. Kız isteme geleneği

Kız isteme geleneği çerçevesinde dikkate değer bir diğer unsur ise evlilik için tercih edilen soy bağlantılarıdır. Moğollar, çoğunlukla dış evlilik (exogami) ilkesi çerçevesinde, farklı boylardan, özellikle de dayı tarafına mensup akrabalarından kız istemeyi uygun görmüşlerdir. Dayı-soylu evliliklerin tercih edilmesi, kadim bozkır kültürlerinde görülen "dayı soyunun üstünlüğü" düşüncesinin Moğol toplumundaki yansımasıdır. Nitekim Yesügey Bahadır, oğlu Temücin için kız isterken, karısı Öelün Hatun'un mensubu olduğu Olhonuud boyundan, yani anne soyundan bir evlilik yapılmasını önermiştir. Bu bağlamda, *Moğolların Gizli Tarihi*'nde Yesügey'nin Hongirad (Kongrad) ülkesine doğru yola çıkması, sadece bir dünürlük ziyareti değil, aynı zamanda kabileler arası siyasi ve kültürel bağların güçlendirilmesine yönelik stratejik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Kız isteme süreci, evliliğin ilk adımı olmanın ötesinde, toplumsal hiyerarşinin, aile onurunun ve kabileler arası ilişkilerin dengelendiği çok katmanlı bir sosyal protokoldür. Bu sürecin ardından gelen çeyiz ve mehir müzakereleri ise, Moğol evlilik kurumunun iktisadî, sembolik ve siyasi boyutlarını daha görünür kılmakta, bu konuların derinlemesine incelenmesini gerekli kılmaktadır (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 24, 25).

4.1.3. Damat adaylığı

Kız isteme sürecinin ardından gelen ve Moğol evlilik sistemine özgü olan bir diğer önemli aşama, damat adayının kız evinde geçici olarak ikamet etmesidir. Bu uygulama, Moğolların Gizli Tarihi'nde "Hürgeded talbih" şeklinde ifade edilmekte olup, Moğol toplumunun evlilik öncesi ritüelleri arasında özel bir yere sahiptir. Hürgeded talbih ifadesindeki "hürged" kelimesi, "hürgen" (damat) sözcüğünün çoğul hali olup, bu kullanım, bu geleneğin kabileler arasında yaygın ve kolektif bir uygulama olduğunu göstermektedir (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 25, 26).

Bu uygulamaya göre, kız tarafı yapılan evlilik teklifini uygun bulursa, damat adayı belirli bir süre için kızın ailesinin yanında misafir değil, adeta geçici bir aile ferdi olarak kalırdı. Ancak bu misafirlik, basit bir konukluktan ibaret olmayıp, damat adayının karakterinin, davranışlarının, ahlakî yapısının ve kişisel yeterliliklerinin sınıandığı önemli bir sosyal gözlem sürecini ifade ederdi. Moğolların Gizli Tarihi'ndeki örneklerde bu

gelenek ayrıntılı şekilde betimlenmiştir. Temücin'in (Cengiz Han) kayınpederi Dei Setsen'in evinde bırakılması sırasında, babası Yesügey Bahadır'ın, “*Benim oğlum itten korkar, saygın dünürüm sen, oğlumu itle korkutma!*” şeklindeki ifadesi, damat adayının kız evine emanet edildiğini ve onun korunup eğitilmesi beklentisinin dile getirildiğini göstermektedir. Bu dönemde damat adayının ne kadar süreyle kayınpederinin evinde kalacağına dair sabit bir kural bulunmamaktaydı. Bu süre kimi zaman birkaç ay, kimi zaman da çocuk sahibi oluncaya kadar uzayabiliyordu. Özellikle Yuan hanedanlığı döneminde bu geleneğin hâlâ uygulanmakta olduğu ve bazı Moğol beylerinin damat sıfatıyla kız tarafında yaşamlarını sürdürdüğü kaynaklarda belirtilmektedir. Bu bağlamda, Moğol evlilik sisteminde evlilik öncesi birlikte yaşama uygulamasının bir tür deneme süreci olarak işlev gördüğü söylenebilir. Damat adayının bu süreçte temel sorumluluğu, sadece gelecekteki eşiyle uyum sağlayıp sağlamadığını göstermek değil, aynı zamanda kız tarafı tarafından eğitilmek, test edilmek ve evlilikteki rolüne hazırlanmak olmuştur. Bununla birlikte, “*Damat adayı güçsüz, boyun kemiği etsiz*” şeklindeki Moğol atasözü, damat adaylarının bu dönemde ağır işlerde çalıştırılmadığını, daha çok gözlem ve sosyalleşme sürecine tabi tutulduğunu ortaya koymaktadır (Damdinsüren,1990, s. 124; Kalan, 2013, s. 276).

4.1.4. Evlilik öncesi dünürlerin hediyeleşmesi

Moğol evlilik geleneklerinde, kız isteme sürecinin olumlu sonuçlanmasının ardından gelen en dikkat çekici ritüellerden biri, dünürlük hediyesi verme âdetidir. Bu uygulama, evlilik bağının sadece iki birey arasında değil, iki aile hatta iki kabile arasında kurulduğu anlayışının bir yansımasıdır. Dolayısıyla hediye, sadece bir nezaket göstergesi değil; aynı zamanda toplumsal tanıma, meşruiyet ve karşılıklı yükümlülüğün ifadesidir(Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011; s. 204).

Moğolların evlenme törenleri bağlamında dünürler arasındaki hediyeleşme, hem toplumsal-ritüel bir zorunluluk hem de siyasal-iktisadî bir araç olarak işlev görmüştür. Nişan ve kız isteme aşamasında verilen hediyeler, iki ailenin veya iki klanın resmî dünürlük bağını tescillemekte; bu sayede sözlü mutabakat yazılı/nesnel bir davranışa hediye teslimine dönüşmektedir. Bu uygulama, hem bireysel teşekkür ve minnet ifadesi (ör. bir atın hediye edilmesi) hem de dünürlük ilişkisini kanıtlayan resmi ritüel

(nişan hediyesi verme) niteliği taşımıştır (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 204; Kalan, 2013, s. 377; Broadbridge, 2016, s. 121).

Hediye türleri ve işlevleri açısından Mongol pratikleri birkaç açık kategoride toplanabilir. Birincisi nişan/tevfik hediyeleridir: aileler arasında evlendirme kabulü sağlandığında evlilik bağına kesinleştirmek üzere özellikle at gibi hareketli bir değer verilir — Temel olarak at, hem ekonomik hem de simgesel açıdan birincil hediyedir. Metinsel örnekler, Yesühei Bahadır'ın Dei Setsen'e kızı vermeyi kabul etmesinin ardından minnettarlık ifadesi olarak atını hediye etmesi şeklinde kaydedilmiştir; bu davranış hem dünürlüğün kesinleşmesi hem de iki taraf arasında devam eden karşılıklı sorumluluğun resmî ilanı anlamına gelir (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 204; Kalan, 2013, s. 377; Cleaves/de Rachewiltz çevirileri; ayrıca genel bağlam için Allsen, 2001).

İkinci grup ömsgöl/ömsgel türü hediyelerdir: bunlar genellikle gelin ve damat tarafından törene katılan saygın kişilere veya aileler arası bağları güçlendirecek kimselere sunulan hediyelerdir. Ömsgöl'ün hem ritüel bir dağıtım biçimi hem de siyasî bir jest olarak iş gördüğü, Temücin'in Ong Han'a verdiği samur derisi kaftanı örneğiyle açıktır; bu hediye hem kişisel bir minnet hem de politik destek sağlama amacı taşımıştır (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 204; Kalan, 2013, s. 377). Ömsgöl'ün niteliği, verilen hediye alacaklısına/alanına tanıdığı haklar bakımından da önem taşır: örneğin “şitgül” adı verilen bağışlar gelinin anne-babasına selamlaşma amacıyla verildiğinde, kayın tarafı bu hediye belirli kullanım haklarıyla devralabilmektedir; dolayısıyla hediye tipini, kimin hangi hakları elde edeceğini belirler. Bu ayrım, hediye ekonomik içerikten daha çok hukuksal/ritüel sonuçlar ürettiğini göstermektedir (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 204; Kalan, 2013, s. 377; Broadbridge, 2016, s. 121)

Dünür hediyesi verme geleneği, Moğolların siyasi ve toplumsal yapısı içerisinde önemli bir meşruiyet aracıdır. *Moğolların Gizli Tarihi*'ndeki anlatılara göre, evlilik teklifinin kabul edilmesinden sonra damat tarafı, kız tarafına değerli bir hediye sunarak memnuniyetini ve teşekkürünü bildirir; bu aynı zamanda nişanın resmiyet kazanmasını sağlayan bir simgesel akittir. Örneğin, Yesügey Bahadır'ın Dei Seçen'in kızını istemesi üzerine, kız tarafının olumlu yanıtı karşısında Yesügey'nin atını hediye etmesi, bu geleneğin tipik bir örneğidir. Söz konusu at, sıradan bir ulaşım aracı değil, Moğol toplumu için stratejik değeri olan, güç ve zenginlik sembolü kabul edilen bir armağandır. Bu bağlamda, dünür hediyesiyle nişan töreni birbiriyle bütünleşmiş, dünürlüğün onaylandığını belgeleyen sosyal bir sözleşme işlevi kazanmıştır. Bunun dışında, yılın

belli dönemlerinde ve özel günlerde de hediyeleşme pratiği görülmektedir. Özellikle Tsagaan Sar (Beyaz Ay) gibi yılbaşı bayramlarında, düğünlerde ya da kabile içi kutlamalarda at ve koyun gibi hayvanların armağan olarak verilmesi yaygın bir gelenektir. Bu hediyeler sadece ekonomik birer takdim değil, aynı zamanda taraflar arasında sadakat, dostluk ve gelecekteki yükümlülüklerin hatırlatıcısıdır. Moğolların evlilik bağları üzerinden kurdukları bu hediye ekonomisi, sadece iç toplumsal ilişkilerle sınırlı kalmamış, dış siyasette de etkili bir araç hâline gelmiştir. *Moğolların Gizli Tarihi*'nde yer alan Uygur İdikut'un elçi göndererek Cengiz Han'a bağlılık bildirmesi ve karşılığında Cengiz Han'ın kızı Al-Altan'ı evlilik yoluyla ona vermesi, bunun tipik bir örneğidir. Bu evlilik bağının kurulmasıyla birlikte İdikut'un Cengiz Han'a sunduğu "altın, gümüş, inci, sedef ve ipek" gibi değerli hediyeler, sadece kişisel değil, diplomatik düzeyde bir bağlılık göstergesi ve ittifak pekiştiricisi işlevi görmüştür. Bu hediyeler aynı zamanda karşılıklı rızanın, siyasi denge kurmanın ve hanedansal meşruiyetin güçlendirilmesinin bir yolu (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 2004).

Bu pratiklerin siyasî ve toplumsal işlevi özellikle vurgulanmalıdır: hediyeler sadece iki aile arasındaki duygusal bağı güçlendirmez, aynı zamanda klanlar arası ittifakları kurumsallaştırır ve liderler için sadakat bağı yaratır. Büyük aktörlerin (örneğin Temücin, Yesühei gibi) verdikleri hediyeler, küçük aktörlerin koruma ve destek ağlarına dahil edilmesini sağlamış; böylece evlilik, doğrudan bir dış politika aracı olarak da kullanılabilmiştir. Bu işlev, hem tarihî tanıklıklarda hem de modern araştırmalarda açıkça belirtilmektedir; Anne Broadbridge'in İlhanlı bağlamındaki analizleri, evlilik ve akrabalık ağlarının siyaset ve diplomasiyle iç içe geçtiğini göstermektedir (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 204; Kalan, 2013, s. 377; Broadbridge, 2016, s. 121).

Ritüelin ekonomik hukuki boyutu da araştırmada ayrıştırılmalıdır: Moğolların hediye "dönürlüğün kanıtı" olarak kullanması, hediyeğin geri alınabilirliğini ve taraflararası yükümlülükleri düzenleyen geleneksel normlara işaret eder. Bu normlar, hem göçebe ekonominin karakteristik özellikleri (hayvansal servet, hareketli sermaye) hem de töre/yasa kaynaklı akrabalık kuralları ile bağlantılıdır. Dolayısıyla at ve küçükbaş hayvanların tören hediyesi olarak öncelik taşıması, sadece sembolik değil aynı zamanda pratik bir sermaye transferidir; bu açıdan Allsen'in kültürel değişim ve dağıtım mekanizmalarına dair vurguları değerlidir (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 204; Kalan, 2013, s. 377; Allsen, 2001, s. 115–121).

Moğol hediyeçilik pratiklerini İslam dünyasındaki mehr/mehir veya Türk “kalın/başlık” uygulamalarıyla ilişkilendirerek anlamayı kolaylaştırır: Moğol ömsgöl/nişan hediyesi uygulamaları, İslam hukuku bağlamındaki mehir mekanizmalarının tersine; hediyeği genellikle ailenin (kayın tarafının) kullanımına açan, sözü edilen kişiler ve soylular arasında yeniden dağıtım yapan pratikler olarak iş görmüştür. Türkiye’deki ve Orta Asya çalışmaları literatürü, bu tür töresel uygulamaların hukuki sonuçları ve geri iade mekanizmaları üzerinde ayrıntılı tartışmalar sunmaktadır; Nilgün Dalkesen’in cinsiyet-rolleri ve töre-yasa analizleri, bu dönüşümü kavramak için yararlı bir karşılaştırma zemini sağlar (Dalkesen, 2007, s. 185-192).

Bu noktada, hediyeleşme ritüelinin sadece ekonomik değil, sembolik bir anlam taşıdığı açıktır. Moğol toplumunda bir kişiye verilen hediye, onunla kurulan ilişkinin mahiyetini, hiyerarşik durumunu ve karşılıklı yükümlülük düzeyini belirleyen bir araç olarak işlev görür. Dolayısıyla ömsgöl, hem sosyal prestijin hem de politik ittifakın temsilcisidir. Bu tür hediyeler, evlilik gibi stratejik kurumlar etrafında, bireyler arası ilişkilerin ötesinde kabileler arası siyasi stratejilere entegre olmuştur. *Dünür hediyesi* Moğol toplumunun evlilik sisteminde merkezi bir unsur olup, hem kültürel bir ritüel hem de diplomatik bir araç olarak işlev görmüştür. Çeşitli türlerdeki hediyeler aracılığıyla sadece bir evlilik bağı kurulmaz; aynı zamanda kabileler arasında ittifaklar, sadakat ilişkileri ve toplumsal meşruiyet zemini inşa edilirdi. *Moğolların Gizli Tarihi* ve diğer klasik kaynaklarda yer alan bu uygulamalar, Moğol toplumunda hediyeleşmenin sadece bir gelenek değil, aynı zamanda devlet ve toplum düzeninin önemli bir taşıyıcısı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Kalan, 2013, s. 277).

4.1.5. Kız uğurlama

Moğol toplumunda kız uğurlama ritüeli, sadece bir geçiş töreni değil; aynı zamanda bir kimlik ve aidiyet değişiminin simgesel sahnesidir. Kız çocuğunun baba evinden çıkıp yeni bir sosyal çevreye, yani eşinin ailesine dâhil olması, onun toplumsal rollerinde ve statüsünde köklü bir dönüşümü beraberinde getirirdi. Bu geçiş süreci, törenin içeriğinde yer alan sembolik objeler, yolculuk esnasındaki refakatçilerin konumu ve uğurlama sırasında kullanılan sözlü gelenek unsurları aracılığıyla toplumun ortak hafızasında anlam kazandırılarak yaşatılırdı.

Moğolların Gizli Tarihi’nde geçen “kağan olan sizlerin al yüzlü kızlarını kazak arabasına bindirerek, kara deve yedeğe alarak, birlikte hatun tahtına oturttuk” ifadeleri, kız uğurlama ritüelinin ne derece görkemli ve toplumun ileri gelenlerinin gözetiminde gerçekleştiğini açıkça göstermektedir. Burada kullanılan “al yüzlü kız” ifadesi, sadece fiziksel güzelliğe yapılan bir gönderme değil; aynı zamanda kızın evlilik çağına geldiğini ve toplumsal görevine hazır olduğunu belirten sembolik bir betimlemedir (Luvsandanzan, 1990, s. 30.Kalan, 2013, s. 378,379).

Yolculuk esnasında kullanılan deve ve at arabası gibi taşıma araçları, göçebe yaşamın maddi gerçekliklerini yansıtmakla kalmaz; aynı zamanda gelinin ait olduğu soyun ekonomik statüsü, prestiji ve itibarı hakkında karşı tarafa mesaj verir. Uğurlamada refakat eden kişi ya da kişiler, evlilik bağının iki aile arasında oluşturduğu yeni sosyal sözleşmenin taşıyıcısı konumundadır. Bu açıdan bakıldığında, özellikle annenin veya kadim kadın akrabalarından birinin uğurlama sürecinde aktif rol alması, Moğol toplumunda kadınların aile içindeki otoritesini ve toplumsal sembol değerini göstermesi bakımından kayda değerdir betimlemedir (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 21, 40; Kalan, 2013, s. 378,379).

Uğurlama ritüelinde baba figürünün dışarda bırakılması ise sadece Ambagai Han’ın Çinlilere esir düşmesiyle ilgili bir tehlike algısından değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin sınırlarının keskinleştirilmesiyle de ilgilidir. Baba, toplumda hanedanın temsilcisi olarak siyasi sorumluluğu üstlenmiş bir figürdür ve bu nedenle kızının yeni ailesine doğrudan teslimi, hem statü hem de gelenek açısından uygun görülmemiştir. XIII. yüzyıldan itibaren şekillenen bu uygulama, *Altan Tobçi* ve *Moğolların Gizli Tarihi* gibi kaynaklarda doğrudan ya da dolaylı biçimde teyit edilmektedir. Dei Setsen’in kızını uğurladıktan sonra yoldan dönmesi ve annenin kızla birlikte kayın evine gitmesi, artık kurumsallaşan bu ritüelin somut bir örneğidir çizmektedir (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 21, 40).

Kızın, kayın ailesine bizzat annesi tarafından teslim edilmesi, sadece fiziki bir aktarım değil; aynı zamanda kültürel bir geçiş ve değerler eğitiminin bir parçasıydı. Anne, kızına yeni ailesinde nasıl davranması gerektiği, evi nasıl idare edeceği, kocasıyla ilişkilerinde hangi ölçülere dikkat etmesi gerektiği gibi konularda son öğütleri verirdi. Bu sözlü nasihatlerin içeriği, Moğol toplumunda kadının yeni evdeki görevlerine ve beklenen davranış biçimlerine dair dolaylı bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla kız uğurlama geleneği, bireysel bir ayrılığın değil; sosyal düzenin ve hanedansal sürekliliğin yeniden tesis

edildiği bir törensel eylem olarak değerlendirilmelidir(Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 21, 40).

Ayrıca uğurlama sırasında kullanılan şiirsel söylemler, törenin duygusal yoğunluğunu artırmakta ve ritüele katılan bireylerde aidiyet, gurur, hüznün ve umut gibi duygu durumlarının aktarımını sağlamaktadır. Uğurlama sırasında söylenen deyişler, kimi zaman gelecekteki hayatın güzelliklerine dair temenniler içerirken, kimi zaman da kızın baba evine ait hatıralarına duyulan özlemi dile getiren ağıt formunda olabilir. Bu yönüyle uğurlama, Moğol sözlü edebiyatının da önemli bir yansıma alanıdır betimlemedir (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 21, 40; Kalan, 2013, s. 378,379).

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, kız uğurlama geleneği sadece bir nikâh öncesi uygulama değil; aynı zamanda bireysel bir yolculuktan çok daha fazlasını ifade eden, toplumun normlarını, ailevi değerlerini, cinsiyet rollerini ve sosyal ağlarını yeniden üreten bir ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.6. Diğer önemli gelenekler

Moğol toplumu, gerek Cengiz Han döneminde gerekse onun soyundan gelen kağanlar devrinde, hem İslam öncesi hem de İslam sonrası dönemde Türk topluluklarıyla yoğun bir kültürel etkileşim içinde olmuştur. Bu etkileşim, özellikle âdet ve gelenekler bağlamında, Moğolların toplumsal yapısında belirgin izler bırakmıştır. Nitekim Moğol evlilik kültürünün de, tarihsel süreçte Türklerin tesirinde şekillendiği görülmektedir. Ancak bu benzeşmeye rağmen, kimi dönemlerde ve kabile özelinde farklılıkların da mevcut olduğu tespit edilmektedir.

Kültürel antropoloji bağlamında evlilik; “Kadın ve erkeğin birbirleri üzerinde cinsellik kullanım haklarına sahip olmalarını sağlayan bir sözleşme sonucu oluşan birliktelik” şeklinde tanımlanmaktadır (Alinge, 1967, s.98-99). Bu tanım, evliliğin sadece biyolojik ya da duygusal bir birliktelikten ibaret olmadığını, aynı zamanda toplumsal bir sözleşme niteliği taşıdığını ortaya koyar. Moğolların erken dönem evlilik pratikleri de bu sosyal sözleşmenin farklı tezahürlerini yansıtır niteliktedir.

İlk Proto-Moğol kabilelerinden biri olan Wu’huan topluluğunda görülen evlilik âdetleri, aynı çağlarda yaşamış olan Hunlar gibi komşu Türk topluluklarının geleneklerinden bazı yönleriyle ayrılmaktaydı. Wu’huan erkekleri, evlenecekleri kadını düğünden önce bizzat kendileri seçerdi. Bu tercih, iki taraf arasında hissi bir bağ

kurulmasına olanak tanımakta ve evliliğin başlangıcını duygusal bir temele dayandırmaktaydı. Bu bağlamda, kadını "kaçırma" geleneği bir ritüel olarak devreye girmektedir. Erkek, seçtiği kadını kaçırmaz, ardından geçen yaklaşık altı aylık bir süreden sonra aileler arasında resmi bir nişan töreni gerçekleştirilir. Bu durum, evliliğin ikinci aşaması olarak kabul edilmekteydi (Dağdeviren, 2016, 86).

Nişan aşamasıyla birlikte, damadın kız tarafına sunduğu armağanlar da devreye girerdi. Sığır ve koyun gibi hayvanların nişan hediyesi olarak gönderilmesi, sadece ekonomik bir takdim değil, aynı zamanda damadın sosyal sorumluluk ve yükümlülük bilincini de ortaya koyan sembolik bir adımdı. Bu hediyeler genellikle bir aracı vasıtasıyla nişanlıya ulaştırılırdı ki, bu da evlilik sürecinin cemiyyet içinde kabul gören bir teamül çerçevesinde gerçekleştiğini gösterir. Nişan süreci sonrasında damadın, nişanlısının ailesinin yanına yerleşmesi, Moğol toplumunun ataeril yapısından ziyade zaman zaman görülen matrilokal (anaeril) unsurlara işaret eder. Damat, kızın ailesinin evinde geçici olarak ikamet ederken, evdeki her bireye –yaşı veya sosyal statüsü ne olursa olsun– büyük bir saygı göstermek zorundaydı. Bu durum, damadın yeni ailesiyle kuracağı ilişkinin bir sınavı olarak değerlendirilebilir. İlginçtir ki, damat kendi anne ve babasıyla karşılaştığında onları selamlamazken, karısının ailesinden olan bireyleri her gün selamlamaktaydı. Bu uygulama, damadın toplumsal kimliğini karısının ailesi üzerinden yeniden inşa ettiğini göstermektedir (Dağdeviren, 2016, 86-87)

Bu dönemde evlilik sadece iki birey arasında değil, iki aile arasında kurulan bir bağ olarak kabul edilmekteydi. Bu bağlamda, damadın kızın ailesiyle birlikte iki yıl boyunca yaşaması, bu ilişkinin kuvvetlenmesini sağlamaktaydı. Söz konusu iki yılın sonunda ise karı-koca büyük ihtimalle bu evden ayrılmakta, ayrılışları sırasında ise kız tarafınca kendilerine çeşitli hediyeler verilmekteydi. Bu hediyeler arasında ev, mal ve hayvan gibi kıymetli mülkler bulunmakta olup, yeni kurulan ailenin ekonomik olarak ayakta durabilmesi adına önemli bir destek sağlamaktaydı. Bu uygulama, Moğol toplumunda evliliğin sadece duygusal değil, aynı zamanda iktisadi bir birliktelik olduğunu da ortaya koyar. Moğol evlenme gelenekleri, hem toplumsal yapı hem de ailevi roller bakımından zengin ve katmanlı bir yapıya sahiptir. Wu'huan örneğinde olduğu gibi erken dönem Moğol kabilelerinde görülen uygulamalar, bir yandan kendi iç dinamiklerine bağlı kalmakla birlikte, diğer yandan çevredeki Türk topluluklarından etkilenecek farklı biçimlerde evrilebilmiştir. Bu bağlamda, çeyiz ve mehir gibi evlilik bağlamındaki ekonomik aktarımlar da bu yapının temel bileşenlerinden biri olarak

karşımıza çıkmaktadır. İlk Moğol toplumlarında evlilik, günümüz anlayışından oldukça farklı biçimlerde tezahür etmekteydi. Evliliğin toplumsal bir yapı taşı olması bir yana, bireysel tercih ve özgür iradeye dayalı evlenme biçimlerinin yaygınlığı dikkat çekicidir. Bu bağlamda, özellikle ilkbahar bayramlarında yapılan kutlamalar sırasında genç kız ve erkeklerin bir araya gelip hiçbir aracı ya da aile müdahalesi olmaksızın eş seçmeleri, erken dönem Moğol toplumunda serbest evliliğin yaygınlığını ortaya koyar. Bu kutlamalar, sadece mevsimsel döngülerin şenlikli ifadesi değil, aynı zamanda yeni ailelerin kurulmasına vesile olan toplumsal organizasyonlardı (Ögel, 1981, s.348).

Bu dönemlerde rastlanan bir başka önemli evlilik biçimi ise dışarıdan evlenme, yani egzogamidir. Bu uygulama, kabileler arası sosyal ilişkileri pekiştirmekle kalmamış, aynı zamanda genetik çeşitliliği sağlamaya da hizmet etmiştir. Egzogami, hem politik ittifakların kurulması hem de toplumlar arası kültürel etkileşimin artması açısından stratejik bir işlev de görmüştür. Proto-Moğol toplumlarında gözlemlenen bir diğer önemli unsur ise iç güveylik (matrilokal yerleşim) uygulamasıdır. Bu sistemde damat, evlendikten sonra karısının ailesinin yanına yerleşmekteydi. Bu evlilik modeli, Hunlar ve daha sonra Göktürkler döneminde yerini baba merkezli (agnatik) düzene bırakmıştır (İzgi, 2014, s. 166). Bu geçiş, Moğol toplumunun zamanla ataeril bir yapıya yöneldiğinin göstergesi sayılabilir.

Moğol evliliklerinde, kız kaçırma geleneği de oldukça yaygındır. Bu uygulamanın sadece folklorik ya da romantik bir eylemden ibaret olmayıp, kimi zaman sosyal veya politik bir strateji olduğu da görülmektedir. Kız kaçırmanın en belirgin örneği, Cengiz Han'ın babası Yesügey'in Höelün'ü kaçırmasıdır. Bu olay, hem evlilik pratiğinin nasıl işlediğini hem de bireysel eylemlerin kabileler arası ilişkilerde nasıl sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

12. yüzyıla gelindiğinde, Moğol evlilik geleneklerinde dikkat çeken bir değişim yaşanmış ve bu dönemde evlilik ilişkisinin temeline, kadının bir bedel karşılığında “satın alınması” fikri yerleşmiştir. Bu anlayış, sadece evlilik ritüelini değil, aynı zamanda çeyiz ve mehir kavramlarını da doğrudan etkilemiştir. Kızın evlilik çağına geldiğini belirleyen temel ölçüt ise, onun 14 yaşına basmış olmasıdır. Bu yaş sınırına riayet etmeyen erkekler, evli olsalar dahi eşlerini kaybedebilmekteydi. Benzer şekilde, evlilik kaidelerine uymaksızın evlenmiş kadınlar, başlık bedeli alınmaksızın başka erkeklerle evlendirilebilmekteydi (Alinge, 1967, s. 61). Bu uygulamalar, evlilik sisteminin

toplumsal normlara sıkı sıkıya bağı olduğunu ve ihlal durumlarında ciddi yaptırımların söz konusu olabildiğini göstermektedir.

Moğol toplumunda güzellik, evlilik tercihinde belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Toplumsal sınıf veya ekonomik durum gibi etkenlerden ziyade fiziksel görünümün ön planda olması, güzelliğin bir tür toplumsal sermaye olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Güzelliğiyle dikkat çeken bir genç kız, yoksul olsa dahi zengin ve nüfuzlu kimselerin eşi olabilmekteydi (Polo, 1984, s. 69).

Bu bağlamda, 13. yüzyılda Moğol topraklarını ziyaret eden Venedikli seyyah Marco Polo'nun gözlemleri oldukça dikkat çekicidir. Polo, Moğol evlilik geleneğine dair şu tespitlerde bulunur:

"Bu ülke halkının utanılası bir geleneği vardır. Erkekler kız oğlan kız olan genç kızlarla evlenmek istememekte ve daha önce erkeklerle yatmamış olan kızları beğenmemektedirler. Bir kervanla tüccar geldiği ve geceleme için çadırlar kurulduğu zaman analar evlenme çağındaki kızlarıyla gelmekte ve çadırlara kızlarını bir gecelik almaları için yalvarmaktadırlar. Doğal olarak en alımlı olanları seçilmekte, diğerleriye düş kırıklığına uğratarak evlerine dönmektedirler. Yabancılar ertesi gün kızları yine analarına geri yollar ve kesinlikle yanlarında götürmeye kalkmazlar. Ancak tüccarların hoşnutluklarının bir belirtisi olarak bir süs ya da bir başka armağan vermeleri beklenir. Evlenmek isteyen kadınlar bu süsleri boyunlarında taşırlar. Bu süslerden en çok kimde varsa o en iyi ve en çekici kadın olarak görülür ve evlenmeye istekli erkeklerin yakın ilgisini toplar. Evlendikten sonra hiçbir yabancı erkek artık bu kadınlarla ilişki kurmaz. Bu yasaya kesinlikle uyulur. Bu tanrıtanıma kimseler acımasızdır. Bu kimselere hiç güvenilmez" (Polo, 1984, s. 120).

Bu anlatı, Moğol toplumunun kadın-erkek ilişkilerinde sergilediği bazı pratiklerin dış gözlemcilerce nasıl algılandığını göstermesi bakımından önemlidir. Her ne kadar Polo'nun anlatımı oryantalist bir üslupla bezenmiş ve yargılayıcı bir dille aktarılmış olsa da, dönemin Moğol toplumunda evlilik öncesi cinsellik, kadının evlilik değerini artıran bir unsur olarak değerlendirilmiş olabilir. Aynı zamanda bu uygulama, evlilik kararı öncesinde sosyal beğeniye dayalı bir 'görünürlük' sisteminin varlığına da işaret etmektedir. Moğollarda evlilik sadece iki bireyin birleşmesi değil, aynı zamanda toplumsal hiyerarşi, ekonomik alışveriş ve kültürel ritüellerin iç içe geçtiği çok boyutlu bir kurumdur. Zaman içinde geçirdiği dönüşümlerle birlikte, hem içten gelen kabilevi gelenekler hem de dış dünyadan gelen etkiler bu kurumu şekillendirmiştir. Bu çerçevede, çeyiz ve mehir gibi kavramların da evlilik sistemi içerisinde kendine özgü bir yer edindiği

anlaşılmaktadır. Moğollarda evliliğin temelini, kadınların babalarından “satın alınması” usulü teşkil etmektedir. Bu anlayışa göre, bir kadın hiçbir zaman başlık bedeli ödenmeksizin bir erkeğin eşi olamazdı. Bu uygulama, evliliği bir tür ekonomik mübadele ilişkisine dönüştürmüştü; kadınlar da bu alışverişin temel nesnesi hâline gelmiştir. Dolayısıyla, erkekler bakabilecekleri, geçimini sağlayabilecekleri kadar kadınla evlenmeyi tercih etmişlerdir (Polo, 1984, s. 57). Bu durumun doğrudan bir sonucu olarak, kimi kız çocukları evlilik yaşını geçmiş olsalar bile ailelerinin talepleri karşılanamadığı için evlenememekte ve bekâr olarak kalabilmekteydi. Aileler, kızlarını satamadıkları müddetçe onların evden ayrılmasına müsaade etmemekteydi (Alinge, 1967, s. 59).

Evlilik öncesinde gerçekleşen bu “satın alma” işlemi çoğunlukla bir aracı vasıtasıyla yürütülmekteydi. Bu gelenek sadece Moğollara özgü olmayıp, Hunlar ve Yakutlar gibi diğer Orta Asya Türk topluluklarında da görülmektedir. Uygulama, sadece ekonomik bir mübadele değil, aynı zamanda iki kabile arasında diplomatik bir ilişkinin kurulması anlamına da gelmiştir. Özellikle uzak kabileler arasında dünürlük kurulması, hem sosyal statünün hem de kabileler arası ittifakların pekiştirilmesi açısından stratejik bir araç olarak görülmekteydi (İzgi, 2014, s. 166).

Bu çerçevede, Cengiz Han’ın gençlik yıllarında gerçekleşen Timuçin-Börte evliliği tipik bir örnektir. Timuçin’in babası Yesügey, oğluna eş ararken, kendi yaylasından çok uzakta bulunan ve karısının akrabası olan Torgut kabilesine mensup Olhunutlardan kız alma niyetiyle yola çıkmıştır. Ancak yol üzerinde Unggirat kabilesine mensup Dei-seçen ile karşılaşmıştır. Dei-seçen, Yesügey’e şöyle hitap etmiştir:

“Bizim yani Unggirat halkının eskiden beri yiğitleri yakışıklı, kızları güzeldir. Uluslarla rekabete girişmedik. Onları büyük arabalara bindirdik. Kara dişi deve koşarak gönderdik. Han tahtına birlikte oturttuk. Biz başka uluslarla rekabete girişmedik. Biz iyi ve güzel kızlar büyüttük. Onları arabalara bindirerek, boz deve koşarak gelin ettik. Yüksek tahtın bir tarafına oturttuk. Eskiden beri Unggirat halkının kadınları kalkanlı, kızları mütevazî, yiğitleri yakışıklı ve kızları güzel olmuştur. Bizim erkek çocuklarımız yaylalara bakar, kızlarımız güzellikleriyle nazarları çeker. Kaynım Yesügey, benim evime buyur. Kızım daha küçüktür; fakat kaynım görmelisin” (Vladimirtsov, 1995, s.77).

Bu anlatım, sadece bir evlilik önerisi değil, aynı zamanda Unggirat halkının estetik, sosyo-kültürel ve toplumsal değer anlayışlarını ortaya koyan önemli bir örnektir. Nihayetinde Yesügey, Dei-seçen’in kızı Börte’yi Timuçin’e eş olarak almıştır. Moğollar arasında, kızların belirli bir kabileden alınması alışkanlığı oldukça yaygındır. Bu durum,

kabileler arası “xuda” yani dünürlük bağlarını güçlendirmiştir. Hatta bazı durumlarda, kabileler arasında uzun süreli evlilik müzakereleri ve kız değişimi için anlaşmalar yapılmaktaydı (Vladimirtsov, 1995, s. 77). Bu uygulama, kabileler arası barışı tesis etmede ve ittifakları perçinlemede son derece işlevseldi.

Moğollar arasında çok eşlilik, özellikle üst sınıflarda yaygın ve kabul gören bir uygulamaydı. Erkekler, ekonomik yeterlilikleri ölçüsünde çok sayıda kadınla evlenebiliyorlardı (Vladimirtsov, 1995, s. 89). Bu noktada kimi zengin Moğol beylerinin 50 hatta 100 kadar eşi olduğu kayıt altına alınmıştır (Carpini, s. 40). Bu durum sadece bireysel prestij ve erkeklik sembolü değil, aynı zamanda toplumsal hiyerarşi ve nüfuz göstergesi olarak değerlendirilmekteydi.

Moğol evlilik yapılarında dikkat çeken başka bir husus da akraba evliliği konusundaki esnekliktir. Moğollar, anneleri, öz kızları ve aynı anadan olan kız kardeşleri dışındaki tüm kadın akrabalarıyla evlenebiliyorlardı. Örneğin, iki kız kardeşin aynı anda ya da birbirini takip eden dönemlerde eş olarak alınması mümkün görülmekteydi (Alinge, 1967, s. 59). Hatta kayınvalide ile evlenme uygulaması da kayıtlarda yer almaktadır. Yapılan her evlilik, toplumsal kabul gören törenlerle kutlanır ve resmiyet kazanırdı (Carpini, 2014, s. 40).

Çok eşlilikle birlikte yaşanan bu aile yapısında, kadınlar arasında ciddi çatışmaların nadiren görüldüğü belirtilmektedir. Yirmiye kadar kadın bir araya gelse dahi, aralarında yüksek sesli münakaşalara veya çatışmalara rastlanmamaktaydı. Bu durum, kadınlar arasında belirli bir sosyal hiyerarşi ve karşılıklı anlayışın olduğunu göstermektedir (Polo, 1984, s. 62). Eşler arasında statü farklılıkları ise büyük ölçüde evlilik süresine bağlı olarak şekillenirdi. Aile reisinin ilk eşi, statü bakımından en üst sırada yer alır ve bu kadından doğan çocuklar, diğer kadınların çocuklarından üstün sayılırdı. Ancak tüm çocuklar “kardeş” statüsünde kabul edilirdi (Carpini, 2014, s.40)

Moğol evlilik geleneği, aynı zamanda politik bir araç olarak da işlev görmüştür. Hükümdarların ya da üst düzey komutanların, başka halklara mensup prenseslerle evlenmeleri sadece bireysel kararlar değil, aynı zamanda diplomatik stratejilerin birer parçasıydı. Benzer şekilde, mağlup edilen kabilelerin Moğol kadınlarıyla evlendirilmesi ya da Moğol ileri gelenlerinin kızlarıyla evlenmeye zorlanmaları, bu politik bütünleşmenin diğer boyutlarını oluşturmuştur (Spuler, 2011, s. 428).

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, Moğollarda evlilik sadece bir sosyal kurum değil, aynı zamanda bir ekonomik anlaşma, politik ittifak ve kültürel etkileşim aracı olarak çok

katmanlı bir yapı arz etmektedir. Kadınların satın alınması, çeyiz uygulamaları, kabileler arası dünürlük bağları, çok eşlilik sistemi, akraba evliliği ve evlilikle sağlanan politik bağlar gibi unsurlar, Moğol toplumunun aile yapısını şekillendirmiştir. Evliliğin sadece bireyleri değil, aynı zamanda kabileleri, ulusları ve siyasi yapıları etkileyen bir dinamik hâline geldiği görülmektedir.

Moğollarda bir genci müstakbel karısının evine "güveyliğe" verme âdeti, toplumun evlilik kurumuna yüklediği anlamın bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir. Bu âdet, aynı zamanda damadın gelinin ailesine aidiyetinin bir sembolü olarak kabul edilmekteydi. Bu uygulamanın en belirgin örneği, Cengiz Han'ın çocukluk yıllarına dayanan evlilik hikâyesinde karşımıza çıkar. Yesügey, Dei-seçen'in kızı Börte'yi beğenmiş ve oğlu Temuçin'i henüz çok küçük yaşta iken damat olarak Dei-seçen'in evinde bırakmıştır. Bu durum hem nişanlılık bağının kurulduğunu hem de iki ailenin karşılıklı bir güven temelinde bir ittifak gerçekleştirdiğini göstermektedir (Moğolların Gizli Tarihi, 2011, s.40).

Gelin ile birlikte çeyiz getirilmesi Moğol evlilik geleneklerinin önemli bir parçasıdır. Çeyizin niteliği ve niceliği gelinin geldiği ailenin sosyal ve ekonomik gücüne göre farklılık göstermektedir. Aynı zamanda, gelin kaynanasına annesi adına hediye vermek zorundadır. Eğer gelinin ailesi varlıklı ise, çeyizle birlikte hizmet edecek birkaç kişinin de gönderildiği kaydedilmektedir. Bu kişiler, yeni evde gelinin hizmetinde çalıştırılmak üzere gönderilmekteydi (Alinge, 1967, s. 74).

Evlilik sürecinde erkeğin ödemekle yükümlü olduğu "başlık" (suy) meblağı da önemli bir yer tutar. Kadının ailesine verilen bu başlık, çoğu zaman hayvan, köle ya da para şeklinde olurdu. Moğol toplumunda kadın sadece bir eş değil, aynı zamanda ekonomik anlamda da değer taşıyan bir birey olarak görülmekteydi. Dolayısıyla başlık, kadınların üretken ve çalışkan bireyler olarak ekonomik sistemdeki yerini de sembolize etmektedir (Polo, 1984, s. 63). Bu ödeme aynı zamanda nişanlılık döneminin başlangıcını işaret eder ve yapılan sözleşmeyle resmiyet kazanır.

Nişanlılık döneminde gerçekleştirilen bir başka âdet ise, sembolik anlam taşıyan kız kaçırma ritüelidir. Anlaşma sağlandıktan sonra kızın babası, kızını akrabalarının yanına saklar ve damat tarafına, "İşte kızım senindir, bulduğun yerde al onu," diyerek bir tür sınav uygular. Bu, toplumsal kabul görmüş bir ritüel olup kızın fiilen kaçırılmasını ifade eder, ancak bu kaçırma, anlaşmalı bir gelenek olduğundan gerçek bir zorlamayı barındırmaz. Nişanlılık süresince erkek tarafından sürenin boş yere uzatılması hoş

karşılanmaz. Kız yirmi yaşını geçtiği hâlde erkek üç kez aracı vasıtasıyla yapılan evlenme teklifini kabul etmezse, hem başlık parası kızın ailesinde kalır hem de nişanlılık hakkını kaybeder. Aynı şekilde nişanı bozan ya da kızını başka birine veren aile cezalandırılır ve başlığı iade etmek zorunda kalır (İzgi, 2014, s.166).

İlginç bir diğer uygulama da, Çin'deki âdetlerin etkisiyle gelişen “ölü evliliği”dir. Ölen çocuklar, birbirlerine nişanlanmışsa, mezarlarına resim ve çeyiz eşyalarıyla birlikte yapılan törenler neticesinde yasal olarak evli kabul edilirdi. Bu törenin ardından her iki ailenin birbirine “akraba” statüsü tanıdığı görülür(Polo, 1984, s. 66)

Gelin, yapılan anlaşmadan sonra müzik eşliğinde kocasının evine götürülür ve o andan itibaren artık eşinin soyuna mensup sayılır. Bu evlilik birliğinin ardından, kadın artık kendi ailesine dönemez. Kocasını öldüğünde ise, kadının ikinci kez evlenmesi ancak ölen eşinin küçük kardeşi ya da başka eşten olan oğluya mümkündür. Bu evlilikler genellikle aristokrat sınıf arasında uygulanır. Halk tabakasında dul kalan kadınlar genellikle yeniden evlendirilmez, ev işlerinde çalışmak üzere tutulurlardı. Kadının asıl görevi, evde korunmak ve geçiminin o aile tarafından sağlanmasıdır (İzgi, 2014, s. 166).

Moğolların tarihsel gelişimi içerisinde evlenme geleneklerinde gözle görülür değişiklikler meydana gelmiştir. İlk zamanlarda anaerkil yapının etkisinde olan Moğol toplumu, devlet kurma süreciyle birlikte babaerkil bir düzene evrilmiştir. Başlangıçta kız ve erkeğin birbirlerini özgürce seçmesi gibi uygulamalar zamanla terk edilmiş; oğlan tarafı, özellikle babalar, gelin seçiminde belirleyici hâle gelmiştir. Aynı şekilde başlangıçta önemsenmeyen bekâret olgusu, zamanla aranan bir özellik olarak öne çıkmıştır. Bu dönüşüm, sadece iç dinamiklerden değil, Moğolların komşu Türk boyları ve Çin kültürüyle kurduğu etkileşimlerin de bir sonucudur.

Böylece, Moğol toplumunda evlenme sadece bireysel bir tercih ya da aile birliğinin tesisi değil; kabileler arası ittifak, toplumsal statü düzenlemesi ve ekonomik güç gösterisi olarak da işlev görmüştür. Hem kadın hem erkek açısından evlilik; aidiyetin, karşılıklı yükümlülüğün ve sosyal sistemin yeniden üretiminin temel taşı olmuştur. Bu yönüyle Moğol evlenme gelenekleri, dönemin sosyo-kültürel kodlarının anlaşılması açısından oldukça zengin veriler sunmaktadır.

4.2. Ortaçağ Moğollarında Çeyiz Geleneği

Moğol toplumunda çeyiz, yalnızca bir evlilik hazırlığının unsuru değil, aynı zamanda kadının yeni ailesindeki ekonomik statüsünün ve toplumsal görünürlüğünün bir göstergesiydi. Çeyiz, evlilik kurumunun vazgeçilmez bir parçası olarak hem kadın hem de erkek tarafı için karşılıklı bir sorumluluk alanı oluşturmuştur. Bu yönüyle Moğol geleneğinde çeyiz, aileler arasındaki ekonomik dengeyi sağlarken aynı zamanda kabileler arası ittifakların tesis edilmesinde önemli bir araç işlevi görmüştür (Subaşı, 2010, s. 213; Spuler, 1957, s. 142).

Moğolların erken döneminde çeyiz uygulaması “ince” veya “inci” terimleriyle ifade edilmekteydi. Bu kavramlar, gelinin baba evinden getirdiği malları, takıları, giyim eşyalarını, hizmetlilerini ve çoğu kez de hayvan varlıklarını kapsamaktaydı. Bozkır kültüründe ekonomik gücün en temel göstergesi olan hayvan sürüleri, çeyizin en değerli unsurunu oluşturuyordu (Temir, 1987, s. 84). Çeyiz, yalnızca mal aktarımını değil, kadının aile içindeki mülkiyet hakkını da düzenleyen bir sosyal mekanizma niteliğindeydi. Kadın, getirdiği çeyizin sahibi sayılır ve ölümünden sonra bu mallar çocuklarına miras kalırdı (Vladimirtsov, 1948, s. 97). Bu durum, kadınların göçebe toplumdaki ekonomik özerkliğini güçlendiren önemli bir geleneksel unsur olarak değerlendirilebilir.

Modern araştırmalar, Moğol evlilik sisteminde çeyizin iki yönlü bir işlevi olduğunu göstermektedir. Birincisi, gelinin ailesi tarafından verilen malların ekonomik denge unsuru olması; ikincisi ise, evlilik ittifaklarını güçlendiren diplomatik bir bağ görevi görmesidir (Broadbridge, 2018, s. 72; Zhao, 2001, s. 156). Cengiz Han döneminde çeyiz uygulaması, töre içinde kurumsallaşmış bir yapı kazanmıştır. Cengiz Han’ın kendi ailesindeki evliliklerde de çeyizin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Örneğin Börte’nin çeyizi arasında yer alan siyah samur kürk, hem maddi değer hem de sembolik anlam taşımaktaydı (Roux, 2001, s. 273). Bu dönemde çeyiz, kadınların toplumsal konumlarını belirleyen temel ölçütlerden biri haline gelmişti.

Çeyizin niteliği, evlilik ittifakının sosyal ve politik boyutuna göre değişkenlik gösteriyordu. Han soyundan gelen kadınlara verilen çeyizler, sıradan göçebe ailelerin çeyizlerine kıyasla son derece zengindi. Cengiz Han’ın kızlarının evliliklerinde verilen çeyizlerin içeriği, yalnızca ekonomik güç değil, aynı zamanda siyasî meşruiyet göstergesi olarak görülmüştür (Atwood, 2004, s. 189). Dolayısıyla çeyiz, hanedan içi evliliklerde

statü belirleyici bir unsur haline gelmiş, Moğol aristokrasisinin iç hiyerarşisini yansıtan sembolik bir değere bürünmüştür.

İlhanlılar dönemine gelindiğinde çeyiz uygulamaları İslam hukukuyla etkileşim içine girmiştir. Bu dönemde, “mehir” ve “çeyiz” kavramları birbirine paralel biçimde kullanılmıştır. İlhanlı sarayında gerçekleştirilen evliliklerde çeyiz, çoğu zaman resmî belgelerle kayıt altına alınmış ve hem kadının güvence aracı hem de siyasî bir gösterge olarak işlev görmüştür (Özgüdenli, 2014, s. 64). Olcaytu Han döneminde saray protokolü gereği her evlilik için belirlenen mehir miktarları tespit edilmiş, özellikle hanedan kadınlarına olağanüstü büyüklükte çeyizler verilmiştir (Spuler, 1957, s. 164). İlhanlı bürokrasisinin bu tür kayıtlar tutması, evliliklerin yalnızca özel bir mesele değil, devletin mali düzeninin de bir parçası olarak görüldüğünü gösterir.

İlhanlı saray kadınlarının çeyizleri, çoğu zaman siyasî birer araç olarak da değerlendirilmiştir. Örneğin Bulugan Hatun, Padişah Hatun, Maria Hatun, Dünya Hatun gibi saray kadınları, beraberlerinde getirdikleri çeyizlerle yalnızca servet değil, kendi kültürel kimliklerini de taşımışlardır (Morgan, 1986, s. 205). Bu çeyizler arasında, el dokuması kumaşlar, değerli mücevherler, hatta dinî ikonalar bulunmaktaydı. Özellikle Bizans veya Gürcü kökenli prenseslerin İlhanlı sarayına gelişlerinde taşıdıkları çeyizlerin, diplomatik ilişkileri güçlendiren bir araç olarak görüldüğü bilinmektedir (Abû'l-Farac, 1936, s. 515).

Çeyizin kadının statüsüne etkisi, Ortaçağ Moğol toplumunun ataerkil yapısı içinde belirleyici bir rol oynamıştır. Kadınlar, evlilikle birlikte yalnızca eş değil, aynı zamanda ekonomik bir özne konumuna da gelmişlerdir. Özellikle yüksek tabakadan gelen kadınların çeyizleri, evlilik sonrasında bağımsız yurt (*ordo*) kurmalarına imkân sağlamıştır. Bu “ordo”lar, hem bir ekonomik işletme hem de politik bir merkez işlevi görmüştür (Broadbridge, 2018, s. 83). İlhanlı sarayında da benzer bir durum söz konusudur; hatunların, kendi yurtlarını yönetmeleri, çeyizden elde ettikleri mal ve gelirlerle doğrudan bağlantılıydı. Bu bağlamda çeyiz, kadının ekonomik gücünü kalıcı hale getiren bir miras aracı niteliği taşımıştır (Zhao, 2001, s. 163).

Ritüel düzeyde çeyiz, evlilik törenlerinin vazgeçilmez unsuruydu. Düğünlerde çeyizin taşınması, sergilenmesi ve paylaşılması başlı başına bir toplumsal gösteri niteliği taşırdı. Özellikle Cengiz Han ve haleflerinin düğünlerinde, çeyiz mallarının alay halinde taşındığı, bu sürecin şarkılar, danslar ve ziyafetlerle kutlandığı kaynaklarda geçmektedir

(Roux, 2001, s. 278). Bu ritüeller, evlilik kurumunu yalnızca aileler arası bir sözleşme olmaktan çıkarıp toplumsal hafızada yer eden bir kutlama biçimine dönüştürmüştür.

Çeyizin unsurları çeşitlilik göstermekteydi: ipek kumaşlar, süs eşyaları, takılar, hayvanlar, yurtlar, hizmetliler ve zaman zaman köleler çeyiz malzemesi olarak değerlendirilirdi (Temir, 1987, s. 89; Subaşı, 2010, s. 214). Ayrıca gelinin babası tarafından damada verilen hediyeler de çeyizle bütünleşen bir kültürel unsur olarak kabul edilirdi. Bu karşılıklı hediyeleşme, kabileler arası dostluğun ve sadakatin göstergesiydi.

Sonuç olarak, Moğol toplumunda çeyiz geleneği ekonomik, sosyal ve siyasî açılardan çok yönlü bir yapıya sahipti. Evlilik kurumunun yalnızca bireysel değil, kolektif bir boyutu bulunuyor; çeyiz, bu kolektif yapının hem sembolik hem de maddi temelini oluşturunuyordu. İlhanlılar döneminde İslam hukukunun etkisiyle biçim değişikliğine uğrasa da, çeyizin temel işlevi olan kadının statüsünü ve ailenin onurunu koruma amacı değişmemiştir. Bu yönüyle çeyiz, Moğol toplumsal yapısının hem geçmişini hem de dönüşümünü anlamak açısından temel bir göstergedir.

4.2.1. Cengiz Han devrinde Moğol devletinde çayizin kurumsallaşması

Cengiz Han dönemi, Moğol toplumsal yapısının kalıcı biçimde şekillendiği ve geleneklerin kurumsal nitelik kazandığı bir evredir. Bu dönemde çeyiz, yalnızca evlilik hazırlığının maddi unsuru değil, aynı zamanda devletleşme sürecinin bir yansıması olarak görülmüştür. Cengiz Han, kabileler arası evlilikleri siyasî ittifak aracı hâline getirirken, çeyizi bu ittifakların görünür göstergesi olarak değerlendirmiştir (Roux, 2001, s. 271; Subaşı, 2010, s. 213).

Erken dönem kaynaklar, özellikle *Moğolların Gizli Tarihi*, Cengiz Han'ın aile politikalarında çeyizin önemli bir rol oynadığını açıkça göstermektedir. Cengiz Han'ın Börte ile evliliği bu açıdan dikkat çekicidir. Börte'nin babası Dei Seçen, kızını Cengiz Han'a verirken geleneklere uygun biçimde siyah samur kürk, çeşitli atlar, develer ve kumaşlar içeren zengin bir çeyiz hazırlamıştı (Temir, 1987, s. 91). Bu hediyeler, yalnızca bir aile içi aktarım değil, aynı zamanda iki soy arasında kurulan kalıcı bir ittifakın sembolüydü. Cengiz Han, Börte'nin çeyizini kendi yurdunda özel olarak sergiletmış ve bu tören, evliliğin resmîleşmesi anlamına gelmiştir (Spuler, 1957, s. 142).

Çeyiz, bu dönemde yalnızca kadının baba evinden getirdiği malları değil, damat tarafının da karşılıklı yükümlülüklerini içermekteydi. Cengiz Han'ın yasalarında (*Yasa*),

evlilik sırasında tarafların birbirine vereceği mallar ve bunların korunmasına dair hükümler yer almaktaydı. Buna göre çeyiz, kadının şahsî malı olarak kabul edilir ve eşin ölümünden sonra dahi geri istenmezdi. Kadının, ölüm veya boşanma hâlinde çeyiz üzerindeki hakkı korunurdu (Vladimirtsov, 1948, s. 99). Bu uygulama, kadınların ekonomik güvenceye sahip olmalarını sağlayarak onları toplumsal açıdan güçlendirmiştir.

Cengiz Han, kabileler arasında barışı ve sadakati pekiştirmek amacıyla kızlarını genellikle siyasî öneme sahip ailelerle evlendirmiştir. Örneğin kızı Alaka Beki'nin Oyrat reisi Küçlüg ile evliliği, bu tür bir diplomatik evliliğe örnektir. Bu evliliklerde verilen çeyiz, kabileler arasındaki bağlılığın güvencesi olarak görülmüştür (Atwood, 2004, s. 191). Çeyiz listelerinde yalnızca maddi varlıklar değil, değerli semboller de bulunurdu. Altın işlemeli at koşumları, Çin ipeği kumaşlar, gümüş tabaklar ve bazen kutsal sayılan objeler, evlilik ittifaklarının bir tür “diplomatik envanteri” hâline gelmiştir (Broadbridge, 2018, s. 79).

Bu dönemde çeyizin taşınması, sergilenmesi ve teslim edilmesi törenleri büyük önem taşımaktaydı. *Moğolların Gizli Tarihi*'nde anlatıldığı üzere, gelinin baba yurdundan çıkışıyla birlikte çeyiz kervanı yola çıkar, yol boyunca davul ve zurna eşliğinde ilerlerdi. Çeyiz malları, gelinin yeni yurduna ulaştığında halkın huzurunda sergilenir, ardından belirlenen düzen içinde yerlerine konulurdu (Temir, 1987, s. 93). Bu tören, hem evliliğin toplumsal yönünü vurguluyor hem de çeyizin bir “onur göstergesi” işlevi görmesini sağlıyordu (Roux, 2001, s. 275).

Cengiz Han'ın yasalarında çeyizle birlikte “kalın” (başlık) da ayrı bir unsur olarak düzenlenmişti. Kalın, damat tarafından gelinin ailesine verilen maddi bir bedeldi; ancak bu, kadının satın alınması anlamına gelmiyordu. Aksine, kalın ile çeyiz arasındaki denge, iki ailenin karşılıklı saygı ve itibar ölçüsünü belirliyordu (Subaşı, 2010, s. 215). Bu nedenle Moğol geleneğinde evlilik, tamamen ekonomik bir işlem değil, toplumsal uyumun bir parçası olarak görülmüştür.

Cengiz Han döneminde kadınların ekonomik rolü, çeyiz sistemi sayesinde daha görünür hâle gelmiştir. Özellikle Cengiz Han'ın annesi Höelün Hatun'un yaşamı, çeyiz geleneğinin sosyoekonomik yansımalarını anlamak açısından önemlidir. Höelün'ün ilk evliliğinde getirdiği mallar, onun daha sonraki yaşamında oğullarının geçimini sağlamada kullandığı kaynaklar arasında yer almıştır (Roux, 2001, s. 269). Bu örnek, çeyizin

yalnızca sembolik değil, aynı zamanda sürdürülebilir ekonomik bir yatırım niteliği taşıdığını göstermektedir.

Cengiz Han devrinde çeyizlerin bir kısmı devletin ve ordunun ekonomi politikalarına da dâhil edilmiştir. Zengin soyluların evliliklerinde verilen büyük çaplı çeyizler, devlet gelirlerinin ve diplomatik hediye alışverişinin bir parçası hâline gelmiştir. Cengiz Han, özellikle Çin ve Türk boylarıyla kurduğu evliliklerde, karşılıklı çeyiz ve hediyeleşme pratiklerini devletler arası protokol düzeyine taşımıştır (Morgan, 1986, s. 199). Bu dönemde evlilikler, ekonomik mübadele ile siyasî güç dengesinin kesiştiği alanlar olarak işlev görmüştür.

Sonuç olarak, Cengiz Han dönemi çeyiz anlayışı, Moğol toplumunun hem iç dinamiklerini hem de uluslararası ilişkilerini etkileyen bir kurum hâline gelmiştir. Çeyiz, evlilik ittifaklarının temelini oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda kadının mülkiyet hakkını güvence altına alarak toplumsal dengenin sürdürülmesini sağlamıştır. Bu yönüyle çeyiz geleneği, Moğolların devletleşme sürecinde hukuki ve sosyal kurumların gelişimine katkıda bulunan önemli bir unsur olmuştur (Vladimirtsov, 1948, s. 102; Broadbridge, 2018, s. 81).

4.2.1.1.Cengiz Han döneminde çeyiz geleneğinin uygulama örnekleri

Cengiz Han döneminde çeyiz, evlilik ittifaklarının ekonomik olduğu kadar siyasal ve kültürel yönlerini de yansıtan bir kurum hâline gelmişti. Bu durum, döneme ait kaynaklarda yer alan örneklerle açık biçimde görülmektedir. Bu bağlamda Cengiz ile Börte'nin evlilik hikâyesi, çeyizin çok yönlü anlamını anlamak bakımından dikkat çekici bir örnek teşkil eder.

Cengiz'in nişanlısı Börte ile evliliği, hem tören düzeni hem de hediyeleşme biçimiyle Moğol toplumunun geleneksel yapısını ortaya koymaktadır. Gelinin annesi Çotan Hatun'un, Cengiz'e değil de annesi Höelün Eke'ye armağan ettiği kara samur kürkü, çeyiz kavramının aile içi aktarım boyutuna işaret eder (Temir, 2010, s. 37; Kaya, 2018, s. 63). Bu hediye, kadınlar arası saygının ve kuşaklar arasındaki bağın sembolik ifadesi niteliğindedir. Altan Topçî'de aktarıldığı üzere, Çotan Hatun'un bu armağanı Yesügey Bahadır'a bir evlilik hediyesi olarak sunması, Moğol geleneklerinde hediyeleşmenin çeyizle birleşen bir ritüel hâline geldiğini gösterir (Topçî & Gülensoy, 2008, s. 39; Subaşı, 2021, s. 129).

Cengiz'in, Börte'nin babasının yurdunda bir süre kalması da dönemin ritüel uygulamaları hakkında bilgi verir. Bu uygulama, damadın gelinin ailesine bağlılığını ve ittifakın kalıcılığını pekiştiren bir törensel zorunluluk olarak değerlendirilmiştir (Temir, 2010, s. 38). Böylece çeyiz, sadece mal aktarımını düzenleyen bir gelenek olmaktan çıkarak, ailelerin bir araya gelme biçimlerini ve karşılıklı yükümlülüklerini tanımlayan bir toplumsal yapı işlevi kazanmıştır. Börte'nin getirdiği eşyalar, hayvanlar ve giysiler, hem gelinin statüsünü hem de Cengiz'in kabilesinin saygınlığını artırmıştır.

Bu döneme ilişkin ikinci örnek, Ögeday Kağan'ın düzenlediği evlilik töreninde görülür. Cüveynî ve Reşîdüddîn'in aktardığına göre Ögeday, akrabalarından birinin kızını evlendirirken sekiz kişinin taşıyabildiği inci dolu bir sandık hazırlatmış, daha sonra bu sandığı açtırarak misafirleri arasında paylaştırmıştır (Cüveynî, 1999, s. 218; Reşîdüddîn, 1983, C.I, s. 501; Reşîdüddîn, 1998, C.II, s. 344; Subaşı, 2021, s. 129). Bu olay, çeyizin toplumsal prestij ve hükümdarlık göstergesi olarak taşıdığı önemi yansıtır. İnci sandığı, Moğol yönetim anlayışında servet dağıtımının aynı zamanda itibar ve sadakat oluşturma aracı olarak kullanıldığını gösterir.

Ögeday'ın bu uygulaması, çeyizin törensel boyutunu görünür kılar. Değerli eşyaların halk önünde paylaşılması, Moğol toplumunda evliliklerin kamusal bir nitelik taşıdığını ve devlet erkine bağlı bir meşruiyet zemini oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Roux, bu tür törenlerin, kağanın cömertliğini sergileyen politik bir jest olarak değerlendirilebileceğini belirtir (Roux, 2001, s. 278). İnci dağıtımı, hem zenginliğin sembolik dolaşımını sağlamış hem de hanın himaye anlayışını güçlendirmiştir.

Bu örnekler, Cengiz Han döneminde çeyiz kavramının yalnızca kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi değil, kabileler arası dayanışmayı da belirleyen bir kurum olduğunu göstermektedir. Çeyiz, ekonomik bir mübadele olmanın ötesinde, töreye dayalı bir toplumsal düzenin ve hanlık otoritesinin temsil aracıdır. Börte'nin samur kürküyle başlayan sembolik hediyeleşme geleneği, Ögeday'ın inci sandığı örneğinde devlet düzeyinde bir temsil biçimine dönüşmüştür. Böylece Moğol toplumunda çeyiz, hanedan kimliğinin, sosyal prestij ve kültürel sürekliliğin görünür ifadesi hâline gelmiştir (Subaşı, 2021, s. 130; Broadbridge, 2018, s. 82).

4.2.2. Cengiz Han döneminde çeyiz ve kalın ilişkisi

Moğol toplumunda evlilik kurumunun ekonomik ve sosyal boyutlarını anlamak için “çeyiz” ile “kalın” kavramlarının bir arada değerlendirilmesi gerekir. Bu iki uygulama, bozkır toplumlarında evliliğin karşılıklı yükümlülüklerini belirleyen hukuki ve töresel bir çerçeve oluşturmuştur. Kalın, damadın ailesi tarafından gelinin ailesine verilen bir tür bedel veya “evlilik akçesi” olarak kabul edilmekle birlikte, bu uygulama kadının statüsünü düşüren bir satın alma eylemi şeklinde değerlendirilmemiştir (Vladimirtsov, 1948, s. 99). Moğol yasalarında kalın, evliliğin geçerliliğini sağlayan karşılıklı taahhüdün bir parçası olarak tanımlanmıştır (Temir, 2010, s. 93).

Cengiz Han döneminde kalın, aileler arasındaki ekonomik dengeyi kuran ve evliliklerin toplumsal meşruiyetini pekiştiren bir araç olarak görülmüştür. Yasa hükümlerinde kalının miktarı, tarafların sosyal konumuna, kabile aidiyetine ve ittifakın önemine göre belirlenmekteydi. Zengin ailelerin evliliklerinde yüksek miktarlarda kalın ödenmesi, evliliğe verilen önemin bir göstergesiydi (Roux, 2001, s. 274). Kalın, çoğu zaman altın, gümüş, at, deve ya da kürk gibi değerli eşyalarla ödenir, bazen de birden fazla taksitte tamamlanırdı. Bu uygulama, evlilik ilişkisinin sürekliliğini ve iki aile arasındaki bağın korunmasını güvence altına almıştır (Subaşı, 2010, s. 214).

Cengiz Han’ın yasalarında evlilik sürecine ilişkin belirlemeler, çeyiz ve kalın arasındaki ilişkinin dengeli biçimde kurulmasını öngörmüştür. Kadının baba evinden getirdiği çeyiz, onun şahsi malı sayılmış; buna karşılık damadın ailesi tarafından ödenen kalın, evliliğin kurumsal yönünü temsil etmiştir. Boşanma veya ölüm hâlinde kadının çeyizi kendisine, kalın ise ailesine iade edilirdi (Temir, 2010, s. 94; Vladimirtsov, 1948, s. 101). Bu düzenleme, Moğol hukukunun kadın mülkiyeti konusunda geliştirdiği koruyucu yaklaşımın göstergesidir.

Bazı araştırmacılar, kalın ile çeyiz arasındaki bu dengenin, Moğol toplumunda kadın ve erkek arasındaki ekonomik eşitliği sağlamaya yönelik bir işlev taşıdığını belirtir (Broadbridge, 2018, s. 84). Çeyiz, gelinin yeni evine kazandırdığı mal varlığını temsil ederken, kalın, damadın ailesinin bu evliliğe ekonomik olarak katkısını ifade etmiştir. Böylece iki tarafın da evliliğe eşit biçimde dâhil olduğu bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu yapı, Moğol töresinin evlilik kurumunu karşılıklı sorumluluk esasına dayandığını gösterir (Kafalı, 1992, s. 216).

Cengiz Han'ın evlilik politikalarında kalın, yalnızca aileler arası ekonomik bir denge aracı değil, diplomatik ilişkilerin de tamamlayıcı unsurudur. Cengiz Han'ın kızlarını güçlü kabile reisleriyle evlendirmesi sırasında belirlenen yüksek kalın miktarları, bu evliliklerin siyasi niteliğini açık biçimde ortaya koymuştur (Atwood, 2004, s. 191). Kalın, bu evliliklerde bir güven göstergesi olarak değerlendirilmiş, tarafların ittifaka sadık kalmalarını sağlayan sembolik bir teminat işlevi görmüştür.

Kalın ödemesinin tamamlanmaması durumunda evliliğin geçersiz sayılması, Cengiz Han döneminde görülen dikkat çekici bir uygulamadır. Bu kural, evliliklerin keyfi biçimde bozulmasını önleyen bir töresel yaptırım niteliği taşımaktaydı (Temir, 2010, s. 95). Kalının ödenmesi, gelinin toplumsal konumunu güçlendiren bir unsur olarak da değerlendirilmiştir. Bazı kaynaklarda, yüksek kalın alan ailelerin toplum içinde saygınlıklarının arttığı, kız çocuklarının evlilik değerinin buna göre şekillendiği belirtilmektedir (Roux, 2001, s. 276).

Çeyiz ve kalın arasındaki ilişki, Moğol toplumunun sosyal yapısını ve mülkiyet anlayışını anlamak açısından temel bir göstergedir. Cengiz Han döneminde bu iki kurum, karşılıklı hak ve yükümlülükleri düzenleyen tamamlayıcı unsurlar olarak işlev görmüştür. Çeyiz, kadının ekonomik güvencesini ve yeni aile içindeki konumunu pekiştirirken; kalın, evliliğin resmiyetini sağlayan, aileler arası sorumluluğu belirleyen hukuki bir taahhüt biçiminde değerlendirilmiştir. Bu denge, Moğol toplumunda evliliğin hem bireysel hem toplumsal yönünü sürdürülebilir kılmış, aile yapısının istikrarına katkı sağlamıştır (Subaşı, 2021, s. 132; Broadbridge, 2018, s. 86).

4.2.3. Cengiz Han sonrası çeyizin dönüşümü

Cengiz Han sonrasında Moğol çeyiz geleneği, imparatorluğun genişleyen coğrafi sınırları ve farklı kültürlerle kurduğu temaslar sonucunda biçimsel ve içeriksel bir dönüşüm yaşamıştır. Bozkır geleneğine dayalı sade çeyiz uygulamaları, merkezî idare anlayışının yerleşmesiyle birlikte törensel ve bürokratik bir nitelik kazanmaya başlamıştır (Roux, 2001, s. 276). Bu süreç, hem göçebe yaşam biçiminden yerleşik yönetim modeline geçişin hem de aristokratik aile yapısının güçlenmesinin doğal bir sonucudur.

Ögeday Kağan devrinde çeyiz, devletin ekonomik ve politik organizasyonunda görünür bir yere sahip olmuştur. Ögeday, yüksek rütbeli emirlerin ve kabile reislerinin evliliklerinde çeyiz listesinin kayıt altına alınmasını istemiştir (Cüveynî, 1999, s. 219).

Bu uygulama, çeyizin bireysel değil kamusal bir sorumluluk olarak algılandığını gösterir. Cengiz döneminde töresel bir kurum olarak varlığını sürdüren çeyiz, bu dönemde devlet protokolü içinde yer almaya başlamıştır.

Güyük Kağan devrinde Moğol elitleri arasında lüks tüketimin artması, çeyizlerin gösterişe dayalı biçimde zenginleşmesine yol açmıştır. Çin ipeği, Uygur el dokumaları, gümüş işlemeli eyer takımları ve Bizans kökenli süs eşyaları bu dönemin çeyiz envanterlerinde sıkça rastlanan unsurlar hâline gelmiştir (Subaşı, 2021, s. 133; Atwood, 2004, s. 193). Çeyiz, bu dönemde aristokrat evliliklerde sadece bir gelenek değil, statü sembolü olarak da işlev görmüştür.

Möngke Kağan zamanında, imparatorluğun doğu ve batı bölgeleri arasındaki kültürel etkileşim çeyiz anlayışına yeni unsurlar kazandırmıştır. Çin saray kültüründen gelen süsleme teknikleri ve İslâm coğrafyasından taşınan mücevher işçiliği Moğol elitinin evlilik ritüellerine yansımıştır (Broadbridge, 2018, s. 87). Bu dönemde çeyizlerin hazırlanması, yalnızca gelinin ailesinin değil, saray teşkilatının da katıldığı bir törenle gerçekleştirilmiştir. Böylece çeyiz, devlet erkini temsil eden törensel bir unsur hâline gelmiştir.

Kubilay Han döneminde Moğol çeyiz geleneği, Çin saray kültürüyle birleşerek daha sistemli bir form kazanmıştır. Yuan saray kayıtlarında, prenseslerin evliliklerinde verilen çeyizlerin miktarı, türü ve dağıtım biçimi ayrıntılı biçimde yer almaktadır (Zhao, 2001, s. 163). Bu belgeler, çeyizin ekonomik değerinin yanı sıra politik bir araç olarak da kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Kubilay, kızlarının evliliklerini, Çinli aristokrat ailelerle kurduğu ittifakların bir parçası hâline getirmiştir. Böylece çeyiz, Moğol hâkimiyet anlayışının kültürel bir temsilcisine dönüşmüştür.

Cengiz Han sonrası süreçte çeyizin işlevi, toplumun farklı kesimlerinde değişen sosyoekonomik koşullara göre farklılık göstermiştir. Kabile düzeyinde çeyiz, töreye dayalı bir geleneğin devamı olarak evliliklerin ahlaki meşruiyetini sağlamaya hizmet ederken, hanedan düzeyinde devlet politikalarının aracı hâline gelmiştir (Subaşı, 2010, s. 216). Göçebe kökenli topluluklarda çeyiz, aile onurunu koruyan bir değer olarak sürdürülürken, merkezî yönetim çevrelerinde diplomatik evliliklerin protokol unsuru hâline gelmiştir.

Bu dönüşüm, Moğol İmparatorluğu'nun genişlemesiyle ortaya çıkan kültürel sentezin bir sonucudur. Çeyiz, hem ekonomik hem de ideolojik bir işlev yüklenmiş, evliliklerin siyasal temsil gücünü artırmıştır. Cengiz Han döneminde kabileler arası

bağları güçlendiren bir gelenek olarak görülen çeyiz, sonraki yüzyılda yönetici sınıfın güç sembolüne dönüşmüştür. Bu dönüşüm, İlhanlılar dönemine geçişte daha belirgin bir hâl almış ve çeyiz, İslam hukukunun etkisiyle yeni bir hukuki çerçeveye kavuşmuştur.

4.2.4. İlhanlılar döneminde çeyiz geleneği

İlhanlılar döneminde çeyiz uygulamaları, Moğol geleneğinin devamı olmakla birlikte İslam hukukuyla temas sonucunda biçimsel bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönemde evlilik kurumuna ilişkin anlayış, hem Cengiz Han yasalarının etkisini hem de Abbâsî geleneğinden miras alınan nikâh hukukunu yansıtmaktadır (Özgüdenli, 2014, s. 64). İlhanlı hanedanı, Moğol töresine sadık kalmakla birlikte, özellikle Gazan Han döneminden itibaren İslamî hükümlerin devlet düzenine dâhil edilmesiyle evlilik uygulamalarında da yeni bir düzen ortaya çıkmıştır.

İlhanlı toplumunda çeyiz, kadının toplumsal konumunu belirleyen başlıca unsurlardan biri olmaya devam etmiştir. Hanedan mensuplarının ve ileri gelen emirlerin evliliklerinde çeyiz, yalnızca evlilik bağı kurmanın aracı değil, aynı zamanda iki siyasi güç arasındaki diplomatik ilişkinin göstergesiydi (Spuler, 1957, s. 164). İlhanlı sarayında yapılan evliliklerde çeyizlerin miktarı, değeri ve içeriği, saray protokolü tarafından belirlenmiş, çoğu zaman resmî kayıtlara geçirilmiştir (Subaşı, 2021, s. 131).

İlhanlı kadınlarının çeyizleri, Moğol bozkır kültürünün mirasını taşıyan geleneksel unsurlarla İslam dünyasının sanat ve zenginlik unsurlarını bir araya getirmiştir. İpek, mücevher, değerli taşlar, halılar, süslenmiş eyerler ve hizmetkârlar, saray gelinlerinin çeyizinde yer alan unsurlar arasında bulunmaktaydı (Roux, 2001, s. 281). Bu dönemde çeyiz, yalnızca evlilik törenlerinin bir parçası değil, aynı zamanda İlhanlı ekonomik düzeninin de bir yansıması hâline gelmiştir. Zira yüksek düzeyli evliliklerde hazırlanan çeyizler, hem üretim hem de tüketim ağlarını etkileyen ölçüde büyüktü.

Gazan Han devrinde İslam hukukunun uygulanmaya başlamasıyla birlikte çeyiz kavramı “mehir” kurumu ile birlikte ele alınmıştır. Ancak İlhanlı geleneğinde çeyiz, mehirin yerini almamış; kadın tarafından getirilen mallar, yine Moğol töresinde olduğu gibi kadının şahsî mülkü sayılmıştır (Subaşı, 2010, s. 216; Broadbridge, 2018, s. 89). Kadının baba evinden getirdiği çeyiz malları evlilik sonrasında da onun mülkiyetinde kalmaya devam etmiş, boşanma veya ölüm hâlinde bu mallar çocuklarına miras olarak

geçmiştir. Bu durum, İlhanlı hukuk düzeninde kadın mülkiyetinin Moğol töresine dayalı biçimde korunduğunu göstermektedir (Vladimirtsov, 1948, s. 103).

Çeyiz, İlhanlı sarayında sosyal prestij ve statü göstergesi olarak da işlev görmüştür. Hanedan kadınlarının evliliklerinde hazırlanan çeyizlerin büyüklüğü, evliliğin siyasî önemini doğrudan yansıtmaktaydı. İlhanlı sultanları, yüksek soylu kadınlarla yapılan evliliklerde bu çeyizleri devletin protokol listelerine dâhil ettirmiştir (Spuler, 1957, s. 167). Bazı durumlarda çeyiz, evlilik ittifakının ekonomik garantisi kabul edilmiştir. Bu yönüyle İlhanlı çeyiz geleneği, hem Moğol yasalarının aile hukukuna ilişkin hükümlerini hem de İslam hukukunun evlilik düzenlemelerini uzlaştıran bir sentez niteliği taşır.

Çeyiz, İlhanlı kadının saray içindeki konumunu da belirleyen önemli bir unsur olmuştur. Saray hatunlarının kendi çeyizlerinden gelen mallar üzerinde tasarruf hakkına sahip olmaları, onların ekonomik özerkliklerini güçlendirmiştir. Bu çeyizler arasında, çeşitli mülkler, hayvan sürüleri, kumaş depoları ve kıymetli taşlar yer almıştır. Kadınların bu mallar üzerindeki mülkiyet hakları, İlhanlı idarî belgelerinde ve vakfiye kayıtlarında açık biçimde yer almaktadır (Özgüdenli, 2014, s. 65).

Bu dönemde çeyiz aynı zamanda kültürel bir temsil alanı hâline gelmiştir. Moğol, İran, Çin ve Anadolu kültürleri arasında gelişen etkileşim, çeyizlerin içeriğine doğrudan yansımıştır. Özellikle Tebriz ve Meraga gibi merkezlerde üretilen sanat eserleri, saray kadınlarının çeyizlerinde önemli bir yer tutmuştur (Broadbridge, 2018, s. 90). Bu çeşitlilik, İlhanlı çeyiz anlayışını çok kültürlü bir karaktere büründürmüştür.

Sonuç olarak İlhanlılar döneminde çeyiz geleneği, hem Moğol bozkır mirasının devamı hem de İslamî-hukuki çerçevenin bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Evlilik kurumunun siyasi, ekonomik ve toplumsal yönlerini bir araya getiren çeyiz uygulamaları, İlhanlı saray kültürünün temel yapı taşlarından biri hâline gelmiştir. Bu genel çerçeve, saray kadınlarının evlilikleri sırasında taşıdıkları çeyizlerin çeşitliliği ve sembolik değerini anlamak açısından önemlidir. Aşağıdaki örneklerde, İlhanlı hanedan kadınlarının evlilikleri üzerinden çeyiz uygulamasının pratik yansımaları ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

4.2.5. İlhanlılarda çeyiz: saray gelinlerinden örnekler

4.2.5.1. Abiş Hatun'un evliliği ve Fars çeyizi

İlhanlı döneminde çeyiz geleneğinin siyasî bir araç hâline gelmesinin en dikkat çekici örneklerinden biri, Salgurlu soyundan gelen Abiş Hatun'un Mengü Timur ile evliliğidir. Şîrâz'da hüküm süren II. Sad'ın ölümünden sonra erkek varis kalmaması üzerine, Hülâgû Han'ın yarlığıyla Abiş Hatun Salgurlu tahtına oturmuş, adına hutbe okutmuş ve para bastırmıştır (Vassaf, 1383/2004, s. 64; Üçok, 2011, s. 106; Spuler, 2011, ss. 161–162; Dalkesen, 2011, s. 546). Henüz çocuk yaşta tahta çıkan Abiş Hatun, büyükannesi Yakut Türkan ile birlikte Hülâgû'nun yanına götürülmüş ve burada İlhanlı hanedanı ile bir evlilik bağı kurulmuştur.

Kaynaklarda bu evlilik genellikle 1272–1274 yılları arasında gerçekleşmiş olarak gösterilmekte, Spuler izdivacın 1272'de tamamlandığını belirtmektedir (Üçok, 2011, s. 106; Spuler, 2011, s. 162). Evlilikle birlikte Abiş Hatun'un getirdiği **çeyiz** ve İlhanlı tarafının belirlediği Çeyiz şartları, dönemin siyasî dengelerini derinden etkilemiştir. Vassaf'ın aktardığına göre Hülâgû'nun yarlığı uyarınca, Fars topraklarının altında biri çeyiz olarak belirlenmiş; bunun yanında 70.000 dinarlık bir bedel, bölge halkından toplanarak İlhanlı hazinesine aktarılmıştır (Vassaf, 1383/2004, s. 36; Üçok, 2011, s. 130; Beyânî, 2018, ss. 10, 36). Bu ağır ekonomik yük, Fars Atabeyliği'nin mali dengesini bozmuş, bölge ekonomisini çöküşe sürüklemiştir.

Abiş Hatun'un İlhanlı hanedanına gelin oluşu, Salgurluların bağımsız siyasi konumunun sona erdiği bir dönüm noktasını oluşturur. Reşîdüddîn (1373, c. II, s. 936) ve Benâketî (1348, s. 409) evliliğin Hülâgû'nun huzurunda gerçekleştiğini ve birkaç yıl süren nişan sürecinin ardından tamamlandığını kaydeder. Bu evlilikle birlikte İlhanlı yönetimi Fars üzerindeki doğrudan hâkimiyetini tesis etmiş, Abiş Hatun'un çeyizi aracılığıyla bölgenin gelir kaynaklarını kontrol altına almıştır.

Vassâf (1346, ss. 113–115), çeyiz maddeleri arasında Firuzî ve Nevruzî bahçeleri, Hân-ı Melikî çarşısının dörtte biri ve Şîrâz'daki mülklerden yıllık 70.000 dinar gelir gibi değerli varlıkların bulunduğunu belirtir. Bu maddeler, İlhanlı merkezinin Fars ekonomisini kalıcı biçimde kendi sistemine entegre ettiğini göstermektedir. Şîrâzî'nin (1310–1350, s. 64) ifadelerine göre, bu evlilik sonrası bölgedeki İlhanlı nüfuzu hızla artmış, Salgurlular sembolik bir statüye indirgenmiştir. Aktaş (2020, s. 498) da bu durumu

“evlilik yoluyla siyasî ilhak” olarak tanımlar. Böylece Abiş Hatun’un evliliği, İlhanlıların Fars üzerindeki kontrolünü meşrulaştıran bir devlet politikası niteliği kazanmıştır.

4.2.5.2. Maria Hatun örneğinde Çeyiz

İlhanlı sarayına Bizans’tan gönderilen prenses Maria Palaiologina, dönemin kaynaklarında Hülâgû Han’a eş olarak gönderilen “Despina Hatun” adıyla geçer. Bu evlilik, Bizans–İlhanlı diplomatik ilişkilerinin sembolik bir zirvesini teşkil etmiştir. Prensese, Bizans sarayından ayrılırken büyük bir heyetle birlikte gönderilmiş, Prinkips Theodose başkanlığındaki elçilik tarafından İlhanlı başkentine ulaştırılmıştır (Subaşı, 2021, ss. 254–255; Abûl-Farac, 1999, c. II, s. 585).

Maria’nın çeyizi, dönemin diplomatik protokolünü yansıtan zenginlikteydi. Kaynaklara göre beraberinde, değerli vazolar, ipekten dokunmuş taşınabilir bir kilise, altın ikonalarla süslenmiş bir çadır ve çeyiz eşyalarını korumakla görevli özel bir muhafız birliği bulunmaktaydı. Bu ayrıntılar, İlhanlı sarayının yalnızca Moğol geleneğini değil, Bizans kültürünün törensel ihtişamını da benimsediğini gösterir. Abûl-Farac’ın anlatımına göre (1999, c. II, s. 585), prenses Tebriz’deki büyük kurultay sırasında Hülâgû’nun huzuruna çıkmış ve evlilik töreni burada gerçekleştirilmiştir. Bu evlilik, İlhanlı sarayında Bizans sanatının ve litürjik estetiğin etkisinin artmasına yol açmıştır.

4.2.5.3. Kokaçin Hatun’un örneğinde çeyiz

Kaynaklarda Bûlûgân Hatun olarak da geçen Kokaçin, Argun Han ile evlenmek üzere Çin’den gönderilmiştir. Marco Polo’nun seyahat notlarında da yer alan bu olay, Çin–İlhanlı ilişkilerinde çeyizin bir diplomatik araç olarak kullanıldığını açık biçimde gösterir. Kokaçin, Çin sarayından ayrılırken beraberinde çok miktarda altın, ipek kumaş, değerli taş ve kıymetli sanat eserlerinden oluşan büyük bir çeyiz taşımıştır (Howorth, 1988, ss. 346–347; Uyar, 2001, s. 123). Polo’nun kayıtlarında, çeyizin ağırlığı nedeniyle gemilerle taşındığı ve Çinli ustalar tarafından özel sandıklarda muhafaza edildiği belirtilmektedir. Bu örnek, İlhanlı çeyiz geleneğinin uluslararası bir diplomatik unsura dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Kokaçin’in çeyizi, İlhanlı sarayında Çin estetiğinin yerleşmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle ipek işçiliği, porselen ve lake eşyalar gibi Çin kökenli ürünlerin

saray yaşamında kullanılması, bu evliliğin kültürel sonuçları arasındadır. Böylece çeyiz, İlhanlı sarayının çok kültürlü yapısını güçlendiren bir araç hâline gelmiştir.

4.2.5.4. Dünya Hatun örneğinde çeyiz

Sekizinci İlhanlı hükümdarı Olcaytu ile evlenen Dünya Hatun, Mardin Artuklu Meliki II. Necmeddin'in kızıdır (İbn Battuta, 2010, s. 338; Kaşânî, 1969, s. 8; Örs, 1992, s. 53). Bu evlilik, İlhanlı–Artuklu ilişkilerinde siyasi bir ittifak anlamı taşımıştır. Kaynaklar, Dünya Hatun'un Artuklu sarayından İlhanlı sarayına gelirken değerli mücevherler, altın işlemeli halılar, gümüş kaplar, nadir kumaşlar ve çok sayıda hizmetkâr ile birlikte geldiğini bildirir.

Dünya Hatun'un çeyizi, Artuklu sarayının zenginliğini temsil etmenin ötesinde, İlhanlı hanedanının bölgesel meşruiyetini güçlendiren bir simgeye dönüşmüştür. Olcaytu'nun bu evlilik aracılığıyla Mardin ve çevresindeki Türkmen unsurlarla ilişkilerini pekiştirdiği, çeyizin ise bu ittifakın ekonomik teminatı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır

İlhanlı saray gelinlerinin çeyizleri, hanedan evliliklerinin siyasî karakterini somutlaştıran önemli göstergelerdir. Abiş Hatun'un Fars gelirlerini kapsayan çeyizi, Bizans prensesi Maria'nın Bizans sanatını temsil eden hediyeleri, Kokaçin'in Çin ipeği ve sanat ürünleriyle süslü çeyizi ve Dünya Hatun'un Artuklu zenginliğini yansıtan mal varlığı, İlhanlı sarayının çok kültürlü yapısını ortaya koymaktadır. Bu örnekler, çeyizin İlhanlı dönemi evliliklerinde hem diplomatik hem ekonomik hem de kültürel bir araç olarak kullanıldığını kanıtlamaktadır.

4.3. Moğol Devletlerinde Kalın/Mehir Geleneği

4.3.1. Mehir ve kalın uygulamasının tarihsel temelleri ve ortaçağ moğol toplumundaki yeri

Evlilik kurumu, tarih boyunca toplumların ekonomik örgütlenmelerini, sosyal hiyerarşilerini ve siyasî ilişkilerini yansıtan temel bir yapı olmuştur. Bu nedenle hemen her kültürde evlilik süreci, sadece iki bireyin birleşmesi değil, aileler arasında gerçekleştirilen mal mübadelesi, siyasal ittifak ve toplumsal statü aktarımı

mekanizmasının bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Toplamların üretim tarzları ve sosyal örgütlenme modelleri değıştikçe evlilikle ilgili ekonomik yükümlölüklerin niteliğı de dönüşmüştür. Bazı uygulamalar zamanla ortadan kalkmış, bazıları yeni isimler almış, bazıları ise kültürel kodların güçlü devamlılığı sayesinde uzun süre varlığını korumuştur (Karakaş, 2023, s.491-492).

Bu noktada farklı toplumlarda görölen evlilik kaynaklı ekonomik yükümlölükler, geniş bir kavramsal yelpazeyi ortaya koymaktadır. Türk-İşlâm dünyasında başlık, kalın, yüz görümlüğü, hediye ve çeyiz gibi kavramlarla tanımlanan bu uygulamalar; Arap toplumlarında mehir, sadak, sıdak, nihle, ecr, ferida, alaik, ukr gibi terimlerle ifade edilmiştir. Avrupa toplumlarında ise dot, drahome, bride price ve bride wealth gibi kavramlar yaygınlık kazanmıştır (bkz. klasik antropoloji ve hukuk tarihi literatürü). Bu çeşitlilik, evlilikteki mal mübadelesinin insanlık tarihinin ortak ve köklü bir kurumu olduğuna işaret eder(Karakaş, 2023, s.491-492).

4.3.1.1. Mehirin en eski kökenleri

Kocanın evlilik sırasında karısına veya karısının ailesine belirli bir mal vermesi geleneğı çok eski medeniyetlerde de görölmektedir. Babil, Isparta, Roma ve Cermen toplumlarında evlilik ya sırasında ya da evlilikten sonraki ilk günlerde kadına **dot** adı altında bir mal verilmesi zorunlu kılınmıştı. Aynı uygulama Musa şeriatında da yer almaktadır. Bu durum, mehirin yalnızca İşlâm hukukuna özğü bir düzenleme olmadığını; farklı kültürlerde “kadının evlilikte güvence altına alınması” ilkesinin ortak bir hukuki ve sosyal gereksinim olarak ortaya çıktığını gösterir.

Antik Akdeniz dünyasında görölen drahome sistemi ise aileler arası ekonomik dengeyi sağılayan bir modeldir. Modern dönemde Avusturya medeni kanununda drahome hâlen hukuki bir karşılık bulurken, İsviçre ve Alman hukuklarında nikâhın unsuru olarak tanımlanmamıştır. Buna rağmen kırsal Avrupa’da drahome hâlâ yerel evlilik geleneklerinin ayrılmaz bir parçası olarak yaşamaktadır(Karakaş, 2023, s.491-492)..

İşlâm hukukunda mehir, nikâhın hukuki sonuçlarından biri olarak tanımlanmış ve kocanın nikâh akdi nedeniyle doğrudan eşine vermesi gereken ekonomik hakkı ifade etmiştir. Hanefî hukuk anlayışına göre mehir nikâhta belirtilmemiş olsa bile kadın bu hakka sahip olur. Bu durum mehirin, kadının ekonomik güvenliğini sağılayan kurumsal bir hakkın tarihsel devamı olduğunu göstermektedir(Karakaş, 2023, s.491-492).

4.3.1.2. Kalın geleneğinin bozkır kökenleri

Moğol toplumundaki kalın uygulaması, bozkırın ekonomik yapısına ve kabileler arası ilişkilere bağlı olarak şekillenmiştir. Kalın, damadın veya damat ailesinin gelin tarafına sunduğu aynî veya nakdî değeri ifade eder. Bu değer çoğu zaman “bir aile bedeli” gibi görünse de antropolojik olarak bir karşılıklı taahhüt ve denge mekanizmasıdır. Göçebe ekonominin temel unsurları olan at, koyun, deve sürüleri, kürkler ve prestijli tekstiller kalının başlıca bileşenleridir (Allsen, 1997, ss. 30–45). Bu mallar hem ekonomik değer taşıyor hem de toplum içinde statü sembolü işlevi görürdü.

Kalın, Moğol toplumunda kabileler arası barışın sağlanması, diplomatik ittifakların pekiştirilmesi ve damadın sosyal prestijinin gösterilmesi açısından belirleyici bir değer taşıyordu (Onon, 2001, ss. 13–14). Moğolların Gizli Tarihi’nde geçen *quda* (hısımlık) kavramı, evlilik aracılığıyla kurulan karşılıklı yükümlülüklerin toplumsal önemini açıklar. Quda ilişkisi, sadece iki bireyi değil, iki soyun birbirine bağlı hale geldiği bir politik düzenlemeyi ifade eder.

Temücin’in Börte ile evliliği bu duruma örnektir. Temücin’in Onggirat beyi Dai Seçen’in obasında damat hizmetinde bulunması, damadın gelin ailesine sunduğu emek ve bağlılık gösterisinin kurumsallaşmış bir biçimidir (Onon, 2001, ss. 66–67). Börte’nin baba evinden ayrılışında sunulan siyah samur kürk ise kalının prestij unsurlarını ortaya koyar. Bu tür kürkler sadece ekonomik değer taşımaz, aynı zamanda kabileler arası güç ilişkilerinin sembolik dili olarak görülürdü.

4.3.2. Kalının sosyoekonomik yapısı ve döngüsellliği

Kalının bileşenleri, bozkır toplumlarının ekonomik gerçekliğiyle doğrudan ilişkilidir. Sürü hayvanları, kürkler ve lüks mallar hem günlük yaşam hem de diplomatik hediyeleşme ekonomisinin temel unsurlarıydı (Allsen, 2001, ss. 15–22). Kalının miktarı, damadın ailesinin ekonomik gücünü ve toplumsal prestijini gösteren bir ölçüt niteliğindedir.

Moğol örfünde görülen çifte evlilik (aynı iki ailenin karşılıklı kız alışverişi yapması) başlık yükünün tek taraflı olmasını engelliyor; iki tarafın da birbirine mal transfer ettiği döngüsel bir mekanizma yaratıyordu. Ayrıca levirat geleneği (ölen erkek kardeşin dul eşiyle evlenme) kalının aile içinde yeniden dolaşıma girmesini sağlıyor,

böylece kalın bir kez ödenen bir bedel olmaktan çıkıp soy stratejilerinin parçası hâline geliyordu.

4.3.3. Cengiz Han yasaları çerçevesinde moğollarda kalın

Ortaçağ Moğol toplumunda evlilik, yalnızca aileler arasında kurulan bir bağ değil; kabileler arasındaki ilişkileri düzenleyen politik bir enstrüman ve ekonomik mübadele alanıydı. Kalın, damat tarafının gelin ailesine sunduğu malvarlığını ifade ederken; İslâm hukukuna özgü mehir, kadının şahsına verilen malî bir hak olarak tanımlanmıştır. Moğolların erken döneminde mehire karşılık gelen bir şer'î kavram bulunmaz; buna karşın kadına verilen hediyeler ve evlilik yoluyla sağlanan malî teminatlar mehir işlevini karşılayan örfî düzenlemeler niteliği taşımıştır.

Evlilik sırasında gerçekleştirilen mal transferinin kökeni, insanlık tarihinin en erken dönemlerine uzanan ortak bir kurumdur. Babil, Roma, Atina ve Cermen toplumlarında evlenen erkeğin kadına ya da kadının ailesine belirli bir mal vermesi yasalarla düzenlenmişti. Roma'daki *dos* ve Avrupa'daki *bride wealth* uygulamaları antropolojik açıdan aileler arası karşılıklı değer değişiminin bir parçası olarak değerlendirilir. Bu tür uygulamaların izleri Moğol bozkır toplumlarında da görülmüş; kalın, sürülerle ölçülen ekonomik gücün ve iki soy arasındaki ittifakın güvencesi hâline gelmiştir.

Cengiz Han döneminde evlilik ve aile ilişkileri, imparatorluğun kurucu hukuk standartlarından biri sayılan Yasa çerçevesinde belirli normlara bağlanmıştır. Yasa'nın orijinal metni günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, hükümlerinin önemli bir kısmı Cüveynî, Reşîdüddîn ve Moğolların Gizli Tarihi gibi birincil kaynaklarda korunmuştur. Halperin (2019) Yasa'nın evlilik hükümlerinin temel amacının sosyal düzeni ve soy ilişkilerini güvence altına almak olduğunu belirtir. Bu bağlamda kalın, yalnızca ekonomik bir ödeme değil; iki soy arasında yapılan bir tür sözleşmenin maddi karşılığıdır.

Cengiz Han döneminde levirat (ölen kardeşin eşinin aile içinde evlendirilmesi) uygulaması, Yasa'nın temel hükümlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Rachewiltz (2004), Gizli Tarih'te bu uygulamanın açık örneklerle yer aldığını ve Yasa'nın aile bağlarının devamlılığını sağlama amacıyla leviratı teşvik ettiğini belirtir. Leviratın kabul edilmesi, ödenmiş kalının aile içinde kalmasına, gelin ailesiyle kurulan ittifakın bozulmamasına ve ekonomik yükümlülüğün yeniden doğmamasına hizmet etmiştir.

Cengiz Han'ın aile politikası bağlamında kalın uygulamasının siyasi yönü özellikle dikkat çekicidir. Ratchnevsky (1991), Temücin ile Börte'nin evliliğinin, Onggirat kabilesiyle uzun vadeli bir siyasi ittifakı garanti altına aldığını vurgular. Gelinin baba evi tarafından verilen siyah samur kürkü, hem kalının değerini hem de evlilik ilişkisinin kabileler arası diplomatik önemini gösteren prestij unsuruydu. Gizli Tarih'te yer alan anlatım, Temücin'in Onggirat yurdunda damatlık hizmeti görmesini bir tür evlilik yükümlülüğü olarak kaydeder; bu uygulama damadın sosyal sorumluluğunu ve hısımlık ilişkisine verdiği değeri ortaya koyar (Rachewiltz, 2004).

Kalın, Moğol toplumunda göçebe ekonominin temel mal birimleri üzerinden belirlenirdi. At, deve ve koyun sürüleri; samur, tilki gibi değerli kürkleri; Çin menşeli ipekler; hem diplomatik hediyeleşme ekonomisinin hem de evlilik mübadelesinin ana unsurlarıydı. Allsen (1997), bu malların imparatorluk siyaseti içinde yüksek statü sembolleri olarak dolaştığını; kalın ödemesinin damat tarafının siyasi gücünün bir göstergesi hâline geldiğini ifade eder.

Moğol örfünde yaygın olan karşılıklı evlilik (çifte evlilik) ve levirat uygulamaları, kalının ekonomik yük oluşturmalarını engelleyen mekanizmalar sağlıyordu. Onon (2001), quda (hısımlık) ilişkisinin karşılıklı armağan değişimiyle sürdürüldüğünü ve evlilik üzerinden kurulan ittifakın ekonomik dengeye dayandığını belirtir. Böylece kalın, tek seferlik bir ödeme olmaktan çıkarak kabileler arası uzun süreli bir ekonomik ve siyasi bağ hâline dönüşüyordu.

İlhanlıların İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte mehir, şer'î hukuk gereği nikâhın doğal unsuru hâline geldi. Buna karşın kalın, örfî bir kurum olarak varlığını korudu ve iki uygulama uzun süre birlikte işledi. De Nicola (2017), İlhanlı döneminde kalın ile mehirin eş zamanlı uygulanmasının Moğol hukuk geleneğinin esnek ve çift katmanlı yapısını gösterdiğini, mehirin kadının şahsî hakkını güvence altına alırken kalının iki soy arasındaki örfî yükümlülüğü temsil ettiğini vurgular.

Bu bağlamda, Cengiz Han döneminde ve sonrasında mehir–kalın ilişkisi, hem tarihsel antropolojinin hem de hukuk tarihinin önemli bir inceleme alanıdır. Evlilikte gerçekleşen mal mübadelesi, Moğolların toplumsal yapısının, soy stratejilerinin ve siyasî düzeninin merkezî bir unsurunu teşkil etmiştir. Kalın, evlilik yoluyla kurulan ittifakları güvence altına alırken; İslâmî etkilerin güçlü olduğu dönemlerde mehir, kadının kişisel hak ve güvencesini tanımlamıştır. Böylece Moğol dünyasında evlilik ekonomisi, hem örfî hem de hukukî bir temele dayanan çok katmanlı bir karakter kazanmıştır.

4.3.4. Moğollarda müslümanlaşma ve İlhanlı Devletinde mehir uygulaması

İmparatorluğun genişlemesiyle birlikte Moğol evlilik gelenekleri farklı coğrafyalardaki hukuk ve kültürlerle temas etti. İran'daki İlhanlılar, İslâm hukukunu resmi düzlemde benimseyerek mehir uygulamasını nikâhın ayrılmaz parçası hâline getirdiler. Buna rağmen, örfî kalın uygulaması özellikle siyasî evliliklerde varlığını sürdürdü. De Nicola (2017, ss. 130–139), İlhanlı saray kadınlarının hem mehir hem de kalın/armağan bağlamında önemli ekonomik güç elde ettiklerini vurgular. Bu durum, Moğol elit evliliklerinde iki sistemin aynı anda işlediğini ortaya koyar: biri gelinin şahsî hakkı olan mehir, diğeri ise aileler arası ittifakın sembolü olan kalın.

İlhanlılar döneminde hem örfî kalın hem de şer'î mehir uygulamasının bir arada var olduğuna dair en çarpıcı örneklerden biri, II. Bûlûgân Hatun'un Sultan Olcaytu Han'dan aldığı 900.000 dinarlık mehir bedelidir. Bûlûgân Hatun, Gâzân Han ve Olcaytu Han dönemlerinde İlhanlı sarayının en etkili kadınlarından biri olmuş; ardı ardına gerçekleştirdiği stratejik evliliklerle hem Moğol geleneklerini yaşatmış hem de hanedan içindeki konumunu pekiştirmiştir (Örs, 1992, s. 85).

Gâzân Han'ın 17 Mayıs 1304'teki vefatının ardından, Moğol bozkır geleneğinde yaygın olan levirat evlilik usulüne uygun olarak, dul kalan Bûlûgân Hatun, halefi Olcaytu Han ile evlenmiştir. Bu evlilikten çocuğu olmamakla birlikte, Kâşânî'nin aktardığına göre Olcaytu Han, Haziran 1305'te Bûlûgân Hatun'a 900.000 dinar mehir vererek nikâh akdini gerçekleştirmiştir (Kâşânî, 1969, s. 44; Örs, 1992, s. 85).

Olcaytu Han döneminde 1 dinarın ağırlığı 4,24 gram ile 7 gram arasında değişmekteydi. En düşük ağırlık (4,24 gr) üzerinden hesaplandığında, 900.000 dinar, toplam 3.816 kg gümüşe tekabül etmektedir. Güncel gümüş fiyatı (1 gr = 49,75 TL) ile değerlendirildiğinde bu miktar, yaklaşık 189.306.000 Türk lirasına denk gelmektedir. Bu astronomik rakam, sadece bir evlilik akdinin maddî boyutunu değil; aynı zamanda Bûlûgân Hatun'un İlhanlı sarayındaki nüfuzunu ve Olcaytu'nun ona gösterdiği yüksek itibarı da yansıtmaktadır.

Bûlûgân Hatun hakkında İlhanlı kaynaklarında ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte, Kâşânî, Örs ve Özgüdenli'nin kayıtları onun 25 Temmuz 1308'de vefat ettiğini, bazı rivayetlerde ise 5 Ocak 1310'da Bağdat köşkünde öldüğünü bildirmektedir (Kâşânî, 1969, s. 90; Özgüdenli, 2000, ss. 308–309; Örs, 1992, s. 125). Her iki durumda da

Bûlûgân Hatun, Olcaytu'nun hükümdarlık yıllarının önemli bir bölümünde sarayda bulunmuş ve İlhanlı siyasi elitinin evlilik stratejilerinde belirleyici rol oynamıştır.

Bu örnek, İlhanlıların İslâmî mehir uygulamasını Moğol örfi geleneği olan kalın ile birlikte yürüttüğünü; hatta hanedan evliliklerinde mehir miktarının siyasî statü, diplomatik amaçlar ve bireysel prestij unsurlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır

Altın Orda ve Çağatay ulusunda ise İslâmlaşma ile birlikte mehir, şer'î bir zorunluluk olarak evlilik hukukuna yerleşti. Ancak bozkırın eski uygulamaları—kalın, damat hizmeti, karşılıklı armağan değişimi—yerel örf çerçevesinde yaşamaya devam etti (Allsen, 1997, ss. 30–45). Çin'deki Yuan Hanedanı bağlamında ise Moğol evlilikleri, yerel Çinli ve kuzey Asyalı geleneklerle harmanlandı; kalın ödemelerinde tekstil ve kürkler başlıca unsurlar olmaya devam etti (Allsen, 2001, ss. 15–22).

Tüm bu veriler, Moğol dünyasında kalının sadece bir “başlık parası” değil; ekonomik, diplomatik ve toplumsal bir araç olduğunu göstermektedir. Bir yandan gelinin ailesine ekonomik telafi sunar, diğer yandan kabileler arası barışın, sadakatin ve karşılıklı yükümlülüklerin teminatı olurdu. İslâmî çevrede eklenen mehir ise, kadının şahsî malî güvence mekanizması olarak işlev görmüş, boşanma veya dul kalma durumlarında kadına doğrudan hak sağlamıştır (De Nicola, 2017, ss. 130–139). Böylece Moğol evlilik geleneği, hem bozkırın kadim örfi uygulamalarını hem de İslâm hukukunun şer'î kurumlarını bünyesinde birleştirerek özgün bir sentez oluşturmuştur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Bu çalışma, Ortaçağ Moğol toplumunda evlilik kurumunun iki temel ekonomik ve kültürel bileşeni olan çeyiz ve mehir kavramlarını, sadece bireysel birer uygulama değil, bütün bir toplumsal sistemin aynası olarak değerlendirmiştir. Çeyiz ve mehir, Moğol tarihinin sosyo-ekonomik yapısını, cinsiyet rollerini, kabile ilişkilerini, devlet yapısını ve diplomatik pratiklerini birleştiren birer merkezî kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Tezin bütün bölümlerinden elde edilen bulgular, bu iki kurumun, Moğolların geleneksel bozkır yaşam biçiminden İslamî medeniyet dairesine geçiş sürecine kadar uzanan derin bir tarihsel sürekliliğin taşıyıcıları olduğunu göstermektedir.

Her şeyden önce, çeyiz ve mehir, Moğol toplumunda evlilik kurumunun iktisadî, sembolik ve hukuki temellerini birlikte oluşturmuştur. Evlilik, bireyler arasında kurulan bir özel sözleşmeden öte, kabileler arası dayanışmayı, toplumsal düzeni ve siyasal meşruiyeti sağlayan bir yapı olarak işlev görmüştür. Bu nedenle Moğol toplumunda çeyiz, sadece gelinin baba evinden getirdiği eşyalar veya mallar değil; aynı zamanda bir ailenin, hatta bir boyun onurunu, itibarını ve toplumsal statüsünü temsil eden bir sermaye biçimidir. Kadının evliliğe getirdiği maddi unsurlar, sadece ev içi kullanıma değil, aynı zamanda aile ekonomisinin sürdürülebilirliğine katkı sağlamıştır. Böylece çeyiz, hem kadının yeni evindeki konumunu belirlemiş hem de baba ailesiyle yeni hane arasında kalıcı bir bağ kurmuştur. Bu yönüyle çeyiz, ekonomik olduğu kadar, kültürel bir hafıza ve kimlik aktarım aracıdır.

Mehir, yani kalın ise, Moğol toplumunda erkek tarafından verilen bedel olmaktan çok öte bir anlama sahiptir. Bu uygulama, hem evliliğin meşruiyetini belgeleyen bir akit hem de kadın lehine hukuki bir güvence sistemi olarak işlev görmüştür. Moğol hukukunda “kalın” adıyla bilinen bu ödeme, sadece bir mal değişimi değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluğun, sözleşmeye sadakatin ve karşılıklı saygının simgesidir. Kalın, çoğu zaman at, deve, kürk, gümüş veya değerli taşlarla ifade edilmiştir; bu durum, Moğol toplumunun göçebe ekonomisiyle doğrudan bağlantılıdır. Ekonomik değeri kadar sembolik yönü de güçlü olan bu uygulama, kabileler arasında barışı tesis eden, evlilik aracılığıyla yeni ittifaklar kuran bir diplomatik mekanizma işlevi taşımıştır. Cengiz

Han'ın siyasi evlilikleri, bu geleneğin devletler arası ilişkilerde stratejik bir araç olarak nasıl kullanıldığını açıkça göstermektedir.

Çalışma, Moğol kadınının toplumsal konumunun da bu kurumlar aracılığıyla yeniden değerlendirilebileceğini ortaya koymuştur. Ortaçağ Moğollarında kadın, sadece ev içi bir figür değil, aynı zamanda toplumsal üretimin, servet birikiminin ve siyasi meşruiyetin bir parçasıydı. Kadının mülk edinme, miras alma, çeyizini tasarruf etme ve mehirini kişisel mülk olarak koruma hakkı bulunmaktaydı. Bu özellik, Moğol kadınlarını çağdaşı birçok topluma kıyasla daha güçlü ve bağımsız bir konuma yerleştirmektedir. İlhanlı dönemiyle birlikte İslam'ın kabulü, bu özgürlüğü farklı bir hukuki çerçeveye taşımış, kadın lehine yeni haklar tanımlamıştır. Mehirin İslam hukuku kapsamında zorunlu bir evlilik akdi haline gelmesiyle, kadın ekonomik açıdan koruma altına alınmış; Moğol örf hukuku ile İslam hukuku arasında dikkat çekici bir uyum sağlanmıştır. İlhanlı saray kadınlarının, özellikle II. Bülûgân Hatun ve Olcaytu Han örneğinde görüldüğü üzere, mehir yoluyla büyük ekonomik güce ulaşmaları, bu dönüşümün en belirgin göstergesidir.

Araştırma, İlhanlı Devleti döneminde çeyiz ve mehirin bir arada var olduğu bir sentez modelinin oluştuğunu da göstermiştir. Bu modelde, bozkırın örfi kalın anlayışı, İslam'ın şer'î mehir sistemiyle çatışmamış; aksine birbirini tamamlamıştır. İlhanlı aristokrasisinde görülen bu birleşme, sadece iki hukuki sistemin değil, iki medeniyetin de uzlaşmasının sembolüdür. Moğolların İslamlaşma süreci, kültürel kırılmalardan çok, mevcut geleneklerin yeni değerler sistemiyle bütünleşmesi şeklinde yaşanmıştır. Bu bütünleşme, Ortaçağ Avrasya'sında benzersiz bir medeniyet modeli oluşturmuştur. İlhanlı dönemi, bu anlamda Moğol-İslam sentezinin en parlak örneğini teşkil etmektedir. Bu tez, aynı zamanda Moğol evlilik sisteminin toplumsal işleyişini, ekonomik ilişkilerle ve diplomatik pratiklerle birlikte ele alarak, çeyiz ve mehirin birer sosyal sermaye biçimi olduğunu ortaya koymuştur. Moğollar arasında evlilik, sadece iki bireyin bir araya gelmesi değil, iki topluluğun birbirine bağlanması anlamına gelmekteydi. Kabileler arasındaki siyasal ittifaklar, çoğu zaman evlilikler yoluyla kurulmuş ve bu evliliklerin teminatı çeyiz ve mehir ödemeleri olmuştur. Evlilik aracılığıyla tesis edilen bu tür ittifaklar, hem iç politik istikrarın hem de dış diplomasinin bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, özellikle İlhanlı döneminde, hanedanlar arası evliliklerin devlet siyasetinde oynadığı merkezi rolü açıkça ortaya koymaktadır. Mehir miktarlarının astronomik

boyutlara ulaşması, bu evliliklerin sadece kişisel değil, devletler arası ekonomik ve politik değer taşıdığını göstermektedir.

Bunun yanında, çalışma Moğol toplumunun kültürel zihniyetini anlamak açısından da önemli sonuçlara ulaşmıştır. Çeyiz ve mehir uygulamaları, sadece birer ekonomik işlem değil, aynı zamanda toplumun değer sistemini, ahlak anlayışını, cinsiyet rollerini ve sembolik dünyasını yansıtan kültürel göstergelerdir. Moğol halkının sözlü kültüründe, destanlarında, atasözlerinde ve efsanelerinde çeyiz ve mehirc dair yapılan göndermeler, bu kavramların toplumsal hafızadaki derin yerini göstermektedir. Çeyiz törenlerinde kullanılan renkler, sembolik eşyalar ve hediyeleşme ritüelleri, bir toplumun ortak kimliğini kuşaktan kuşağa aktaran birer ritüel diline dönüşmüştür. Bu nedenle çeyiz ve mehir, sadece evlilikle sınırlı bir pratik değil; Moğol medeniyetinin sürekliliğini sağlayan kültürel kodlardan biridir.

Bu araştırma aynı zamanda metodolojik açıdan da özgün bir çerçeve sunmuştur. Tarihsel belgelerin, kroniklerin ve çağdaş kayıtların karşılaştırmalı analizi, hem nicel hem de nitel yaklaşımların birlikte kullanılmasına olanak sağlamıştır. Dönemin mehir miktarlarının günümüz ekonomik birimleriyle hesaplanması, tarihsel bilgiyi somutlaştıran bir yöntemsel yenilik olmuştur. Ayrıca tarihsel sosyoloji ve kültürel antropoloji yaklaşımlarının harmanlanması, Moğol toplumunun aile yapısını ve evlilik kurumunu sadece kronolojik bir olay örgüsü içinde değil, dinamik bir toplumsal yapı içinde anlamayı mümkün kılmıştır. Bu yöntemsel bütünlük, tezin özgünlüğünü güçlendiren en önemli unsurlardan biridir.

Elde edilen bütün bu bulgular ışığında denilebilir ki, Moğollarda çeyiz ve mehir, sadece bir evlilik geleneği değil, aynı zamanda ekonomik gücün, kültürel kimliğin, toplumsal statünün ve siyasi iktidarın bir yansımasıdır. Bu iki kurum, Moğol toplumunun hem özel yaşamını hem de kamu düzenini şekillendiren temel yapıtaşları olmuştur. Bozkırın göçebe düzeninden yerleşik İlhanlı uygarlığına geçişte, çeyiz ve mehir aracılığıyla süreklilik sağlanmış, değişim yavaş ve dengeli bir biçimde gerçekleşmiştir. Bu durum, Moğolların kültürel adaptasyon gücünü ve medeniyet inşa kapasitesini ortaya koymaktadır.

Kısacası Moğol toplumunun aile yapısını, kadın-erkek ilişkilerini, ekonomik örgütlenmesini ve diplomatik kültürünü anlamada çeyiz ve mehirin merkezi rolünü ortaya koymuştur. Moğollar, tarih boyunca evlilik kurumunu sadece bireysel bir bağ olarak

değil, toplumun yeniden üretim mekanizması olarak görmüşlerdir. Bu yönüyle evlilik, toplumsal dayanışmayı, barışı ve istikrarı sağlayan bir kurum işlevi taşımıştır.

Moğol örneği, tarih araştırmalarında çoğu zaman savaş, fetih ve yıkım üzerinden okunan bir uygarlığın, aslında derin bir sosyal organizasyon yeteneğine ve güçlü bir kültürel hafızaya sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Çeyiz ve mehir kavramları bu hafızanın en kalıcı öğeleri arasında yer alır. Bu çalışma, bu kavramları tarihsel bağlamına yerleştirerek, Moğol toplumunun iç dinamiklerini görünür kılmış; İlhanlılar üzerinden İslam ve bozkır medeniyetlerinin kesiştiği noktada özgün bir tarihsel sentezi belgeleyebilmiştir.

Bu bağlamda, Moğollarda çeyiz ve mehir, sadece birer tarihî olgu değil; toplumsal düzenin, kültürel sürekliliğin ve medeniyet inşasının temel göstergeleridir. Gelecek araştırmaların bu kurumları farklı coğrafyalardaki Moğol kökenli hanedanlarla (Çağataylar, Altın Orda, Timurîler vb.) karşılaştırmalı olarak ele alması, hem Türk-Moğol kültürünün ortak yönlerini hem de bölgesel farklılıklarını daha derinlemesine anlamayı sağlayacaktır.

5.2. Öneriler

Bu çalışma, Moğol toplumunda çeyiz ve mehir uygulamalarının tarihsel, kültürel ve hukuki boyutlarını bütüncül bir yaklaşımla ele almış; evlilik kurumunun toplumsal organizasyon içindeki işlevini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, sadece Moğolların aile yapısına değil, aynı zamanda Ortaçağ Avrasya'sında medeniyetler arası kültürel etkileşime dair geniş bir perspektif sunmaktadır. Bununla birlikte, konu çok katmanlı bir yapıya sahip olduğundan, ilerleyen dönemlerde yapılacak araştırmaların hem teorik hem de metodolojik açıdan derinleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Her şeyden önce, bu çalışmada kullanılan kaynaklar ve yöntemler, Moğol evlilik sisteminin belirli yönlerini aydınlatmıştır; ancak Moğol tarihinin geniş coğrafyası ve çok dilli kaynak yapısı göz önüne alındığında, daha kapsamlı karşılaştırmalı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Gelecek araştırmaların, sadece İlhanlı örneğiyle sınırlı kalmayıp, Çağatay, Altın Orda ve Yuan hanedanlıkları gibi farklı Moğol miras devletlerini de kapsaması, çeyiz ve mehir uygulamalarının bölgesel çeşitliliğini ortaya koyacaktır. Böyle bir yaklaşım, Moğol dünyasının kültürel homojenliğini sorgulamakla kalmayacak; aynı zamanda yerel kültürlerle etkileşim biçimlerini de gözler önüne serecektir.

Ayrıca Moğol tarihine ilişkin Arapça, Farsça, Çince, Tibetçe ve Ermenice kaynakların tamamı bugüne kadar sistematik biçimde karşılaştırılmamıştır. Bu nedenle, ileride yapılacak araştırmalarda karşılaştırmalı filolojik yöntem kullanılarak, aynı olayın farklı kültürlerde nasıl anlatıldığı analiz edilebilir. Bu tür çalışmalar, Moğol evlilik sistemine dair mevcut bilgilerin doğruluğunu pekiştireceği gibi, kültürler arası algı farklılıklarını da ortaya çıkaracaktır. Özellikle Çin saray belgelerinde yer alan Yuan dönemi evlilik kayıtları, Moğol aristokrasisinin devlet yönetiminde evlilik kurumuna atfettiği diplomatik önemi yeniden değerlendirmeye olanak sağlayabilir.

Bununla birlikte, mehir ve çeyiz kavramlarının sadece tarihsel belgeler üzerinden değil, antropolojik saha çalışmaları ile de incelenmesi önerilmektedir. Günümüz Moğolistan'ında, Orta Asya'da ve Anadolu'daki Türk topluluklarında bu geleneklerin izleri hâlen yaşamaktadır. Modern etnografik gözlemler, tarihsel sürekliliğin hangi unsurlarda korunduğunu, hangilerinin ise zamanla dönüştüğünü ortaya koyabilir. Böyle bir saha temelli yaklaşım, kültürel antropoloji ile tarih bilimi arasındaki etkileşimi güçlendirecektir.

Ayrıca, mehir ve çeyiz uygulamalarının sadece kültürel veya ekonomik değil, toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında da değerlendirilmesi gerekmektedir. Gelecekteki çalışmaların, Moğol kadınlarının mülkiyet hakkı, miras düzeni, toplumsal statü ve hukuk önündeki konumlarını sistematik biçimde incelemesi, erken dönem cinsiyet eşitliği ve toplumsal güç dağılımı tartışmalarına katkı sağlayacaktır. Kadının çeyiz aracılığıyla elde ettiği ekonomik güç ve mehir sayesinde kazandığı hukuki güvence, Moğol toplumunda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dinamik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, kadın tarihçiliği (women's history) ve toplumsal cinsiyet çalışmaları (gender studies) perspektiflerinin Moğol tarihi araştırmalarına daha fazla entegre edilmesi önem arz etmektedir.

Araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer sonuç, Moğol çeyiz ve mehir sisteminin aynı zamanda ekonomik tarih açısından da zengin bir veri alanı sunduğudur. İlhanlı döneminde mehir miktarlarının gümüş ve dinar üzerinden hesaplanabilmesi, Ortaçağ para ekonomisi ve değer ölçüleri üzerine çalışmalarda önemli bir referans noktası sağlayabilir. Bu bağlamda, gelecekte yapılacak çalışmaların tarihsel ekonomi modelleriyle desteklenmesi; yani, gümüş, altın ve mal değerlerinin dönemsel dalgalanmalarıyla evlilik ekonomisinin ilişkisini incelemesi önerilmektedir. Bu sayede Moğol toplumunun servet dağılımı, gelir eşitsizliği ve statü göstergeleri üzerine yeni nicel analizler geliştirilebilir.

Tezin bulguları aynı zamanda kültürel diplomasi ve siyaset bilimi alanlarında da yeni yaklaşımlar geliştirilmesine imkân tanımaktadır. Moğol evlilik sistemi, diplomatik evlilikler aracılığıyla devletlerarası barışı tesis etmede kullanılan en eski yöntemlerden biridir. Bu nedenle, Moğolların evlilik politikalarının çağdaş diplomasi anlayışıyla karşılaştırılması, uluslararası ilişkiler literatüründe tarihsel bir perspektif kazandırabilir. Özellikle İlhanlı–Memlûk ve İlhanlı–Bizans ilişkilerinde evliliklerin politik bir araç olarak kullanımı, erken dönem diplomatik hukuk çalışmalarına model teşkil edebilir.

Öte yandan, bu konunun kültürel miras ve turizm politikaları açısından da değerlendirilebileceği unutulmamalıdır. Moğol geleneğinde çeyiz, dokuma, deri işçiliği, süsleme sanatı ve metal işçiliği gibi birçok geleneksel el sanatını içermektedir. Bu sanatların günümüzde yeniden canlandırılması, kültürel sürdürülebilirlik ve somut olmayan kültürel miras koruma projeleri açısından büyük önem taşır. Özellikle UNESCO kapsamında yürütülen “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası” listesine Moğol çeyiz ritüellerine ait unsurların eklenmesi, bu mirasın uluslararası alanda görünürlüğünü artırabilir.

Metodolojik olarak da, gelecekte yapılacak çalışmaların disiplinlerarası veri analizi yöntemlerinden yararlanması önerilmektedir. Tarih, sosyoloji, antropoloji, hukuk ve ekonomi alanlarının ortak çalışması, Moğol toplumunun karmaşık yapısını daha bütünlüklü biçimde anlamayı sağlayacaktır. Ayrıca dijital beşeri bilimler (digital humanities) alanında geliştirilen metin madenciliği, coğrafi bilgi sistemleri (GIS) ve veri görselleştirme tekniklerinin, Moğol evlilik ağlarının haritalandırılmasında kullanılabileceği düşünülmektedir. Bu tür dijital yaklaşımlar, tarihsel verilerin modern analiz araçlarıyla yeniden yorumlanmasını mümkün kılacaktır. Bu çalışma, tarihsel konuların günümüz sosyal gerçekliğiyle ilişkilendirilmesi açısından da yeni sorular ortaya koymuştur. Günümüz toplumlarında mehir ve çeyiz kavramları, hâlen farklı biçimlerde varlığını sürdürmekte ve sosyal adalet, toplumsal cinsiyet eşitliği, ekonomik sorumluluk gibi konular etrafında tartışılmaktadır. Bu nedenle, tarihsel araştırmaların güncel sosyolojik verilerle karşılaştırılması, geçmişle bugün arasındaki kültürel sürekliliği anlamada yararlı olacaktır. Moğol örneği, geçmişte kadına ekonomik güvence sağlayan bir sistemin, modern toplumlarda hangi yönleriyle dönüştüğünü anlamak için güçlü bir tarihsel laboratuvar işlevi görebilir.

Sonuç olarak, “Moğollarda Çeyiz ve Mehir” konusu sadece bir tarihsel araştırma alanı değil; bununla birlikte toplumsal cinsiyet, kültürel kimlik, hukuk, diplomasi ve

ekonomi gibi disiplinleri kesiştiren bir inceleme sahasıdır. Bu nedenle ileride yapılacak çalışmaların, hem arşiv temelli tarihsel belgeleri hem de kültürel antropoloji verilerini kullanarak bu alanı zenginleştirmesi beklenmektedir. Bu yaklaşım, Moğol tarihinin sadece askerî ve siyasî başarılarla değil, toplumsal ve kültürel kurumlarla da okunması gerektiğini vurgulayan bütüncül bir tarih anlayışının gelişmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Akar, K. (2021). Türkistan Sözlüğü (XI. XIX. Yüzyıllar Arasında Türkistan Türk Devletlerinde Kullanılan Unvan ve İstılahlar). Parsuk Kültür yay, Eskişehir.
- Aksarayı, K. M. (2000). Müsameretül Ahbar. (Çev. Müsrel Öztürk). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Alinge, C. (1967). Moğol kanunları (Çev. C. Uçok). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Allsen, T. T. (1997). *Commodity and Exchange in the Mongol Empire: A Cultural History of Islamic Textiles*. Cambridge University Press.
- Allsen, T. T. (2001). Culture and Conquest in Mongol Eurasia. Cambridge: Cambridge University Press. (ss. 115–121).
- Allsen, T. T. (2001). *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*. Cambridge University Press. (Saray ve hanedanlar arası mal ve armağan dolaşımının genel çerçevesi için bkz. ss. 15–22).
- Banâketî, F. D. (1348), Ravzatü Ulu'l-Elbab fî Marifetü't-Tevârîh ve'l-Ensâb. Târîh-i Benâketî. (Haz. Cafer Ş.). Silsile-i İntişarat-ı Asar-ı Milli 44.
- Beyani, Ş. (2018). *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- Broadbridge, A. F. (2016). *Women and the Making of the Mongol Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Broadbridge, A. F. (2018). *Women and the Making of the Mongol Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carpini, J.P. (2000). *Moğol Tarihi ve Seyahatname 1245-1247*. (Trc. E. Eyan). Derya Kitabevi, Ordu.
- Carpini, Plano. (2014). *Plano Carpini'nin Moğolistan seyahatnamesi (1245–1247)*. (Çev. E. Ayan). Ankara: Yason Yayıncılık
- Cengiznâme, (2009). *Cengiznâme (Haza Kısası-i Çingiz Hân)*. (Haz. Bekir Şişman, Etüt Yayınları). Samsun.
- Cüveynî, (2013). *Tarih-i cihan güşa*. (Çev. M. Öztürk). Türk Tarih Kurumu, Ankara, Yayınları.
- Cüveynî, (1999). *Tarih-i Cihan Güşa* (Çev. M. Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Çelikkilek, A.M. (2022). Cengiz-Nâmelere Göre Mogol Toplum Yapısı. (Basılmamış Doktora Tezi). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.
- Dağdeviren, H. C. (2017). Moğol toplumunda kadın. *Genç Kalemler Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 64–67.
- Dalkesen, N. (2007). Ortaçağ'da Türk Kadınının Toplumsal Statüsü: Cinsiyet, Hukuk ve Töre. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (ss. 185–192).
- De Nicola, B. (2017). *Women in Mongol Iran: The Khātūns, 1206–1335*. Edinburgh University Press.
- Doğan, O. (2007) “Orda”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 33/357, İstanbul.
- Durak, N. (7-8 Aralık, 2008). "Cengizli Hatunları Sorgaknini Hatun", *Cengiz Kağan ve Oğullarının İcraatlarının Türk Dünyasındaki Akisleri Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul.
- Ebü'l-Fereç, İbnü'l-İbri (2011) . *Tarihu Muhtasari'd-Düvel*. (Çev. Şerafeddin Yaltkaya) Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kâşânî, Ebül-Kasım Cemâlüddin Abdullah b. Ali b. Muhammed el-Kâşânî. (1969). *Târih-i Olcaytu* (Mahin Hambly, Ed.). Tahran.
- Ekinci, A., & Gördegir, B. (2024). *Kural koymadan iktidar uygulayan bir İlhanlı hatunu: Kutuy*. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12(41), 297–308. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1522325>
- Farrokhi, Y. (2021). Moğol İran'ında kadınlar: Hatunlar, 1206–1335. *İnsan Bilimleri ve Kültürel Çalışmalar Bilimsel Araştırma Dergisi*, (12), 305–328.
- Galstyan, A.A. (2017). Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar. (Çev. İlyas Kemaloğlu). Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Gezen, N. (2023a). Mısır Halkı Üzerinde Türk Hâkimiyeti: 1250-1517 Memlûkler Dönemi, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 18(1), 80-89. <https://doi.org/10.48145/gopsbad.1242280>.
- Gezen, Nihal. (2023b). Memlûk Sultanlarının Köle Kimlikleri ve Bunun Memlûk Diplomasisine Yansıması. *Tarih Alanında Seçme Yazılar-VI* içinde 49-66. Ed. Yunus Emre Tansü. Özgür Yayınları.
- Gördegir, E. (2018). Moğolların Mardin kuşatması ve Hülagü'den Olcaytu'ya İlhanlı–Artuklu münasebetleri (S. Özbek ile birlikte). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4(3), 106–118.
- Gördegir, E. (2019a). Olcaytu Han dönemi İlhanlı–Memluk münasebetleri 1304–1316. In N. Karaer, K. Kartal, & N. Nehir (Eds.), *Türk tarihine yenilikçi yaklaşımlar*. İksad Yayın Evi.

- Gördeğir, E. (2019b). *İlhanlı hükümdarlarının leviratus geleneğine uygun evlilikleri*. *Journal of History School*, 12(43), 1324–1340. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh24773>
- Gördeğir, E. (2019c). XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde İlhanlı–Avrupa münasebetleri. *Uluslararası Ekonomi, Siyaset, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(4), 215–225.
- Gördeğir, E. (2020). Hûlâgû Han dönemi İlhanlı–Abbasi diplomatik münasebetleri. In E. Gördeğir (Ed.), *Orta Çağ'da diplomasi*. Efe Akademi.
- Gördeğir, E. (2020b). Aruklu Hanedanında aynı isimde iki farklı kadın: Dünya. In M. Nasıroğlu Aydın (Ed.), *Tarihte kadın, toplumsal hayat, siyaset, hukuk, mitoloji*. Paradigma Akademi.
- Gördeğir, E. (2021). *Olçaytu Han ve zamanı (1304–1316)* (S. Özbek, Ed.). İksad Yayınları.
- Gördeğir, E. (2025). İlhanlı tarihinin etkin figürleri: Bûlûgân Hatunlar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13(43), 27–43. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1579744>
- Grigor.A. (1954). *Moğol Tarihi*, (Çev. Hrand D. Andreasyon), İstanbul.
- Grousset, R. (1999). *Bozkır İmparatorluğu Atilla-cengiz Han-Timur*. (Çev. M. Reşat Uzman). Ötüken Neşriyat. İstanbul.
- Grousset, R. (2001). *Cengiz Han* (Çev. İ. Tangu). Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Grousset, R.N. (1993). *Bozkır İmparatorluğu*. (Çev. R. Uzmen), Ötüken Neşriyat. İstanbul.
- Gülensoy, T., & Küçüker, P. (2015). *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*. Bilgi Kültür Sanat.
- Hâfız-i Ebrû, Şihâbuddîn Abdullah b. Lütfullah b. Abdü'r-Reşîd el-Hâfî, (1317). *Zeyl-i Câmiü't-Tevârîh-i Reşîdî*, (Nşr. Hânbabâ Beyânî). Tahran.
- Herevî, (1943). *Târîhnâme-i Herât*. Kalkete Baptist Misyon Matbaası.
- Işık, A. (2012). *Hafız-ı Ebru'nun Zeyl-i Cami'üt-Tevârîh-i Reşîdî'sinde Sultan Olcâyâtû ve Ebû Sa'îd dönemlerine dair kayıtlar* (Yüksek lisans tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- İbn Kesir. (1995). *el- Bidâye ve'n-nihâye Büyük İslam Tarihi*, (Çev. Mehmet Keskin). C. XIV. Çağrı yayınları. İstanbul.
- İbn Tağrıberdi. (2013). *En Nucumu'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*. (Çev. Ahsen Batur). İstanbul.

- İzgi, Ö. (2014). *Orta Asya Türk tarihi araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kafalı, M. (1993). “Cengiz Han”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: C.7, 367-369.
- Kafesoğlu, İ. (2014). *Türk milli kültürü*. Ötüken Yayınları.
- Kalan, E. (2011). *Moğolların Gizli Tarihçesi*. (Çev. Kaya, M. L.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kâşânî, Ebül-Kâsım Cemâlüddin Abdullah b. Ali b. Muhammed el-Kâşânî. (1969). *Târih-i Olcaytu*, (neşr. Mahin Hambly) Tahran: Beynelmilel-i Heftomin Numayışgah.
- Kaya, M. L. (2018). *Moğolların gizli tarihçesi*. Kronik Yayınları.
- Khelejani, A.H. (2013). İlhanlılar ile Altın Orda Devleti’nin Siyasi ve Sosyal İlişkileri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.
- Luvsançoydon. (2010). *Mongolın Zan Aaliin Oilbor*. (A. Amarsanaa, Kirile akt.; L. Daşnyam-A. Punsag, Ed.). Ulaanbaatar.
- May, T. (2021). *Moğol İmparatorluğu* (Çev. Ü. E. Uysal). Kronik Kitap. İstanbul.
- Melekezade, İ. (1967). *İlhanlı ve Moğol döneminde kadınların kültürel, toplumsal ve siyasi durumları*. Moskova, (4), 167–206.
- Merçil, E. (1991). *Fars Atabegleri Salgurlular*, Ankara: Türk Tarih Kurumu. Yayınları.
- Moğolların Gizli Tarihçesi*, (2011). (Yay. Haz. Ekrem KALAN, Çev. M. Levent KAYA). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Müstevfi-yi Kazvini, H. (2018). *Tarih-i Güzide* (Çev. M. Öztürk). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1981). *Büyük Hun İmparatorluğu tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öncel, S.M. (2019). Moğollarda Kadın, (Yüksek Lisans Tezi) *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.
- Örs, D. (1992). *Tarih-i Olcaytu* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Özcan, A. T. (2012). Chronica Maiora’da Moğol imajı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(2), 427-458.
- Özgüdenli, O. G. (2000). *Gazan Han ve reformları (694/1295-703/1304)* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.

- Özgüdenli, O. G. (2008). Reşîdüddin Fazlullah-I Hemedânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35, 19-21.
- Özgüdenli, O. G. (2020). *Orta çağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar: Kaynaklar ve araştırmalar*. Ötüken Neşriyat. İstanbul.
- Polo, M. (1984). *Marco Polo'nun geziler kitabı*. (Çev. Ö. Güngören). İstanbul: Yol Yayınları.
- Polo, M. (2003). *Dünyanın hikâye edilişi. Harikalar kitabı I* (I. Ergüden, Çev.). İthaki Yayınları. İstanbul.
- Polo, M. (2015). *Marco Polo'nun gezi notları* (Ö. C. Güngören, Çev.). Yol Yayınları.
- Ramos, M. I. C. (2017) "Maria Paleologina And The Il-Khanate Of Persia. A Byzantine Princess In An Empire Between Islam And Christendom", *Imago Temporis, Medium Aevum*, XI, 222.
- Reşideddi/ Thackston. (1998). *Câmi'i't Tevârin* (C. II, W. M. Thackston, Çev.). Harvard Üniversitesi.
- Reşîdüddin/ Kerimi. (1983). *Câmi'ü't-Tevârih*, C.1-11, yay, haz. Behmen Kerimi, Tahran: İntişarat-ı İkbal.
- Reşîdüddin/Aka. (2013). *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)* (Çev. İ. Aka, M. Ersan, & A. H. Khelejani). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Reşîdüddin/Rûşen (1994). *Câmi 'u't-tevârih*, (Nşr. Muhammed Rûşen-Mustafa Mûsevî). C. I-IV, (Neşr-i Elburz). Tahran.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. (Çev. A. Kazancıgil). İşaret Yayınları.
- Roux, J. P. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi* (Çev. A. Kazancıgil & A. Bereket). Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Rubruk, W. V. (2001). *Moğolların büyük hanına seyahat 1253-1255*. (Çev. E. Ayan). Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- Ruysbroeckli, W. (2010). *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*. (Ed. P. Jackson & D. Morgan, Çev. Z. Kılıç). Kitap Yayınevi.
- Simon de Saint Quentin. (2006). *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*. (Çev. E. Özbayoğlu). Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı.
- Spuler, B. (2011). *İran Moğolları: Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri (1220-1350)*. (Çev. C. Köprülü). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Subaşı, M. (2021). *Bizans-İlhanlı Diplomatik İlişkileri Üzerine Notlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Subaşı, Ö. (2021). *Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset*. Selenge Yayınları, İstanbul.
- Subaşı, Ö. (2022). Siyasî evlilikler bağlamında Moğol dış politikası ve kadın. *Anasay*, 21, 3-49. <https://doi.org/10.33404/anasay.1146734>
- Tansü, Y. E., & Yücel, A. A. (2024). Moğollarda kadının yeri ve Ermuk kadını. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 486–493.
- Temir, A. (2010). *Moğolların gizli tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tiesenhhausen, W. D. (1941). *Altınordu Devleti tarihine ait metinler* (İ. H. İzmirli, Çev.). İstanbul: Maarif Matbaası.
- Togan, İ. (2014). “Çinggis Han ve Moğollar”. *Türkler*, (Ed. H. C. Güzel-K., Çiçek-S. Koca). C. 8, s. 235-255.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumî türk tarihine giriş I*. Enderun Yayınları, İstanbul.
- Topçi, A. (2008). *Moğol Tarihi* (Çev. T. Gülensoy). Kültür Ajans.
- Uydu Yücel, M. (2019). *Bozkırın Asenaları: Türk Tarihinde Kadın Liderler*. İstanbul: Çoban Yayınları.
- Üçok, B. (2011). *İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler Ve Kadın Hükümdarlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Üçok, C. (2011). *Moğol Kanunları ve Uygulamaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Vassâf. (1346). *Tahrîr-i târîh-i Vassâf* (Abdulmuhammed Âyetî, Ed.). Tahran.
- Vladimirtsov, B. Y. (1995). *Moğolların içtimai teşkilatı: Moğol göçebe feodalizmi*. (Çev. A. İnan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yuvalı, A (2017). *İlhanlı Tarihi*. Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul.
- Yuvalı, A. (1998). Hülâgû. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı. İstanbul. 18, ss. 473.

EKLER

EK-1 Cengiz ve Börte Ucin (Moğol Kraliçesi) umumi ağırlama halindeler; Börte'nin başında bir buktak bulunmaktadır. Paris Milli Kütüphanesi, Câmi'u't-Tevarih-i Reşidi minyatürü: Supp. persan No 1113, folio 44 verso.

227

عبداللہ راہ اچھر و سلسلہ سرون رفته در برغان رفتند و در درود این بکراناد موضع بول خسر بول فرمود و نور و نور هفت
بدی رسید و در فراغ اران مامت خوانین و شہزادگان و اہل و ارکان دولت و اعیان حضرت جمع شدند و براد شاہی عارخان بار
و نایبانی کردند و حلقہ بران حلقہ مصلحت دادند وادشاہ اسلام و ابطالنی مسعود بر تخت شاہی نشاندین روز یکشنبہ بیست و سوم ذی الحج
سنہ اربع و تسعون و ستائیم موافق است و موسم طوفان ای قوس سل جہت جہت سارکہ احتیاط کردند و مامستخوانین
و شہزادگان و اہل ہر یکل عای خود را بنو زدند و کاسہ بکرفتند و چنانہا بجایوس ہر بنوف او میامکہ یاد گرفتند

EK-3 Başı buktatlı Bulugan ve İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın tahtta yan yana oturduklarını gösteren minyatür. Câmi'u't-Tevarih-i Reşidi minyatürü, Paris Milli Kütüphanesi, Supp. persan No 1113, folio 227 v.

EK-4 Gazan Han'ın cenaze merasimi. Eşleri, tabutunun ardından ilerlemekteler. Cami'u't-Tevarih-i Reşidi minyatürü, Paris Milli Kütüphanesi, Supp. persan No 1113, folio 203 verso.

EK-5 Satı-Bek Hatun'un kendi adına bastırđı para

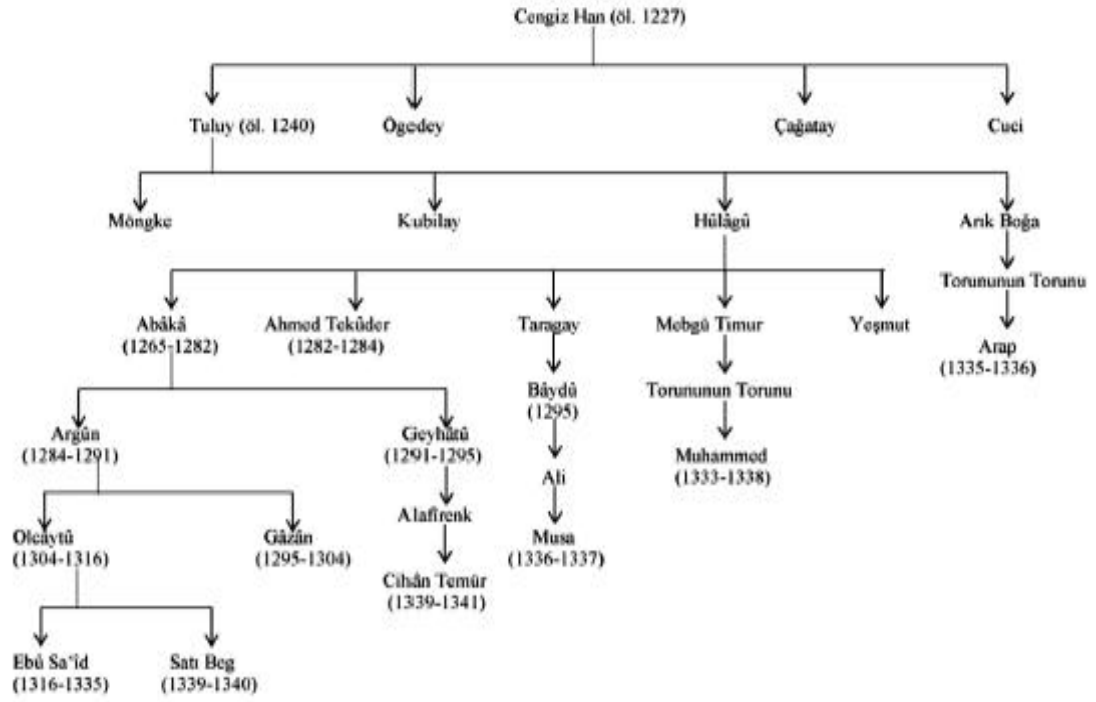
Sikkenin ön yüzü: 739 (زيربت) يتاس هكلم هلا دلخ ناخ كيب
Sikkenin arka yüzü: عست هنس ... (یتاس هكلم هلا دلخ ناخ كيب)
Haşıye: 27 بلغ نامثع رمع ركبوبا هلداعلا هئا طلسلا ناما دمحم الله هلالا هلا لوسر

EK-6 İlhanlı Hükümdarları Listesi (Kirişoğlu, 2018, s. 227)

Ek. XXXIII-

İlhanlı Hanedanı*

EK-7 13. Yüzyıl Moğolları siyasi haritası

(<http://images.library.wisc.edu/History/EFacs/HistCrus/0001/0003/reference/history.crusthree.i0027.pdf>, erişim tarihi: 23.04.2015)

